

meritum

RACHUNKOWOŚĆ

Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa

redakcja naukowa Ewa Walińska

11. WYDANIE

meritum

RACHUNKOWOŚĆ

Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa

redakcja naukowa Ewa Walińska

11. WYDANIE

Wolters Kluwer

WARSZAWA 2021

Redaktor merytoryczny: *prof. dr hab. Ewa Walińska*

Wydawca: *Grzegorz Jarecki*

Redaktor prowadzący: *Beata Wawrzyńczak-Jędryka*

Opracowanie redakcyjne: *Beata Wawrzyńczak-Jędryka*

Projekt okładki i stron tytułowych: *Wojtek Janikowski*

Autorzy:

Witold Bojanowski – rozdziały: IV.1; VI.4–5; załącznik nr 2 pkt 1–2;

Agnieszka Czajor – rozdziały: IV.1; XI.1; załącznik nr 2 pkt 1;

dr Przemysław Czajor (Katedra Rachunkowości, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Łódzki) – rozdziały: I.6; VI.7; VII.2;

dr Maciej Frendzel (Katedra Rachunkowości, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Łódzki) – rozdział VII.1;

dr hab. Jacek Gad (Katedra Rachunkowości, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Łódzki) – załącznik nr 3;

dr Anna Jurewicz – rozdziały: IV; VI.4, 10; XI.1; załącznik nr 1; załącznik nr 2 pkt 1, 3;

Beata Mazuchowska (Katedra Rachunkowości, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Łódzki) – rozdział VI.10;

dr Marcin Michalak (Katedra Rachunkowości, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Łódzki) – rozdziały: I.2–3; III.2–4; VI.2–3, 5–6; VII.2;

dr Joanna Stępień-Andrzejewska (Katedra Rachunkowości, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Łódzki) – rozdział X.2–3;

dr hab. Ewa Śnieżek (Katedra Rachunkowości, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Łódzki) – rozdział XI.1;

prof. dr hab. Ewa Walińska (Katedra Rachunkowości, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Łódzki) – rozdziały: I.1, 3–6; II; III.1, 3; IV.1, 3–4; V; VI. 1, 9–10; VII; VIII; IX; X; XI.3; załącznik nr 1; załącznik nr 2 pkt 1;

dr Agnieszka Wencel (Katedra Rachunkowości, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Łódzki) – rozdziały: I.4; IV.2–4; VI.4–5, 8; VIII;

dr Michał Wiatr (Katedra Rachunkowości, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Łódzki) – rozdział XI.1

© by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2021

ISBN 978-83-8246-606-5

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Strona		Numer
9	Od Autorów	
13	Od Redakcji	
15	Wykaz skrótów	
17	CZĘŚĆ I. ZAGADNIENIA OGÓLNE	
19	Rozdział I. Istota rachunkowości	
20	1. Definicje, zadania i funkcje rachunkowości	1
27	2. Informacje generowane przez system rachunkowości i ich użytkownicy ...	11
34	3. Rachunkowość finansowa a rachunkowość zarządcza	20
39	4. Sprawozdania finansowe	27
52	5. Istota i źródła regulacji rachunkowości	47
57	6. Regulacje rachunkowości w Polsce	57
73	Rozdział II. Podstawowe kategorie pomiaru w rachunkowości	
74	1. Pomiar rzeczywistości gospodarczej jako nadrzędny cel systemu rachunkowości	74
78	2. Kategorie pomiaru sytuacji finansowej	79
91	3. Kategorie pomiaru rentowności (dokonań)	95
101	Rozdział III. Założenia fundamentalne i nadrzędne zasady rachunkowości	
102	1. Zasady rachunkowości i ich klasyfikacja	106
103	2. Fundamentalne zasady (założenia) rachunkowości	109
109	3. Zasady nadrzędne rachunkowości	116
122	4. Cechy jakościowe informacji finansowej	131

Strona		Numer
133	Rozdział IV. Regulacje rachunkowości a prawo podatku dochodowego w Polsce	
134	1. Ustawa o rachunkowości jako fundament polskiego prawa bilansowego	152
147	2. Rachunkowość a podatki	174
153	3. Podatek dochodowy jako szczególny element kształtowania relacji między prawem bilansowym i prawem podatkowym	190
169	4. Wynik finansowy a dochód – przyczyny i rodzaje rozbieżności w polskich warunkach	222
195	CZĘŚĆ II. WYCENA BILANSOWA ORAZ POMIAR PRZYCHODÓW I KOSZTÓW	
197	Rozdział V. Ogólne zasady wyceny bilansowej oraz pomiaru przychodów i kosztów	
198	1. Aktywa, zobowiązania i kapitał własny a przychody i koszty	245
210	2. Ogólne zasady pomiaru aktywów i zobowiązań oraz przychodów i kosztów	268
246	3. Podatek dochodowy odroczony jako typowa kategoria wyceny bilansowej i ustalania wyniku finansowego	367
255	Rozdział VI. Szczegółowe zasady wyceny typowych kategorii aktywów i zobowiązań	
259	1. Materiały	379
289	2. Produkty	417
328	3. Towary	471
342	4. Środki trwałe	496
404	5. Wartości niematerialne i prawne	665
424	6. Inwestycje	701
459	7. Instrumenty finansowe a aktywa i zobowiązania finansowe	762
550	8. Rozrachunki	969
591	9. Rozliczenia międzyokresowe	1021
606	10. Rezerwy	1050
635	Rozdział VII. Szczegółowe zasady pomiaru kapitału własnego i wyniku finansowego	
636	1. Kapitał własny	1083
656	2. Ustalanie wyniku finansowego	1128
717	Rozdział VIII. Szczegółowe zasady pomiaru i prezentacji podatku dochodowego	
719	1. Istota podatku dochodowego odroczonego i jego miejsce w systemie rachunkowości	1233
734	2. Istota podejścia bilansowego stosowana do pomiaru podatku dochodowego odroczonego	1246

Strona		Numer
746	3. Zasady wyceny aktywów i rezerw z tytułu podatku dochodowego odroczonego	1267
759	4. Zasady ustalania kosztów i przychodów z tytułu podatku dochodowego odroczonego i ich klasyfikacja	1276
773	5. Podsumowanie – przykład całościowy	1291
783	CZĘŚĆ III. JEDNOSTKOWE SPRAWOZDANIE FINANSOWE – ZASADY SPORZĄDZANIA	
785	Rozdział IX. Polityka rachunkowości jako narzędzie kształtowania sprawozdania finansowego	
786	1. Definicja i zakres polityki rachunkowości	1292
800	2. Polityka rachunkowości w świetle polskiego prawa bilansowego	1310
809	3. Zmiany polityki rachunkowości i ich wpływ na sprawozdania finansowe	1331
829	Rozdział X. Podstawowe składniki sprawozdania finansowego – bilans oraz rachunek zysków i strat	
830	1. Wprowadzenie	1358
835	2. Bilans jako źródło informacji o sytuacji finansowej jednostki	1365
857	3. Rachunek zysków i strat jako źródło informacji o dokonaniach jednostki	1460
871	Rozdział XI. Pozostałe składniki jednostkowego sprawozdania finansowego	
872	1. Rachunek przepływów pieniężnych	1511
894	2. Informacja dodatkowa	1573
928	3. Zestawienie zmian w kapitale (funduszu) własnym	1584
933	Załącznik nr 1. Zakres informacyjny sprawozdania finansowego jednostek zgodnie z ustawą o rachunkowości	
934	1. Ogólne zasady sporządzania sprawozdania finansowego	1591
940	2. Zakres informacyjny sprawozdania finansowego w pełnej wersji (zgodnie z załącznikiem nr 1 do u.rach.)	1600
943	3. Sprawozdanie finansowe jednostek mikro oraz jednostek małych	1608
947	Załącznik nr 2. Proceduralne i techniczne aspekty systemu rachunkowości przedsiębiorstwa	
948	1. Zasady prowadzenia ksiąg rachunkowych	1613
969	2. Ochrona danych dotyczących rachunkowości	1662
972	3. Odpowiedzialność karna	1675
977	Załącznik nr 3. Zakres informacyjny sprawozdań niefinansowych zgodnie z polskim prawem bilansowym	
978	1. Sprawozdanie z działalności jednostki	1684
986	2. Sprawozdanie z informacji niefinansowych	1692

Strona		Numer
991	3. Dobre praktyki w zakresie raportowania informacji niefinansowych	1696
995	Indeks rzeczowy	

OD AUTORÓW

Rachunkowość jako system pomiaru oraz opisu zdarzeń i transakcji gospodarczych, w których uczestniczy jednostka sprawozdawcza, musi podlegać ciągłej adaptacji do nowych uwarunkowań społeczno-ekonomicznych. Pełni ona bowiem bardzo istotną rolę w działalności gospodarczej każdej jednostki, stanowiąc z jednej strony źródło informacji finansowych niezbędnych do zarządzania nią, z drugiej zaś – pomost komunikacyjny pomiędzy zarządzającymi kapitałem a właścicielami tego kapitału (inwestorami). Procesy dostosowawcze w sprawozdawczości finansowej na świecie nabrały szczególnego znaczenia i tempa w okresie ostatnich kilkunastu lat. Standaryzacja i harmonizacja zasad rachunkowości jest szczególnie widoczna w odniesieniu do podmiotów publicznych, notowanych na rynkach kapitałowych w obszarze Unii Europejskiej, które już od 1 stycznia 2005 r. sporządzają skonsolidowane sprawozdania finansowe według jednolitego zbioru zasad rachunkowości – Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSSF/MSR).

Złożoność procesów gospodarczych powoduje, iż regulacje rachunkowości przestają stanowić źródło szczegółowych rozwiązań (ang. *cook book*) odnośnie do poszczególnych zdarzeń gospodarczych, stając się zamiast tego zbiorem ogólnych zasad uznawania, klasyfikacji, wyceny i prezentacji skutków finansowych transakcji ekonomicznych. Taka konstrukcja regulacji prawnych czy środowiskowych rachunkowości wymaga od praktyki umiejętności prawidłowej i kreatywnej, w pozytywnym tego słowa znaczeniu, interpretacji zdarzeń gospodarczych oraz znajomości szerokiego kontekstu ich występowania, w celu uzyskania przejrzystego i wiarygodnego obrazu kondycji finansowej i dokonań jednostki. Przedstawione w książce interpretacje bazują nie tylko na polskich regulacjach rachunkowości, ale także na rozwiązaniach zawartych w Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej oraz prezentowane są zgodnie z założeniami teorii rachunkowości.

Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa skierowana jest głównie do osób odpowiedzialnych za sporządzanie sprawozdań finansowych. Opracowano ją z myślą o zdecydowanej większości funkcjonujących w Polsce przedsiębiorstwach, prowadzących księgi rachunkowe na podstawie ustawy o rachunkowości, będącej podstawowym aktem regulacyjnym polskiego prawa bilansowego. Podkreślić jednak trzeba, iż większość prezentowanych w niniejszym opracowaniu zagadnień ujmowanych jest w szerokim kontekście interpretacyjnym, wychodzącym poza zapisy ustawy o rachunkowości, a ich celem jest wsparcie procesu podejmowania racjonalnych decyzji ekonomicznych.

Publikacja, w porównaniu z innymi opracowaniami dostępnymi na polskim rynku wydawniczym, jest nietypowa ze względu na zakres tematyczny, sposób ujęcia treści oraz zastosowane podejście. Jedną z jej charakterystycznych cech jest potraktowanie zasad sporządzania sprawozdania finansowego jako nadrzędnego elementu systemu rachunkowości w stosunku

do tradycyjnej ewidencji księgowej w postaci kont księgowych. Takie podejście oznacza, że wszelkie skutki finansowe omawianych transakcji i zdarzeń gospodarczych przedstawione zostały bezpośrednio na tle poszczególnych pozycji sprawozdań finansowych. Skoncentrowano się zatem na istocie ekonomicznej sprawozdania finansowego, analizując wieloaspektowo poszczególne jego kategorie oraz interpretując obowiązujące w Polsce przepisy prawa bilansowego.

Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa składa się z trzech części:

Część I. Zagadnienia ogólne

Część II. Wycena bilansowa oraz pomiar przychodów i kosztów

Część III. Jednostkowe sprawozdanie finansowe – zasady sporządzania

W pierwszej części opracowania, przed przystąpieniem do analizy szczegółowych zagadnień klasyfikacji, wyceny i prezentacji zdarzeń gospodarczych w sprawozdaniach finansowych jednostki, przedstawione zostały elementy konstrukcyjne systemu rachunkowości, w tym nadrzędne zasady rachunkowości i cechy jakościowe jej produktu finalnego – informacji finansowej zestandaryzowanej w postaci sprawozdań ogólnego przeznaczenia.

Nadrzędne zasady rachunkowości i cechy jakościowe sprawozdań finansowych to coraz częściej kluczowe elementy w procesie prawidłowego interpretowania i odzwierciedlania w systemie rachunkowości zdarzeń i transakcji ekonomicznych. Stanowią one w wielu przypadkach jedyną wskazówkę dla specjalisty rachunkowości co do sposobu ujęcia złożonych i specyficznych dla danego podmiotu zjawisk gospodarczych.

Zasadniczą częścią opracowania jest część druga, stanowiąca omówienie zasad wyceny i ustalania wyniku finansowego, z jednoczesnym wskazaniem skutków finansowych wybranych rozwiązań. Dotyczą one typowych i zarazem powszechnie występujących kategorii bilansowych i wynikowych, czyli m.in.: środków trwałych, wartości niematerialnych i prawnych, rzeczowych aktywów obrotowych, inwestycji, rozrachunków, rezerw czy rozliczeń międzyokresowych.

Część trzecia rozpoczyna się od omówienia istoty, struktury i zawartości najważniejszego elementu sprawozdawczości finansowej każdej jednostki prowadzącej księgę rachunkową, jakim jest polityka rachunkowości, stanowiąca jednocześnie integrator poszczególnych zagadnień omawianych w książce. Po prezentacji zasad leżących u podstaw sporządzania sprawozdania finansowego, skoncentrowano się na szczegółowych zasadach prezentacji i ujawniania zawartych w nim informacji.

Dodatkowo zamieszczono w książce trzy załączniki, tj.:

Załącznik nr 1. Zakres informacyjny sprawozdania finansowego jednostek zgodnie z ustawą o rachunkowości

Załącznik nr 2. Proceduralne i techniczne aspekty systemu rachunkowości przedsiębiorstwa

Załącznik nr 3. Zakres informacyjny sprawozdań niefinansowych zgodnie z polskim prawem bilansowym

Załącznik nr 1 prezentuje ogólne wymogi dotyczące sporządzania sprawozdania finansowego (m.in. terminy, zasady ujmowania zdarzeń po dacie bilansu), a także jego zakres informacyjny zgodny z ustawą o rachunkowości – w pełnej i uproszczonej wersji.

Załącznik nr 2 zawiera proceduralne i techniczne aspekty systemu rachunkowości przedsiębiorstwa wynikające z regulacji prawa bilansowego. Przedstawiono w nim w szczególności zasady prowadzenia ksiąg rachunkowych, a także problem ochrony danych dotyczących rachunkowości i odpowiedzialności karnej w tym zakresie.

Załącznik nr 3 obejmuje treści poświęcone sprawozdaniu z działalności jednostki oraz sprawozdaniu z informacji niefinansowych. Przedstawiono w nim nowe koncepcje sprawozdawczości niefinansowej oraz wskazano dobre praktyki w zakresie raportowania informacji niefinansowych.

Autorami książki w znakomitej większości są pracownicy badawczo-dydaktyczni Katedry Rachunkowości Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego, dla których niezwykle cenne będą wszelkie uwagi czytelników dotyczące zawartości merytorycznej publikacji oraz nowych problemów, których omówienie jest przez nich pożądane.

Niniejsze wydanie *Meritum. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa* zostało zaktualizowane z uwagi na zmiany regulacji prawa podatkowego i przepisów dotyczących ubezpieczeń społecznych, wpływających na pomiar określonych kategorii ekonomicznych ujmowanych w systemie rachunkowości. Należy podkreślić, iż od 1 stycznia 2022 r. prawdopodobnie wejdzie w życie tzw. Polski Ład, który istotnie zmieni cały system podatkowy, przez co pośrednio wpłynie na system rachunkowości jednostek. Wpływ na rachunkowość będą miały przede wszystkim zmiany w podatku dochodowym – zarówno od osób prawnych, jak i od osób fizycznych. W pierwszym przypadku – z uwagi na zmiany zasad ustalania dochodu – trzeba będzie dostosować do regulacji podatkowych ewidencję księgową – głównie analityczną i pozabilansową. Zmiany w podatku dochodowym od osób fizycznych spowodują konieczność zastosowania w systemie rachunkowości odmiennych procedur obliczeniowych w szeroko rozumianych rozrachunkach z pracownikami, w tym także z ZUS. Nie wpłyną one jednak znacząco na samą konstrukcję systemu rachunkowości jednostki. W związku z tym, że na dzień wydania niniejszej publikacji regulacje Polskiego Ładu nie zostały jeszcze przyjęte, co do zasady nie odnosimy się w *Meritum* do tego zagadnienia. Jedynym wyjątkiem jest rozdział dotyczący zasad ustalania dochodu, w którym zasygnalizowano najbardziej kluczowe zmiany w CIT.

W niniejszym wydaniu książki, w odpowiedzi na uwagi Czytelników, dokonano również zmian jej struktury i treści, porządkując i ograniczając rozważania na temat tych zagadnień, które bądź to nie wzbudzają już w praktyce tak wielu wątpliwości, bądź też wykraczają poza zakres merytoryczny opracowania zdeterminowany jego celem.

Autorzy wyrażają nadzieję, że dokonane modyfikacje zwiększą przejrzystość prezentowanych treści, a tym samym ich przydatność w praktyce prowadzenia ksiąg rachunkowych i sporządzania sprawozdań finansowych.

Autorzy

Łódź, październik 2021 r.

OD REDAKCJI

Oddajemy do rąk Państwa wyjątkowe opracowanie z dziedziny rachunkowości – w serii *Meritum*. Ma ono charakter swoistego merytorycznego wsparcia w problemach, jakim muszą stawić czoła menedżerowie finansowi, księgowi czy analitycy sprawozdań finansowych. Autorzy publikacji zastosowali podejście warsztatowe do złożonych nierzadko zagadnień sprawozdawczości finansowej i skoncentrowali się na takiej ich prezentacji, aby była ona zrozumiała i przydatna w tworzeniu systemu rachunkowości jednostki generującego wysokiej jakości informację oraz w prowadzeniu polityki rachunkowości uwzględniającej specyfikę działalności jednostki. Stąd szczególny nacisk został położony na wieloaspektowe przedstawienie procedur związanych z identyfikacją, pomiarem i prezentacją różnorodnych transakcji ekonomicznych. Korzystaniu z publikacji oraz szybkiemu odnajdywaniu potrzebnych informacji służą przyjęte przez Wydawnictwo rozwiązania edytorskie, w tym m.in.:

- układ treści charakteryzujący się jej podziałem na niewielkie, zwarte fragmenty;
- zamieszczone na marginesach numery, które wskazują ważne pojęcie wraz z jego objaśnieniem;
- wewnętrzne odesłania w tekście;
- liczne, wyraźnie wyodrębnione przykłady, ilustrujące stosowanie danej regulacji rachunkowości;
- uwypuklenie najistotniejszych kwestii przez zaznaczenie ich ramką i hasłem **WAŻNE!**;
- liczne rysunki, schematy i tabele;
- szczegółowy i wyczerpujący indeks rzeczowy z odniesieniami do numerów na marginesie tekstu;
- przyjazna dla Czytelnika szata graficzna, zakładki;
- wysokiej jakości materiały sprzyjające trwałości publikacji i praktycznemu jej wykorzystaniu w codziennej pracy.

Niniejsze wydanie uwzględnia zmiany ustawy o rachunkowości, które weszły w życie do dnia złożenia książki do druku, i stan prawny na 15 października 2021 r.

Ufamy, że odnajdą i docenią Państwo wszystkie walory publikacji i stanie się ona niezastąpioną pomocą oraz nieodzownym narzędziem wspomagającym podejmowanie decyzji w trudnym i dynamicznym otoczeniu biznesowym.

Redakcja

Warszawa, październik 2021 r.

WYKAZ SKRÓTÓW

1. Źródła prawa

k.c.	ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 z późn. zm.)
k.k.	ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r. poz. 1444 z późn. zm.)
k.k.s.	ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r. poz. 408 z późn. zm.)
k.s.h.	ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r. poz. 1526 z późn. zm.)
k.w.	ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r. poz. 281 z późn. zm.)
o.p.	ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r. poz. 1540 z późn. zm.)
u.d.p.p.w.	ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r. poz. 1057 z późn. zm.)
u.p.d.o.f.	ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r. poz. 1128 z późn. zm.)
u.p.d.o.p.	ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r. poz. 1800 z późn. zm.)
u.rach.	ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r. poz. 217 z późn. zm.)

2. Inne

art.	artykuł
cyt.	cytat, cytowane (-a, -y)
Dz. U.	Dziennik Ustaw
Dz. Urz. Min. Fin.	Dziennik Urzędowy Ministra Finansów
Dz. Urz. UE	Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
KRS	Krajowy Rejestr Sądowy
KSR	Krajowe Standardy Rachunkowości
KŚT	Klasyfikacja Śr.0odków Trwałych
lit.	litera
M.P.	Monitor Polski

WYKAZ SKRÓTÓW

MSR	Międzynarodowe Standardy Rachunkowości
MSSF	Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej
n.	następne (-a, -y)
np.	na przykład
nr	numer
obw.	obwieszczenie
orz.	orzeczenie
par.	paragraf
pkt	punkt
por.	porównaj
post.	postanowienie
poz.	pozycja
ppkt	podpunkt
PSA	prosta spółka akcyjna
rys.	rysunek
RM	Rada Ministrów
rozp.	rozporządzenie
RP	Rzeczpospolita Polska
s.	strona
tab.	tabela
tj.	to jest
tekst jedn.	tekst jednolity
tn.	to znaczy
tw.	tak zwane (-a, -y)
uchw.	uchwała
UE	Unia Europejska
ust.	ustęp
ww.	wyżej wymienione (-a, -y)
w zw.	w związku
zm.	zmiana (-y)
zob.	zobacz
z późn. zm.	z późniejszymi zmianami

CZĘŚĆ I

Zagadnienia ogólne

Istota rachunkowości

Przemysław Czajor, Marcin Michalak, Ewa Walińska, Agnieszka Wencel

SPIS TREŚCI	
1. Definicje, zadania i funkcje rachunkowości	1
A. Definicje rachunkowości	1
B. Zadania rachunkowości	3
C. Funkcje rachunkowości	5
2. Informacje generowane przez system rachunkowości i ich użytkownicy	11
3. Rachunkowość finansowa a rachunkowość zarządcza	20
4. Sprawozdania finansowe	27
A. Istota i cele sprawozdań finansowych	27
B. Bilans	31
C. Rachunek zysków i strat	39
D. Rachunek przepływów pieniężnych	42
E. Sprawozdanie ze zmian w kapitale własnym	44
F. Informacja dodatkowa	45
5. Istota i źródła regulacji rachunkowości	47
6. Regulacje rachunkowości w Polsce	57

1. Definicje, zadania i funkcje rachunkowości

A. Definicje rachunkowości

- 1 Rachunkowość jest systemem pomiaru i opisu działalności gospodarczej. Podstawowy jej cel to dostarczanie informacji finansowych o działalności jednostki różnym interesariuszom.

WAŻNE! Rachunkowość jest powszechnie uznawana za język biznesu, który umożliwia porozumiewanie się wszystkich uczestników życia gospodarczego.

Współcześnie rozumiana rachunkowość to **system informacyjny** służący użytkownikom do podejmowania decyzji gospodarczych, zwłaszcza finansowych, oraz rozliczania kierownictwa z odpowiedzialnego i efektywnego zarządzania powierzonym majątkiem. Z punktu widzenia działań, jakie składają się na ów system, możemy wyróżnić: identyfikację, grupowanie, opis, ewidencję, przetwarzanie i przekazywanie informacji o wynikach działalności przedsiębiorstwa, zmianach w jego majątku i sytuacji finansowej.

Rachunkowość jest szczególnym systemem ewidencji gospodarczej. Według S. Skrzywana to „system ciągłego w czasie obserwowania, mierzenia, rejestrowania, prezentowania i interpretowania wyrażonych w mierniku pieniężnym i bilansujących się ogólnych i szczegółowych danych o działalności gospodarczej i sytuacji majątkowej oraz finansowej jednostki gospodarującej” [S. Skrzywan, *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, Warszawa 1973, s. 5].

Określenie rachunkowości jako systemu oznacza, że jest ona układem reguł i zasad wynikających ze specyficznych sposobów obserwacji, pomiaru i rejestrowania zdarzeń gospodarczych – całościowym, ale jednocześnie elastycznym. Jako szczególny rodzaj ewidencji gospodarczej rachunkowość jest prowadzona w sposób systematyczny i ciągły, a jej przedmiot to występujące w jednostkach gospodarujących operacje gospodarcze, tj. te zdarzenia gospodarcze, które są – lub po dokonaniu pomiarów i przeliczeń mogą być – wyrażone w mierniku pieniężnym i wpływają na zmianę stanu majątkowego i finansowego podmiotu.

Kolejną cechą rachunkowości jest to, że rejestruje ona wszystkie operacje gospodarcze mieszczące się w merytorycznym zakresie systemu w sposób kompletny i z zachowaniem możliwie maksymalnej szczegółowości, a następnie dokonuje niezbędnych agregacji i uogólnień (np. dla celów prezentacji informacji w sprawozdaniach finansowych jednostki) [Z. Kołaczyk, *Rachunkowość finansowa*, Poznań 1997, s. 19].

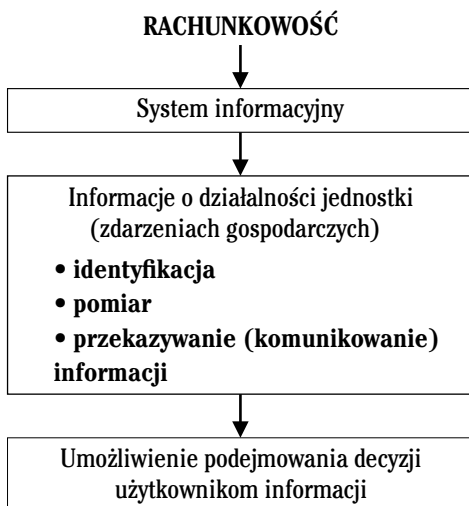
WAŻNE! Rachunkowość to system informacyjny, odzwierciedlający wiarygodny obraz rzeczywistości gospodarczej podmiotów, ich rentowności i sytuacji finansowej.

Według A. Jarugowej celem rachunkowości jest pomiar przepływów i przyrostu wartości pozwalający na podejmowanie decyzji i rozliczanie przedsiębiorstwa ze społecznej i ekonomicznej efektywności [A. Jarugowa, *Współczesne problemy rachunkowości*, Warszawa 1991, s. 13]. E. Burzymowa definiuje rachunkowość jako **system ekonomicznego pomiaru** w przedsiębiorstwach i instytucjach, system uniwersalny, podmiotowy system informacyjno-kontrolny [E. Burzymowa, *Rachunkowość przedsiębiorstwa i instytucji*, Warszawa 1980, s. 13].

W. Brzezina postrzega rachunkowość jako szczególny system retro- i prospektywny, pozwalający na ustalenie wyniku finansowego i kondycji finansowej jednostki [W. Brzezina, *Rachunkowość sensu stricto i sensu largo*, Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej 2000, t. 56, s. 7–24].

Reasumując, rachunkowość to system informacyjny, którego celem zasadniczym jest dostarczenie informacji o działalności jednostki różnym użytkownikom. Warunkiem koniecznym dla spełnienia powyższego zadania jest dokonanie pomiaru zdarzeń gospodarczych, który przebiega według określonych reguł i procedur charakterystycznych dla systemu rachunkowości, odróżniających go od innych systemów informacyjnych (por. rys. 1).

Rysunek 1. Rachunkowość jako system informacyjny

Źródło: opracowanie własne.

Przedmiotem pomiaru dokonywanego przez rachunkowość są rentowność i sytuacja finansowa jednostki. Pierwszy z nich dotyczy opłacalności działalności gospodarczej, jej rentowności, drugi – płynności i wypłacalności (por. rys. 2).

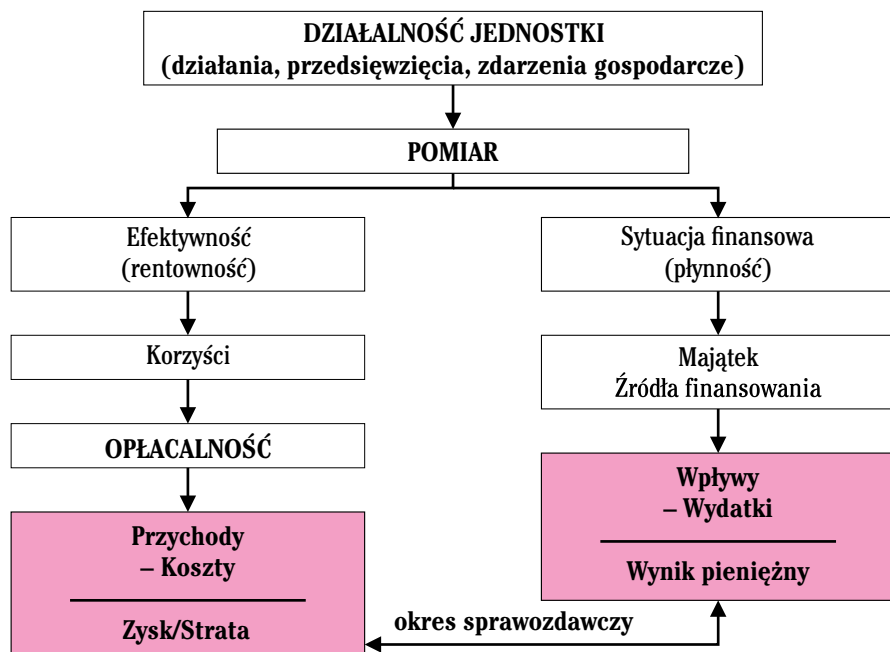
Przedstawione obszary działalności gospodarczej różnią się od siebie zasadniczo, ale jednocześnie stanowią nierozdzielalną całość. Chociaż muszą być odrębnie mierzone, wzajemnie się przenikają, w związku z czym należy je rozpatrywać łącznie.

PRZYKŁAD: W przedsiębiorstwie „X” w styczniu zakupiono towary za 10 000 PLN, odraczając termin zapłaty o 2 miesiące. Towary sprzedano za kwotę 13 000 PLN i otrzymano z tego tytułu zapłatę. Jak należy rozpatrywać przedstawione zdarzenia w kontekście dwóch aspektów działalności gospodarczej – rentowności i sytuacji finansowej?

Z punktu widzenia rentowności należy je ocenić pozytywnie, ponieważ sprzedaż towarów przyniosła przedsiębiorstwu „X” zysk, czyli nadwyżkę przychodu nad kosztem w kwocie 3000 PLN (wartość nabycia sprzedanych towarów 10 000 PLN, wartość sprzedanych towarów w cenie sprzedaży 13 000 PLN).

Z punktu widzenia płynności ocena zdarzeń jest również korzystna dla przedsiębiorstwa – uzyskało ono kredyt kupiecki, ponieważ nie zapłaciło za towary, natomiast otrzymało środki pieniężne z tytułu ich sprzedaży. Nadwyżka środków pieniężnych z tytułu transakcji wynosiła 13 000 PLN, a kwota 10 000 PLN będzie zapłacona dopiero za 2 miesiące, co oznacza, że przedsiębiorstwo finansuje swoją działalność zobowiązaniami z tytułu zakupu towarów.

Rysunek 2. Obszary pomiaru działalności gospodarczej dokonywanego przez rachunkowość

Źródło: opracowanie własne.

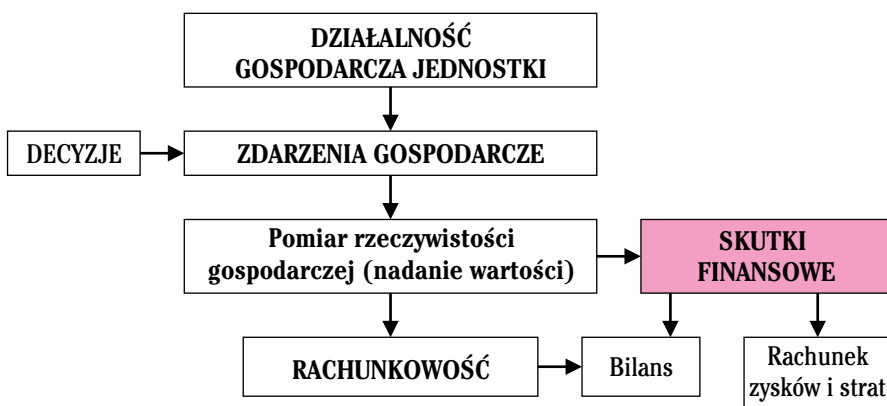
Pomiar działalności gospodarczej sprowadza się zatem do pomiaru rentowności i pomiaru sytuacji finansowej jednostki. Pierwszy aspekt to ujęcie wynikowe, a jego zasadniczym celem jest ustalenie wyniku finansowego. Drugi aspekt to ujęcie bilansowe, a jego zasadniczym celem jest dokonanie wyceny bilansowej prowadzącej ostatecznie do ustalenia wartości kapitału własnego przedsiębiorstwa.

Wynik finansowy jest ustalany za pomocą dwóch pierwotnych kategorii pomiaru – przychodów i kosztów. Wartość kapitału własnego jest ustalana za pomocą dwóch innych pierwotnych kategorii – aktywów i zobowiązań.

Pomiar działalności gospodarczej w wyżej wymienionych aspektach oznacza nadanie wartości poszczególnym kategoriom podstawowym, to z kolei oznacza ich przyporządkowanie do pojedynczych zdarzeń gospodarczych. Każde zdarzenie gospodarcze ma określony skutek finansowy, który ostatecznie prezentowany jest w dwóch podstawowych sprawozdaniach finansowych – bilansie oraz rachunku zysków i strat.

Sprawozdania te są ze sobą powiązane (por. rys. 3) i, tak samo jak obszary działalności gospodarczej, muszą być rozpatrywane łącznie.

Rysunek 3. Zdarzenia gospodarcze i ich skutki finansowe

Źródło: opracowanie własne.

WAŻNE! Rachunkowość dokonuje pomiaru zdarzeń gospodarczych będących konsekwencją określonych decyzji podjętych w działalności przedsiębiorstwa. Dodatkowo prezentuje skutki finansowe tych zdarzeń w sprawozdaniu finansowym – w jego pierwotnych składnikach, jakimi są bilans oraz rachunek zysków i strat.

B. Zadania rachunkowości

Rachunkowość jest określana jako „pomost” między podmiotem prowadzącym działalność gospodarczą a odbiorcami informacji o rezultatach tej działalności, a zatem jej głównym zadaniem jest przetłumaczenie działań podmiotu na zrozumiały język finansowy, w celu przygotowania sprawozdań i raportów finansowych dla szerokiego grona odbiorców.

WAŻNE! Zadaniem rachunkowości jest ocena przeszłości – rejestracja, analiza i prezentacja skutków finansowych przeszłych zdarzeń, jak również spojrzenie w przyszłość – pomoc w zarządzaniu, podejmowaniu decyzji i kontroli.

Rachunkowość stwarza warunki sprzyjające nie tylko ochronie majątku jednostki gospodarczej, ale także wspomaga właściwe użytkowanie jej składników majątkowych, dostarczając danych liczbowych wykorzystywanych:

- 1) na potrzeby kontroli – poprzez ewidencję poszczególnych składników majątkowych i źródeł ich pochodzenia oraz zachodzących w nich zmian;
- 2) na potrzeby zarządzania – dzięki przyjęciu informacji płynących z ewidencji za punkt wyjścia do podejmowania przez kierownictwo decyzji dotyczących wykorzystania posiadanego majątku oraz źródeł jego finansowania.

4

Wśród podstawowych zadań rachunkowości można wymienić m.in.:

- 1) identyfikację, dokonywanie pomiaru oraz rejestrowanie zdarzeń i transakcji;
 - 2) pełnienie roli międzynarodowego języka biznesu, co umożliwia porozumienie między różnymi podmiotami gospodarczymi (również działającymi w różnych krajach);
 - 3) informowanie właścicieli kapitału – na podstawie wiarygodnych zapisów – o transakcjach dokonanych w ciągu okresu sprawozdawczego oraz o ich efektywności z punktu widzenia inwestora i jego kapitału;
 - 4) wspomaganie zarządzania – zadaniem rachunkowości jest pomoc m.in. w planowaniu przyszłych działań (poprzez budżety), w podejmowaniu decyzji, alokacji zasobów, kontrolowaniu działalności poprzez rejestrację zdarzeń, które wystąpiły, i porównanie ich z budżetami.
- Reasumując, zadaniem rachunkowości jest ciągle dokonywanie pomiaru majątku, zobowiązań, kapitału własnego i wyniku podmiotu, przekazywanie informacji o jego pozycji finansowej zainteresowanym użytkownikom. Stanowi ona także podstawę rozliczeń podatkowych. Ponadto jest systemem informowania w procesach zarządzania, zarówno operacyjnego, jak i strategicznego.

WAŻNE! Współczesna rachunkowość w przedsiębiorstwie nie jest już tylko szczególnym rodzajem ewidencji, lecz szczególnym rodzajem informacji. Celem rachunkowości z jednej strony jest bowiem dostarczanie rzetelnych informacji retrospektywnych, pozwalających na ocenę i rozliczenie zarządzających kapitałem, z drugiej strony, dostarczanie informacji do podejmowania decyzji ekonomicznych.

C. Funkcje rachunkowości

5

Rachunkowość spełnia wiele funkcji w działalności gospodarczej, wśród których za najważniejsze należałoby uznać:

- funkcję informacyjną;
- funkcję rozliczeniową;
- funkcję atestacyjną (por. rys. 4).

Oddają one sens rachunkowości i wyjaśniają przyczyny wyodrębnienia się różnych jej dziedzin.

6

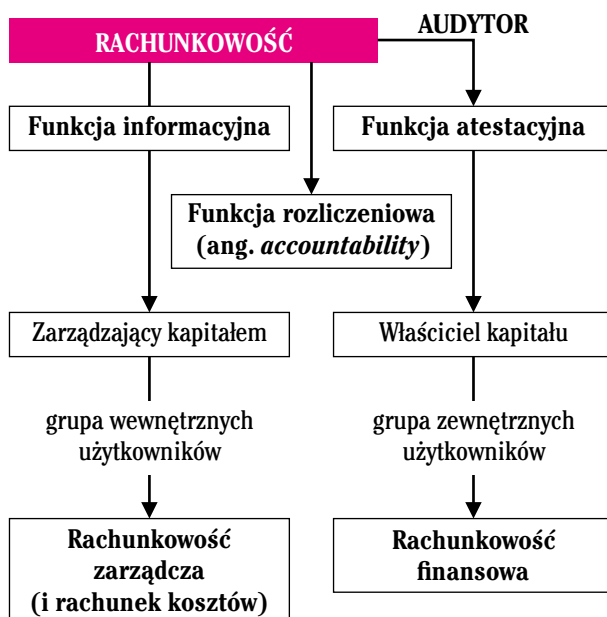
Dzięki **funkcji informacyjnej** rachunkowość dostarcza informacji do podejmowania decyzji. Realizacja funkcji informacyjnej rachunkowości w kontekście wewnętrznych użytkowników informacji oznaczała rozwój rachunkowości zarządczej, która poszerzyła zakres systemu rachunkowości. Spowodowała odejście od tradycyjnej rejestracji transakcji i zdarzeń na rzecz użyteczności informacji do podejmowania decyzji dotyczących przyszłości.

7

Dzięki **funkcji rozliczeniowej** rachunkowość dostarcza informacji uprawnionym podmiotom zewnętrznym (głównie właścicielom kapitału), czyli pozwala rozliczyć zarząd z efektywności zarządzania powierzonym kapitałem. Funkcja rozliczeniowa rachunkowości – utożsamiana z odpowiedzialnością, jaka ciąży na systemie rachunkowości – wyrosła na gruncie funkcji powierniczej.

WAŻNE! Rachunkowość we wczesnych latach rozwoju społeczeństwa miała na celu zabezpieczenie właściciela kapitału przed defraudacją jego majątku, spełniając w ten sposób swoją pierwotną funkcję – **funkcję powierniczą**. Rachunkowość kontroli powierniczej (*stewardship*) polegała zatem na prowadzeniu usystematyzowanych zapisów transakcji nazywanym często prowadzeniem ksiąg.

Rysunek 4. Podstawowe funkcje rachunkowości

Źródło: opracowanie własne.

W okresie rozwoju działalności gospodarczej na dużą skalę, co było możliwe dzięki rewolucji przemysłowej, rozwinęła się rachunkowość finansowa. Nowa technologia nie tylko zniszczyła stary porządek społeczny, ale zmieniła całkowicie zasady finansowania działalności gospodarczej. Ekspansja przemysłu we wczesnych latach XIX wieku wymagała dużych kwot kapitału dla finansowania przedsięwzięć, co przyczyniło się do powstania i gwałtownego rozwoju spółek akcyjnych i powszechnego funkcjonowania ograniczonej odpowiedzialności, a to z kolei spowodowało konieczność prezentacji sprawozdań finansowych dla akcjonariuszy często niezwiązanych bezpośrednio z prowadzeniem działalności gospodarczej. Właśnie rachunkowość finansowa łączy się ze sprawozdaniami prezentującymi informacje dla akcjonariuszy w spółkach, w których odpowiedzialność jest ograniczona. Wraz z rozdzieleniem funkcji własności i zarządzania, co było konsekwencją wprowadzenia koncepcji ograniczonej odpowiedzialności, zaistniała konieczność rozszerzenia zakresu funkcji powierniczej rachunkowości o odpowiedzialność zarządu za efektywność zarządzania kapitałem (nie tylko za ochronę majątku przed defraudacją).

Kolejną fazą rozwoju rachunkowości stała się rachunkowość społecznego dobrobytu, której początków należy upatrywać w rewolucji społecznej w Zachodniej Europie. Jednym z aspektów tego kierunku jest rachunkowość odpowiedzialności społecznej, w której są rozważane skutki społeczne decyzji podejmowanych przez użytkowników sprawozdań finansowych.

Rozwój praktyki rachunkowości wyraźnie pokazuje ewolucję celów i funkcji rachunkowości. Funkcja powiernicza, oznaczająca ochronę przez zarząd kapitału właściciela przed defraudacją, rozwinęła się w funkcję odpowiedzialności przed właścicielem kapitału za efektywność zarządzania i ostatecznie w funkcję odpowiedzialności społecznej.

- 9** **Funkcja atestacyjna** wiąże się z poświadczeniem wierności odwzorowania przez rachunkowość rzeczywistości gospodarczej podmiotu. Dzięki niej informacje generowane przez rachunkowość uzyskują atest wiarygodności udzielany przez niezależnych biegłych rewidentów po przeprowadzeniu badania sprawozdań finansowych. Funkcja atestacyjna jest w rachunkowości bardzo ważna z punktu widzenia możliwości realizacji funkcji rozliczeniowej. Rozliczenie zarządu przed właścicielem kapitału i innymi użytkownikami informacji może mieć miejsce jedynie na podstawie zweryfikowanych, wiarygodnych i rzetelnych sprawozdań finansowych. Dopiero takie sprawozdania, co do których użytkownicy mają przekonanie, że zostały sporządzone zgodnie z zasadami rachunkowości (dzięki czemu odzwierciedlają rzeczywistość gospodarczą jednostki), mogą stać się podstawą podejmowanych przez nich decyzji ekonomicznych.

PRZYKŁAD: Realizacja funkcji rozliczeniowej i atestacyjnej w praktyce widoczna jest w działaniach trzech stron uczestniczących w działalności gospodarczej, związanych ze sporządzaniem rocznych sprawozdań finansowych. Zarząd jest odpowiedzialny za przygotowanie sprawozdań finansowych, które następnie są poddawane badaniu przez biegłego rewidenta w celu oceny ich wiarygodności i rzetelności. Zadaniem biegłego rewidenta, który został zaakceptowany przez Radę Nadzorczą lub Walne Zgromadzenie Wspólników, jest sprawdzenie, czy sprawozdania finansowe są zgodne z obowiązującymi zasadami rachunkowości. Wyraża on swoje zdanie na ten temat w opinii. Dopiero sprawozdania finansowe, które uzyskały pozytywną opinię biegłych rewidentów, mogą stać się przedmiotem rozliczenia zarządu przed właścicielem kapitału mającego miejsce na Walnym Zgromadzeniu Wspólników. Na podstawie sprawozdań finansowych właściciele udzielają (bądź nie) absolutorium Zarządowi, a ponadto podejmują decyzje dotyczące innych aspektów działalności jednostki, np. dotyczące podziału wyniku finansowego netto.

WAŻNE! Zarówno w teorii, jak i w praktyce rachunkowości wyraźnie jest akcentowana jej funkcja rozliczeniowa. Chociaż rachunkowość rozwija się szczególnie w obszarze działalności gospodarczej, to jednak jej funkcja rozliczeniowa jest realizowana w każdej jednostce w społeczeństwie. Osoba prywatna musi rozliczyć się ze swojego dochodu i wypełnić zeznanie podatkowe. Często musi ona stosować informacje z rachunkowości w celu podjęcia decyzji o zakupie domu, samochodu, zaciągnięciu kredytu itp. Duże przedsiębiorstwa muszą rozliczać się przed właścicielami kapitału, organami podatkowymi, rządem i społeczeństwem. Rachunkowość jest zatem niezbędna do prawidłowego funkcjonowania całego społeczeństwa.

- 10** W odmiennym podejściu do funkcji rachunkowości wyróżnia się cztery podstawowe [M. Klimas, Z. Messner, *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, Warszawa 1986, s. 20]:
- 1) funkcję ewidencyjną** środków gospodarczych przedsiębiorstwa, jego funduszy i procesów gospodarczych, pozwalającą na gromadzenie niezbędnych danych, które odpowiednio przetworzone przez rachunkowość są dostarczane zainteresowanym odbiorcom w postaci informacji ekonomicznej;
 - 2) funkcję finansowo-rachunkową kontroli wewnętrznej**, która polega na sprawdzaniu działalności podmiotu gospodarczego na podstawie dokumentów, danych i ewidencji pod względem legalności i rzetelności;

- 3) **funkcję sprawozdawczą**, która odgrywa najważniejszą rolę w systemie informacyjnym podmiotu gospodarczego, a której realizacja wiąże się z koniecznością sporządzania sprawozdań finansowych;
- 4) **funkcję analityczno-interpretacyjną**, polegającą na wykorzystaniu danych liczbowych generowanych przez rachunkowość do bieżącej oceny działalności przedsiębiorstwa.

2. Informacje generowane przez system rachunkowości i ich użytkownicy

Wraz z rozwojem systemu rachunkowości następowała zmiana jej roli, a w konsekwencji – również funkcji. Widać to szczególnie na przykładzie funkcji informacyjnej – początkowo ograniczała się ona do zapewnienia właścicielowi jednostki danych o stanie rozrachunków z kontrahentami oraz o stanie składników majątkowych. Gwałtowny rozwój gospodarki towarowo-pieniężnej „wymusił” jednak z upływem czasu dołączenie do dotychczasowego zakresu funkcji informacyjnej rachunkowości również takich elementów, jak dane o kapitale, stratach i zyskach, ponoszonych kosztach i ostatecznym wyniku prowadzonej działalności. Było to wynikiem pojawienia się regulacji prawnych określających sposób wzajemnych rozliczeń między przedsiębiorstwami, a także zasady obliczania podstawy wymiaru podatków i innych świadczeń publicznych.

System rachunkowości dostarcza informacji wszystkim użytkownikom, którzy są zainteresowani działalnością jednostki gospodarczej. Działalność ta musi być rozpatrywana w dwóch aspektach: rentowności i płynności. Pierwszy oznacza wypracowanie zysku, drugi oznacza posiadanie wystarczającej gotówki na opłacenie długów w terminie ich płatności. Zysk i płynność to niejedyny cele działalności gospodarczej, poza nimi jest wiele innych, takich jak: dostarczanie miejsc pracy, ochrona środowiska, wprowadzenie nowych produktów itp. Aby jednak były one osiągnięte, wydaje się, że w pierwszej kolejności muszą być zrealizowane **podstawowe cele warunkujące przetrwanie firmy**, tj. wypracowanie zysku i zapewnienie płynności finansowej.

Niewątpliwie **rentowność** jest podstawowym kryterium oceny działalności gospodarczej, mimo często krytykowanego „papierowego” charakteru zysku. Oznacza bowiem, że działania jednostki są opłacalne – przynoszą nadwyżkę przychodów nad kosztami (zysk). W krótkim okresie jednostka może przetrwać, generując straty, ale szanse jej przetrwania i rozwoju w długim okresie są niewielkie.

Płynność finansowa oznacza możliwość regulacji zobowiązań w terminie ich płatności. Brak płynności może spowodować utratę źródeł finansowania działalności, a w konsekwencji upadłość podmiotu.

W jaki sposób dowiedzieć się, czy firma osiąga zysk, czy ponosi stratę? W jaki sposób dowiedzieć się, czy jest wypłacalna i czy nie straci płynności, np. za miesiąc? Odpowiedzi na te pytania udziela rachunkowość, będąca systemem, w którym zarówno rentowność, jak i płynność stanowią przedmiot pomiaru.

WAŻNE! Rachunkowość dostarcza informacji potrzebnych do podjęcia decyzji determinujących rentowność i płynność jednostki gospodarczej. Dzięki niej można znaleźć odpowiedzi na kluczowe pytania:

Jaka cena powinna być ustalona dla produktów?

Czy będzie konieczne zaciągnięcie kredytu?

O ile wzrosną koszty, jeśli trzeba będzie zrealizować świadczenia emerytalne?

Czy i kiedy należy inwestować?

Jakie inwestycje są najbardziej opłacalne?

Każdy z użytkowników – w mniejszym bądź w większym zakresie – skupia się na rentowności lub płynności jednostki, które stanowią przedmiot pomiaru dokonywanego w systemie rachunkowości.

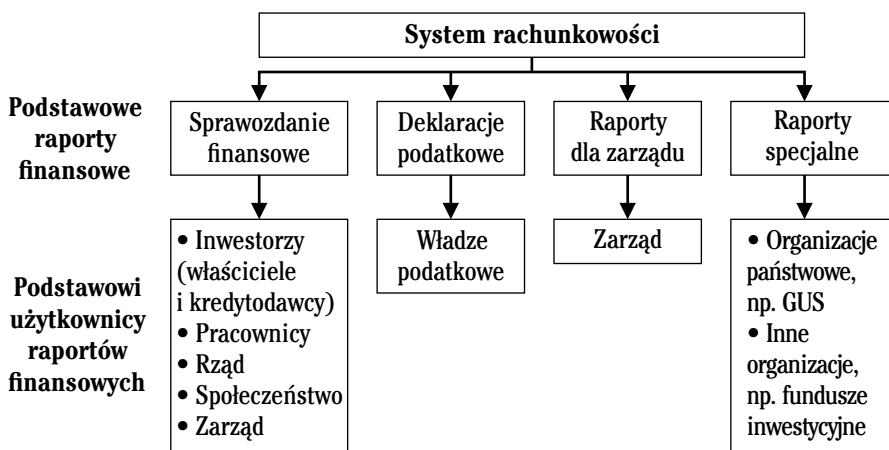
12

Bez względu na rozmiary działalności, technikę przetwarzania danych i inne czynniki, w celu uzyskania informacji finansowej generowanych przez system rachunkowości należy podjąć trzy podstawowe działania, do których należą:

- 1) rejestracja – pierwsze zadanie systemu rachunkowości to systematyczna rejestracja codziennej działalności w postaci zapisów wyrażanych wartościowo;
- 2) klasyfikacja danych – pojedyncze zarejestrowane transakcje i zdarzenia są nieprzydatne dla użytkowników. Klasyfikacja transakcji i zdarzeń umożliwia dostarczenie użytecznych dla decydenta informacji w wybranym obszarze, np. dane dotyczące gotówki, kosztów, przychodów itp.;
- 3) agregacja danych – aby dane były użyteczne do podejmowania decyzji, muszą być zagregowane. Poziom agregacji zależy od rodzaju użytkownika i jego potrzeb informacyjnych.

System rachunkowości obejmuje nie tylko generowanie informacji, ale także komunikowanie ich zainteresowanym użytkownikom oraz interpretację informacji w taki sposób, aby pomóc w określonych sytuacjach decyzyjnych. Informacje generowane przez system rachunkowości prezentowane są w formie sprawozdań i raportów finansowych (zob. rys. 5).

Rysunek 5. Podstawowe raporty generowane przez system rachunkowości i ich użytkownicy

Źródło: opracowanie własne, por. E. Walińska, *Rachunkowość finansowa w świetle podatku dochodowego*, Warszawa 1997, s. 20.

Informacje z rachunkowości są zorientowane na użytkownika. Rodzaj informacji, których poszczególne użytkownik wymaga, zależy od rodzaju decyzji, jaką musi podjąć na ich podstawie.

PRZYKŁAD: Zarządzający potrzebuje informacji o kosztach poniesionych w danym okresie w celu kontroli ich poziomu i ustalenia ceny sprzedaży, podczas gdy właściciel kapitału (użytkownik zewnętrzny) wymaga zagregowanej informacji o kosztach za cały rok, w celu podjęcia decyzji inwestycyjnej.

System rachunkowości musi być w stanie dostarczyć różnym użytkownikom różnych informacji, prezentowanych w różnych raportach finansowych. Raporty te powinny być sporządzane z uwzględnieniem określonych zasad i założeń, tak aby użytkownicy byli w stanie dokonać prawidłowej interpretacji zawartych w nich danych. Oczywiście użytkownicy jakiegokolwiek raportu finansowego muszą znać i rozumieć założenia stosowane przy jego sporządzeniu.

Sprawozdania finansowe

Najistotniejszymi i najszerzej wykorzystywanymi spośród raportów generowanych przez system rachunkowości są sprawozdania finansowe. Stanowią one podstawowe źródło informacji finansowej dla osób z zewnątrz organizacji, ale także są użyteczne dla zarządu. Sprawozdania finansowe są bardzo zagregowane, prezentują działalność podmiotu za określony okres (np. miesiąc, rok). Pokazują sytuację finansową na koniec danego okresu oraz dokonania, rezultaty działań, dzięki którym podmiot znalazł się w danej sytuacji finansowej. Podstawowym celem sprawozdań finansowych jest pomoc podejmującym decyzje w ocenie rentowności i płynności oraz perspektyw rozwoju podmiotu.

Sprawozdania finansowe są sporządzane zgodnie z zasadami rachunkowości zwanymi „powszechnie akceptowanymi zasadami rachunkowości”. W zależności od kraju są one ustanowione albo przez prawo, albo przez organizacje środowiskowe rachunkowców.

WAŻNE! W Polsce powszechnie akceptowane zasady rachunkowości są zawarte głównie w ustawie o rachunkowości, która stanowi fundament polskiego prawa bilansowego. Dodatkowo źródłem zasad rachunkowości są regulacje środowiskowe – polskie i międzynarodowe standardy rachunkowości.

Deklaracje podatkowe zawierają dane pochodzące z rachunkowości, ale ujęte w sposób określony przez prawo podatkowe – często odmienny niż w regulacjach rachunkowości finansowej. Władze podatkowe wymagają wypełnienia deklaracji w celu pomiaru podstawy opodatkowania. Przykładowo dochód do opodatkowania to wielkość, której metody obliczenia są ustanawiane przez prawo podatkowe. Zasady obliczania dochodu mogą i często są odmiennie od powszechnie akceptowanych zasad rachunkowości.

Raporty dla Zarządu

Zarząd potrzebuje dużo bardziej szczegółowych danych z rachunkowości (od tych, które występują w sprawozdaniach finansowych) dla planowania i kontroli codziennych działań w jednostce. Ponadto potrzebuje informacji dla długoterminowego planowania i decyzji strategicznych takich, jak wprowadzenie nowych produktów itp. Informacje dostarczane przez system rachunkowości menedżerom powinny uwzględniać ich specjalne, indywidualne potrzeby informacyjne.

16 Raporty specjalne

Działalność wielu jednostek gospodarczych podlega specjalnym regulacjom wydawanym przez organy rządowe. Wymagają one często specjalnego rodzaju informacji zaspokajających ich potrzeby (np. przemysł energetyczny). Ponadto określone dane są wymagane dla statystyki państwowej, obliczenia wielkości makroekonomicznych itp.

W większości przypadków raporty specjalne bazują na informacjach generowanych przez rachunkowość finansową, ale podlegają one modyfikacji.

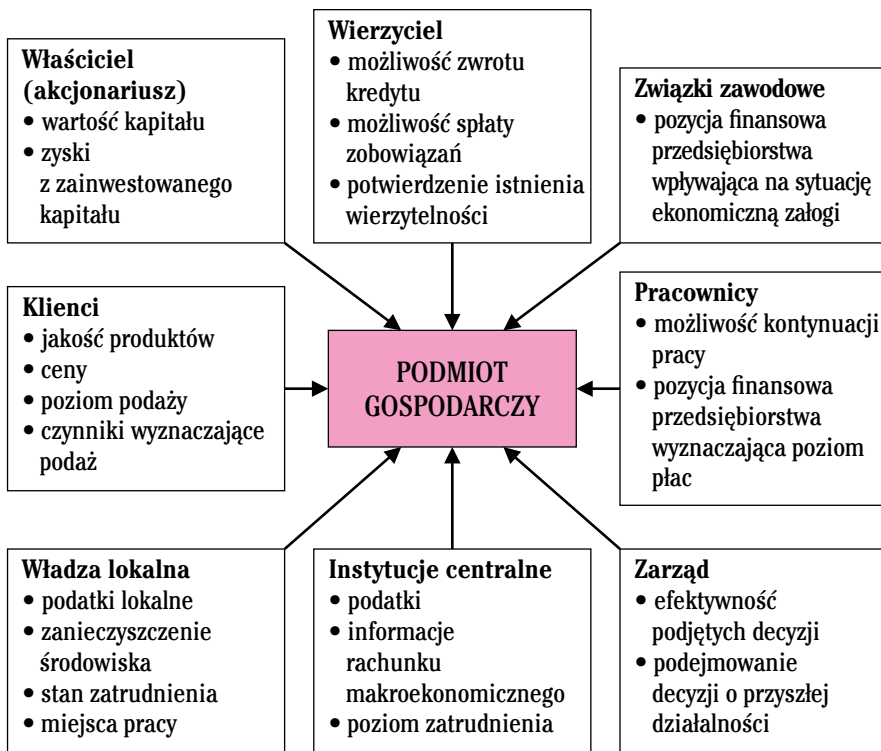
17 Podsumowując, rachunkowość to system, w którym ma miejsce **pomiar rezultatów transakcji i komunikowanie informacji finansowych**. Dodatkowo musi ona dostarczać danych dla podejmowania decyzji ekonomicznych w zmieniającym się ciągle otoczeniu (por. rys. 6). Użytkowników informacji generowanych przez system rachunkowości można podzielić na dwie grupy:

- użytkowników zewnętrznych;
- użytkowników wewnętrznych.

18 Informacje tworzone przez rachunkowość służą obecnie szeroko rozumianemu otoczeniu jednostki gospodarczej, związanemu z nią różnego rodzaju transakcjami gospodarczymi i powiązaniami kapitałowymi. Zatem **użytkownikami zewnętrznymi** informacji generowanych w ramach systemu rachunkowości jednostki będą:

- 1) **aktualni właściciele kapitału oraz potencjalni inwestorzy** – są oni szczególnie zainteresowani wynikami finansowymi i stopniem ryzyka działalności prowadzonej przez jednostkę gospodarczą. Ponadto wykorzystują oni sprawozdania finansowe do rozliczania zarządzających jednostką z osiągniętych wyników i efektywności działania;
- 2) **kredytodawcy i pożyczkodawcy** – są oni zainteresowani zwłaszcza stopniem płynności finansowej jednostki, warunkującym jej zdolność do regulowania krótkoterminowych zobowiązań, jak również jej wypłacalnością, która stanowi element oceny ryzyka kredytowego;
- 3) **kontrahenci** – są oni szczególnie zainteresowani oceną ogólnej sytuacji finansowej jednostki i jej zamierzeniami na przyszłość, stabilnością działania oraz możliwościami płatniczymi;
- 4) **jednostki konkurencyjne** – w szczególności są one zainteresowane informacjami dotyczącymi aspektów finansowo-organizacyjnych działalności jednostki, a więc: rozmiarami i kierunkami sprzedaży jej produktów, wykorzystaniem zdolności produkcyjnych, poziomem i strukturą kosztów, rentownością, poziomem cen i marż handlowych;
- 5) **instytucje i organizacje administracji państwowej** – są one zainteresowane informacjami na potrzeby makrostatystyki gospodarczej (GUS), opracowywania prognoz oraz polityki gospodarczej i fiskalnej państwa;

Rysunek 6. Użytkownicy i zakres informacji finansowych generowanych przez system rachunkowości

Źródło: opracowane na podstawie: Z. Luty (red.), *Rachunkowość finansowa*, Warszawa 1995, s. 42.

6) **Skarb Państwa i aparat fiskalny** – są one szczególnie zainteresowane informacjami dotyczącymi kształtowania się wyniku finansowego jednostki oraz innymi kategoriami ekonomicznymi służącymi do rozliczania jej obciążeń podatkowych;

7) **społeczność i władze lokalne** – są one zainteresowane zwłaszcza ogólną sytuacją finansową jednostki gospodarczej i perspektywami jej rozwoju w kontekście lokalnych podatków, dotacji i subwencji, miejsc pracy, ochrony środowiska naturalnego, jakości produktów, podnoszenia dobrobytu regionu.

Zewnętrznych użytkowników informacji generowanych przez system rachunkowości można podzielić na trzy zasadnicze grupy:

- 1) właściciele kapitału;
 - 2) organy podatkowe („fiskus”);
 - 3) pozostali odbiorcy zewnętrzni (banki, pożyczkodawcy, pracownicy, społeczeństwo itp.).
- W zasadzie wszystkie trzy grupy powinny mieć tożsame potrzeby informacyjne – uzyskiwanie informacji do oceny działalności gospodarczej przedsiębiorstwa. Takie potrzeby są najbardziej widoczne w przypadku inwestora kapitału, który, powierzając swój kapitał jednostce gospodarczej, ryzykuje najwięcej – w momencie jej upadłości straty właścicieli kapitału, w porównaniu z innymi użytkownikami, mogą być nieporównywalnie większe. Stąd też uważa się, że rachunkowość finansowa powinna brać pod uwagę w pierwszej kolejności wymagania informacyjne inwestora i dbać o ochronę jego interesów. Powszechnie twierdzi się, że spełniając to zadanie rachunkowość jest w stanie zaspokoić potrzeby innych użytkowników zewnętrznych. Stwierdzenie to z pewnością

jest słuszne w odniesieniu do trzeciej grupy użytkowników zewnętrznych – banków, pożyczkodawców, pracowników, społeczeństwa – jednak w przypadku organów podatkowych w praktyce nie znajduje potwierdzenia. Władze podatkowe przede wszystkim reprezentują interesy jednostek sfery budżetowej, a więc jednostek w pewnym sensie konkurencyjnych w stosunku do podmiotu uiszczającego podatki. Cele krótkoterminowe sprawiają, że interes jednostki gospodarczej nie jest brany w ogóle pod uwagę lub brany pod uwagę w minimalnym stopniu.

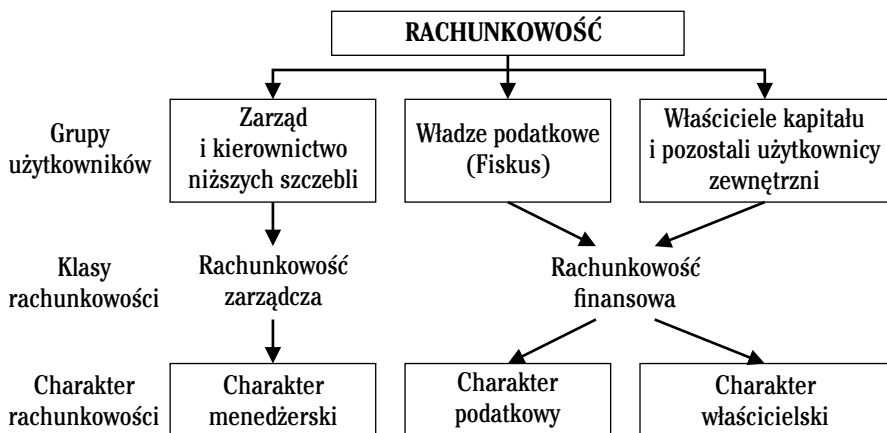
WAŻNE! W związku z tym, że organy podatkowe reprezentują interesy sfery budżetowej, uzyskały specjalny przywilej, polegający na precyzowaniu własnych potrzeb informacyjnych kierowanych pod adresem działalności gospodarczej, a mających na celu zapewnienie budżetowi państwa wpływów z tytułu podatków. Potrzeby te wymuszają okresowe, często dodatkowe w stosunku do tych wynikających z prawa bilansowego, przekroje informacji, gdyż nie mają charakteru życzeń – są skodyfikowane w obowiązującym prawie podatkowym. Oznacza to, że rachunkowość finansowa, oprócz właściwego jej charakteru właścicielskiego, w praktyce często uzyskuje charakter podatkowy (por. rys. 7).

19 Wraz z postępującym rozwojem przedsiębiorstw i wzrostem złożoności warunków gospodarowania pojawiła się również potrzeba uwzględnienia w zakresie funkcji informacyjnej rachunkowości jej aspektu wewnętrznego, to jest wykorzystania danych generowanych przez system rachunkowości na potrzeby szeroko rozumianego zarządzania jednostką.

Informacje o charakterze wewnętrznym są ukierunkowane na potrzeby decyzyjne i rozliczanie kadry zarządzającej jednostką gospodarczą z wypełniania stawianych przed nią celów. Wobec tego jako głównych użytkowników tych informacji można wymienić zarząd jednostki i kierownictwo niższych szczebli zarządzania.

Potrzebują oni danych z rachunkowości do pomiaru celu działania przedsiębiorstwa i środków do jego urzeczywistnienia, optymalnej alokacji zasobów i racjonalnego ich użytkowania, a także do podejmowania decyzji w zakresie rozmiarów i struktury produkcji i sprzedaży oraz polityki cen. System rachunkowości wewnętrznej pozwala również na kontrolę poprzez budżetowanie w ośrodkach odpowiedzialności, wspomaga koordynację działań i motywację [A. Jarugowa, J. Marcinkowski, M. Marcinkowska, *Rachunkowość banków komercyjnych*, Warszawa 1994, s. 9].

Rysunek 7. Podstawowe grupy użytkowników informacji a klasy i charakter rachunkowości

Źródło: opracowanie własne, por. E. Walińska, *Zasady wyceny bilansowej i ustalania wyniku zgodnie ze znowelizowaną Ustawą o rachunkowości*, Łódź 2002, s. 15.

Reasumując, rachunkowość – z uwagi na jej użytkowników – może być rozpatrywana w trzech perspektywach – **menedżerskiej, właścicielskiej i podatkowej**.

W każdej z nich odmienny jest charakter, zakres i przeznaczenie informacji, jakich oczekują użytkownicy – odpowiednio zarząd, właściciel kapitału i organ podatkowy.

PRZYKŁAD: Polskie prawo podatkowe wprowadziło (od 1 stycznia 2007 r.) zakaz uznawania w dochodzie kosztów reprezentacji. W okresie X przedsiębiorstwo poniosło koszty reprezentacji w wysokości 30 000 PLN. Informacja na potrzeby rachunkowości „podatkowej” to całkowita kwota kosztów reprezentacji, gdyż nie stanowią one kosztów uzyskania przychodów i nie mogą zmniejszać podstawy opodatkowania.

Informacja na potrzeby rachunkowości właścicielskiej to również całkowita kwota kosztów, gdyż w całości pomniejsza ona zysk brutto determinujący dywidendę dla właścicieli. Dodatkowo korzyści właściciela kapitału będą pomniejszone o skutek podatkowy, czyli kwotę 5700 PLN ($30\,000\text{ PLN} \times 19\%$). Ostatecznie wpływ kosztów reprezentacji na zysk netto będzie wynosił nie 30 000 PLN, a 35 700 PLN – o taką kwotę zmniejszy się zysk netto do podziału dla inwestorów kapitału.

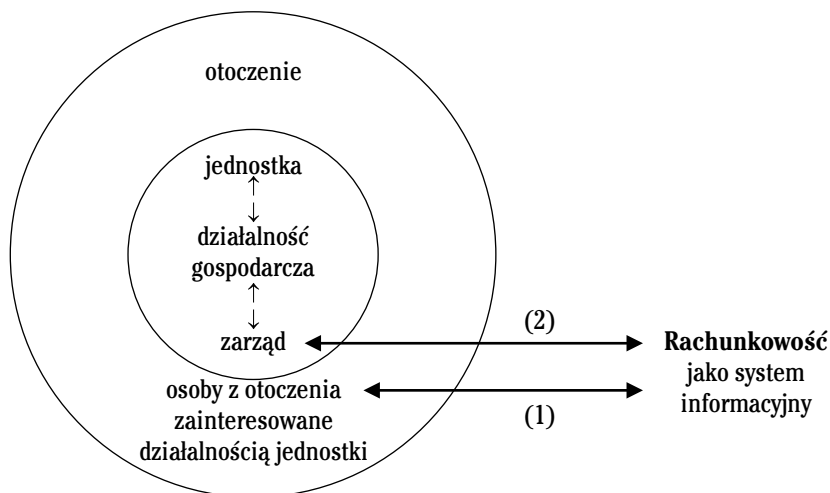
Informacja na potrzeby rachunkowości menedżerskiej to nie tylko całkowita kwota kosztów reprezentacji, ale ich alokacja – z jednej strony podmiotowa, pozwalająca ustalić komórki odpowiedzialne za ich poniesienie, z drugiej zaś – przedmiotowa, pozwalająca określić tytuły ich poniesienia, niezbędne dla analizy celowości ich poniesienia. Rachunkowość menedżerska potrzebuje analitycznej informacji o kosztach, pozwalającej na podjęcie działań mających na celu wyjaśnienie poziomu i zasadności poniesienia tych kosztów.

3. Rachunkowość finansowa a rachunkowość zarządcza

20

Różnice w potrzebach informacyjnych zgłaszanych pod adresem rachunkowości ze strony dwóch tradycyjnie wyodrębnianych grup użytkowników – zewnętrznych i wewnętrznych – doprowadziły do wyodrębnienia dwóch dziedzin rachunkowości: **finansowej** i **zarządczej** (por. rys. 8).

Rysunek 8. Rachunkowość finansowa i rachunkowość zarządcza

gdzie:

- (1) Rachunkowość jako system informacyjny dla zewnętrznych użytkowników (RACHUNKOWOŚĆ FINANSOWA)
- (2) Rachunkowość jako system informacyjny dla wewnętrznych użytkowników (RACHUNKOWOŚĆ ZARZĄDCZA)

Źródło: opracowanie własne, por. E. Walińska, *Zasady wyceny bilansowej i ustalania wyniku zgodnie ze znowelizowaną Ustawą o rachunkowości*, Łódź 2002, s. 13.

Podstawowe różnice między rachunkowością zarządczą i rachunkowością finansową prezentuje rys. 9.

WAŻNE! Rachunkowość finansowa to system informacyjny jednostki gospodarczej, regulowany przepisami prawa lub normami środowiskowymi rachunkowości (co przyczynia się do jego uniwersalizacji), generujący dane finansowe wykorzystywane przez użytkowników zewnętrznych. W tradycyjnym podejściu informacje generowane przez rachunkowość finansową mają charakter informacji *ex post* (historycznych), są wyrażone wartościowo i podlegają ujawnieniu w sprawozdaniach finansowych. Metody i zasady wykorzystywane do sporządzania tych sprawozdań charakteryzują się wysokim stopniem kodyfikacji, umożliwiającym zachowanie wymaganych cech informacji dostarczanych przez rachunkowość finansową: dokładności, obiektywności, wiarygodności, ciągłości i istotności.

Zasadniczym zadaniem rachunkowości finansowej jest określenie zasad pomiaru i prezentacji – sytuacji finansowej jednostki (odzwierciedlonej w bilansie, najwcześniej ukształto-

wanym sprawozdaniu finansowym) oraz jej dokonań (odzwierciedlonych w rachunku wyników, sprawozdaniu finansowym stosunkowo niedawno wyodrębnionym z bilansu, bo dopiero w pierwszej połowie XX wieku) – w taki sposób, aby chroniły one interesy przede wszystkim właścicieli kapitału.

Rysunek 9. Podstawowe różnice między rachunkowością finansową i zarządczą

Źródło: opracowanie własne.

Zadania rachunkowości finansowej determinują określone charakterystyki tej dziedziny (por. tab. 1).

21

Tabela 1. Główne charakterystyki rachunkowości finansowej

Rachunkowość finansowa	
Odbiorcy	Użytkownicy zewnętrzni – informacje są prezentowane głównie na zewnątrz organizacji, np. dla ochrony interesów inwestorów
Regulacje	Prawo kodeksowe (w Polsce – ustawa o rachunkowości, Kodeks spółek handlowych, prawo podatkowe, standardy rachunkowości – międzynarodowe i krajowe)
Orientacja	Dokładność, rzetelność, wiarygodność, sprawdzalność, ciągłość, materialność
Informacje	ex post
Okres	Ścisła periodyzacja: rok obrotowy, kwartał, miesiąc
Kontrola	Audytora, kontrola finansowa, kontrola wewnętrzna
Efekt	Sprawozdania finansowe mające jednolity format dla wszystkich podmiotów, które muszą być jawne

Źródło: opracowano na podstawie: A. Jarugowa *et al.*, *Rachunkowość dla menedżerów*, Łódź 1992, s. 11–12.

WAŻNE! Rachunkowość zarządcza to system pomiaru, gromadzenia, analizowania, transformowania danych finansowych i niefinansowych oraz ich przekazywania decydom (użytkownikom wewnętrznym) w celu wspomaganie i koordynowania efektów podejmowanych działań

22

dla realizacji strategicznych celów jednostek gospodarczych. System rachunkowości zarządczej, w odróżnieniu od rachunkowości finansowej, nie podlega bezpośrednim regulacjom prawnym, w związku z czym nie posiada on cechy uniwersalności. Uzależniony jest od wielu zmiennych charakterystycznych dla określonej jednostki i otoczenia, w którym ona funkcjonuje. Informacje tworzone w systemie rachunkowości zarządczej mogą być wyrażone ilościowo, wartościowo lub w postaci wskaźników, a forma komunikowania oraz zakres i struktura tych informacji nie podlegają standaryzacji. W ostatnich latach w teorii rachunkowości zarządczej został dokonany, ze względu na strukturę czasową decyzji, podział na dwa obszary: operacyjną rachunkowość zarządczą (ukierunkowaną na efektywne zarządzanie jednostką w krótkim okresie oraz pomiar zysku) i strategiczną rachunkowość zarządczą (ukierunkowaną na efektywne realizowanie koncepcji zarządzania strategicznego).

Cele i zadania rachunkowości zarządczej są zbieżne z celami stawianymi rachunkowości finansowej. Przyczyną różnic między tymi dwoma dziedzinami rachunkowości są odbiorcy informacji. Różni użytkownicy informacji to różne potrzeby informacyjne, co z kolei determinuje sposób obliczania i prezentacji wielkości ekonomicznych zaspokajających te oczekiwania. Rachunkowość zarządcza co prawda wyrosła z rachunkowości finansowej, ale z upływem czasu wypracowała własne, odmienne metody oraz techniki pomiaru i prezentacji.

23

W miarę rozwoju gospodarczego, prowadzącego do wzrostu złożoności i zmienności otoczenia biznesowego, zapotrzebowanie na informacje generowane przez rachunkowość zarządczą systematycznie wzrastało. Wywołało to zmiany nie tylko w płaszczyźnie stosowanych przez nią metod i technik, ale również celów i zakresu. Obszar zainteresowania rachunkowości zarządczej znacznie się poszerzył.

Początkowo obejmowała ona swoim zakresem jedynie działalność operacyjną, koncentrując się w szczególności na kosztach jej prowadzenia. Z czasem przedmiotem zarządzania, a co za tym idzie, planowania, pomiaru i kontroli w rachunkowości, stały się przychody. W warunkach gospodarki rynkowej konieczny stał się nie tylko pomiar przychodów i kosztów związanych z działalnością operacyjną, ale również pomiar wyników w pozostałych obszarach aktywności podmiotu.

Wraz ze zmianą paradygmatu zarządzania – z maksymalizacji zysku w kierunku maksymalizacji wartości przedsiębiorstwa – celem pomiaru w rachunkowości stały się decyzje inwestycyjne i finansowe, determinujące wielkość bieżących i przyszłych wyników finansowych oraz przepływów pieniężnych, jak również wysokość kosztu kapitału przedsiębiorstwa. Ze względu na tak zdefiniowany cel rachunkowość zarządcza musiała zmienić kategorie pomiaru i obok kategorii memoriałowej (mierzącej rentowność) zaczęła stosować kategorię pieniężną, pozwalającą na pomiar płynności i ocenę dokonań jednostki w sferze inwestowania oraz finansowania.

Wraz z postępującym procesem globalizacji, ułatwiającym przepływ kapitału i rozszerzającym zakres możliwości inwestycyjnych, przedmiotem pomiaru rachunkowości zarządczej stał się **potencjał dochodowy przedsiębiorstwa**, czyli wielkość przyszłych korzyści ekonomicznych, które podmiot jest w stanie wygenerować z posiadanego zbioru składników majątkowych. W związku z tym rachunkowość zarządcza stała się w obliczu konieczności zapewnienia danych na potrzeby sporządzenia kompleksowych planów finansowych przedsiębiorstwa i kontroli ich realizacji.

Ewolucja zakresu i celu rachunkowości zarządczej oznaczała konieczność wydłużenia jej horyzontu czasowego. O ile początkowo koncentrowała się na krótkim okresie, o tyle w dalszych fazach rozwoju przedmiotem jej zainteresowania stała się przyszłość jednostki w okresie powyżej jednego roku.

Równolegle do opisanych przemian dokonywały się zmiany w potrzebach informacyjnych zewnętrznych użytkowników informacji finansowych generowanych w systemie rachunkowości finansowej. Wysoka zmienność otoczenia spowodowała, że informacje historyczne przestały

być użyteczne w procesie prognozowania przyszłych wyników finansowych (przepływów pieniężnych) przedsiębiorstwa, które stanowią podstawowe kryterium decyzyjne inwestorów. Dodać przy tym trzeba, że współczesny inwestor to coraz częściej wyspecjalizowane instytucje finansowe dysponujące dużymi zasobami kapitału i profesjonalną kadrą menedżerów.

WAŻNE! W praktyce ostatnich lat coraz częściej inwestorzy instytucjonalni włączają się aktywnie w zarządzanie przedsiębiorstwem. Świadczy to o występowaniu silnych mechanizmów nadzoru właścicielskiego, na tyle silnych, że dochodzi niemalże do likwidacji rozdziału funkcji własności i zarządzania.

Informacje na temat wysokości, terminowości i stopnia pewności generowania przez podmiot przyszłych przepływów pieniężnych warunkują zasadność dokonywania lub dalszego utrzymywania inwestycji kapitałowych. Rosnący profesjonalizm inwestorów i jasno sprecyzowane oczekiwania informacyjne powodują równoległe przemiany rachunkowości finansowej. Zaspokojenie potrzeb informacyjnych aktualnych i potencjalnych inwestorów wymaga korzystania z wielu informacji prospektywnych tworzonych w ramach rachunkowości zarządczej. W wyniku zarysowanych powyżej procesów przemian w otoczeniu biznesowym dochodzi do stopniowego zatarcia różnic między informacją generowaną w systemie rachunkowości na potrzeby wewnętrzne (kierownictwa firmy) i na potrzeby zewnętrzne (właścicieli i innych interesariuszy). W związku z tym dochodzi do unifikacji (integracji) rachunkowości zarządczej i rachunkowości finansowej, czego najlepszym dowodem jest fakt, że nie sposób obecnie zapewnić wysokiej jakości informacji generowanej w systemie rachunkowości finansowej bez implementacji w przedsiębiorstwie zaawansowanych systemów operacyjnej i strategicznej rachunkowości zarządczej. Na poparcie tej tezy wystarczy przywołać rosnącą liczbę podmiotów gospodarczych rozszerzających tradycyjny model sprawozdawczości zewnętrznej o informacje finansowe i niefinansowe o charakterze strategicznym. Wymienione przykładowo obszary zmian w systemach rachunkowości finansowej to m.in. efekt rosnącego znaczenia zinstytucjonalizowanego nadzoru właścicielskiego ze strony tak dużych inwestorów, jak fundusze inwestycyjne czy fundusze emerytalne, którzy poprzez wywieranie presji na organy regulacyjne rachunkowości i zarządy przedsiębiorstw (często poprzez uczestnictwo w zarządzaniu) przyczyniają się do przyspieszenia zmian w zakresie jakości i przekroju informacji finansowej dostarczanej przez systemy rachunkowości na potrzeby efektywnego i skutecznego sprawowania funkcji kontrolnej (rozliczeniowej) w rachunkowości.

PRZYKŁAD: Właściwe zastosowanie zasad rachunkowości finansowej wymaga upewnienia się co do zdolności jednostki do kontynuacji działania w przyszłości. Aby takie przekonanie uzyskać, kierownictwo podmiotu musi dysponować odpowiednim instrumentarium planistycznym (np. budżetami lub długoterminowymi prognozami finansowymi), które pozwoli ocenić przyszłą sytuację finansową podmiotu i jego zdolność do generowania dodatnich strumieni środków pieniężnych. Tego typu narzędzia i instrumenty stanowią element rachunkowości zarządczej. Warunkiem sporządzenia wiarygodnych planów finansowych jest rejestrowanie i generowanie w systemie rachunkowości zarządczej danych niefinansowych dotyczących np.: przyszłej wielkości rynku, przyszłego udziału w rynku danego podmiotu i jego głównych konkurentów, wartości gotówkowej rynku, elastyczności cenowej docelowego rynku itd. Można zatem powiedzieć, że bez wsparcia rachunkowości finansowej przez informacje generowane w ramach rachunkowości zarządczej nie sposób spełnić nawet podstawowej (fundamentalnej) zasady rachunkowości, nie mówiąc już o zasadach szczegółowych.

25 Podstawowe charakterystyki rachunkowości zarządczej przedstawia tab. 2.

Tabela 2. Główne charakterystyki rachunkowości zarządczej

	Rachunkowość zarządcza
Odbiorcy	Użytkownicy wewnętrzni – informacje są przeznaczone głównie dla kierownictwa wewnętrznego przedsiębiorstwa
Regulacje	Zarządzenia wewnętrzne kierownictwa przedsiębiorstwa
Orientacja	Istotność, aktualność, koszt uzyskania informacji
Informacje	<i>ex post</i> i <i>ex ante</i>
Okres	Uwzględnia elastyczne cykle finansowe, stopień realizacji zleceń, robót itp.
Kontrola	Kierownicza kontrola efektywności i skuteczności na podstawie różnych kryteriów i mierników
Efekt	Raporty wewnętrzne dla celów sterowania, przeznaczone głównie do użytku wewnętrznego

Źródło: opracowano na podstawie: A. Jarugowa *et al.*, *Rachunkowość dla menedżerów*, Łódź 1992, s. 11–12.

26 Mimo przedstawionych różnic w systemach rachunkowości finansowej i zarządczej dążą one do stworzenia spójnego systemu informacyjnego, przyjmującego ten sam cel – dostarczanie informacji o działalności jednostki do podejmowania decyzji ekonomicznych. Według I. Sobańskiej „w podmiotach gospodarczych powinien funkcjonować system rachunkowości zarządczej zorientowany na zarządzanie strategiczne oraz powinien on być zintegrowany z rachunkowością finansową na poziomie formułowania polityki rachunkowości i tworzonej bazy danych dla sprawozdań finansowych” [I. Sobańska, *Rachunkowość zarządcza w praktyce światowej i polskiej na początku XXI wieku – aspekty strategiczne (w:) Rozwój teorii i praktyki zarządzania strategicznego – doświadczenia krajowe i międzynarodowe*, t. 1, red. J. Jeżak, Łódź 2003, s. 169–170].

WAŻNE! W ostatnich latach zmiany rachunkowości i jej dostosowywanie się do potrzeb użytkownika informacji są obserwowane w dwóch przekrojach: rachunkowości finansowej i rachunkowości zarządczej. O wiele większe tempo przebudowy celów, mierników i metod jest widoczne w rachunkowości zarządczej, co jest zrozumiałe i wynika z braku norm prawnych tej klasy rachunkowości.

Jednak na uwagę zasługują także przemiany w rachunkowości finansowej, może powolne, ale bardzo istotne. Powodują one, że po raz kolejny trzeba postawić pytanie o granicę między rachunkowością zarządczą i rachunkowością finansową. Wprowadzenie do wyceny na potrzeby sprawozdawczości finansowej wartości godziwej tylko utwierdza w przekonaniu, że praktyka nie będzie mogła się ustrzec przed integracją obu systemów rachunkowości.

Reasumując, rachunkowość jest systemem pomiaru i komunikacji efektów tego pomiaru różnym użytkownikom zainteresowanym działalnością gospodarczą jednostki. Podział na rachunkowość finansową i zarządczą został dokonany z punktu widzenia użytkowników, czyli z perspektywy komunikacji informacji. Rachunkowość jako system pomiaru jest systemem kompleksowym, zintegrowanym, w którym podział na dwa podsystemy staje się nieuzasadniony.

4. Sprawozdania finansowe

A. Istota i cele sprawozdań finansowych

Sprawozdania finansowe stanowią efekt końcowy systemu rachunkowości, wieńczący proces pomiaru działalności gospodarczej.

Cele sprawozdań finansowych są określone w zależności od sposobu zdefiniowania celów rachunkowości. W *Ramach konceptualnych przygotowania i przedstawiania sprawozdań finansowych* stwierdza się, że „celem sprawozdań finansowych ogólnego przeznaczenia jest dostarczanie informacji finansowych o jednostce sprawozdawczej, która jest użyteczna dla obecnych i potencjalnych inwestorów, pożyczkodawców i innych dostawców kapitału przy podejmowaniu decyzji dotyczących zapewnienia jednostce zasobów ekonomicznych. Są to decyzje odnoszące się do:

- a) kupna, zbycia lub utrzymywania instrumentów kapitałowych bądź dłużnych [tej jednostki – przyp. aut.];
- b) udzielenia bądź rozliczenia pożyczek albo innych form kredytowania;
- c) wykonywania praw głosu (lub innych form wywierania wpływu) dotyczących działań zarządu mających wpływ na wykorzystanie zasobów ekonomicznych jednostki”.

W dalszej części tego dokumentu podkreśla się dodatkowo, że „celem sprawozdań finansowych jest dostarczanie informacji finansowych o jednostce w odniesieniu do jej aktywów, zobowiązań, kapitału własnego, przychodów oraz kosztów, która to informacja jest użyteczna dla użytkowników sprawozdań finansowych w ocenie perspektywy odnośnie do przyszłych wpływów netto środków pieniężnych oraz w ocenie wywiązywania się z zarządu z funkcji powierniczej nad zasobami ekonomicznymi jednostki” [*Conceptual Framework for Financial Reporting*, IASB, IFRS Foundation, 2018, par. 1.2, 3.2].

R. Trueblood, na podstawie badań przeprowadzonych w USA wśród spółek, organizacji profesjonalnych i innych instytucji na temat celów sprawozdań finansowych, stwierdził, że „celem sprawozdań finansowych jest obsługa tych użytkowników, którzy polegają na sprawozdaniach finansowych jako na podstawowym źródle informacji o działalności spółek (...). Celem sprawozdań jest dostarczanie użytecznych informacji dla inwestorów i kredytodawców do predykcji, oszacowania i porównań” [R.M. Trueblood, *Study Group on the Objectives of Financial Statements*, AICPA 1973, cyt. za: K. Most, *Accounting Theory*, Columbus, Ohio 1977, s. 111]. Przyjmując za nadrzędny cel sprawozdań finansowych dostarczanie informacji dla użytkowników do podejmowania decyzji, obok rozliczenia zarządu z odpowiedzialności za powierzony kapitał (ang. *accountability*), można określić zakres sprawozdań finansowych.

Sprawozdania finansowe jako zbiór informacji o sytuacji finansowej spółki i jej dokonaniach w okresie sprawozdawczym mogą być rozumiane w wąskim bądź w szerokim zakresie. W pierwszym przypadku oznaczają one dwa podstawowe sprawozdania rozpoznawane przez rachunkowość finansową, a mianowicie: bilans oraz rachunek zysków i strat (takie podejście było preferowane w Polsce przez kilkadziesiąt lat, ze względu na brak aktywnych odbiorców sprawozdań finansowych). **Bilans**, sporządzony na dzień zamknięcia roku obrotowego, prezentuje sytuację finansową spółki w określonym momencie, rejestrując nieużyte aktywa i zobowiązania dotyczące tych aktywów oraz udział właścicielski (kapitał własny).

Rachunek zysków i strat pokazuje obraz dokonań spółki w roku obrotowym oraz stan zużytych zasobów (koszty) w procesie wytwarzania wyrobów lub usług, które były w ciągu tego roku sprzedane (przychody), czego rezultatem jest zysk/strata, dostępny do podziału między właścicieli kapitału i inne osoby mające prawo do tego podziału.

Według Międzynarodowego Komitetu Standardów Rachunkowości (IASC) „sprawozdania finansowe stanowią część procesu sprawozdawczości finansowej. Całkowity **zestaw sprawozdań finansowych** zawiera na ogół bilans, rachunek wyników, sprawozdanie ze zmian w pozycji finansowej (które może być prezentowane w różny sposób, np. jako sprawozdanie z przepływów gotówki lub sprawozdanie z przepływu funduszy) oraz te dane uzupełniające, inne sprawozdania i materiały objaśniające, które stanowią integralną część sprawozdań finansowych. Mogą one również zawierać dodatkowe zestawienia oraz informacje oparte lub uzyskane z takich sprawozdań i przeznaczone do czytania wraz z nimi (...). W skład sprawozdań finansowych nie wchodzi raporty kierownictwa, sprawozdania zarządu i podobne pozycje, które mogą być włączone w skład finansowych lub rocznych raportów” [*Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements*, IASC 1989, par. 7].

Międzynarodowy Komitet Standardów Rachunkowości rozszerzył pojęcie sprawozdań finansowych nie tylko o sprawozdanie ze zmian w pozycji finansowej, ale również o inne sprawozdania i informacje oparte na podstawowych sprawozdaniach finansowych (bilansie i rachunku wyników oraz sprawozdaniu ze zmian w pozycji finansowej), jednakże wyraźnie odróżniając je od pojęcia „roczny raport finansowy”, które jest jeszcze innym podejściem do definiowania sprawozdań finansowych spółek.

Roczny raport spółki (*Annual Report*) lub **Raport finansowy spółki** (*Corporate Report*) to określenie *sensu largo* dla sprawozdań finansowych. Oznacza ono „pakiet informacji różnego rodzaju, który opisuje działalność ekonomiczną spółki w sposób najbardziej kompletny” [ASSC, *The Corporate Report*, London 1975, s. 9]. Roczny raport zawiera podstawowe sprawozdania finansowe, wymagane przez prawo i inne regulacje, które zajmują się głównie szczegółowym opisem transakcji i sytuacji finansowej. Są to bilans, rachunek zysków i strat oraz sprawozdanie z przepływów finansowych (lub sprawozdanie z przepływów gotówkowych, sprawozdanie ze źródeł i wykorzystania funduszy), które są przedmiotem badania przez biegłych rewidentów, oraz dodatkowo opisowe raporty i inne materiały ilustrujące np. sprawozdania prezesa spółki, sprawozdanie zarządu, sprawozdanie o pracownikach czy skrócone wyniki finansowe spółki za kilka lat.

Przyjmując za nadrzędny cel sprawozdań finansowych dostarczanie informacji do podejmowania decyzji, należy przyjąć założenie, że raport finansowy spółki musi dostarczać więcej informacji niż sprawozdania finansowe rozumiane w wąskim zakresie. Forma i treść takiego pakietu informacji powinny przedstawiać pełny obraz działalności spółki, a nie być jedynie prostym spojrzeniem na jej sytuację finansową i transakcje.

WAŻNE! Znowelizowane *Ramy koncepcyjne sprawozdawczości finansowej* w paragrafie 3.2 określają cele sprawozdań finansowych jako „(...) dostarczanie informacji finansowej o aktywach, zobowiązaniach, kapitale, przychodach i kosztach jednostki sprawozdawczej, które są użyteczne dla użytkowników sprawozdań finansowych w ocenie perspektyw przyszłych wpływów netto środków pieniężnych do jednostki sprawozdawczej oraz w ocenie funkcji powierzonej spełnianej przez kierownictwo nad zasobami ekonomicznymi jednostki” [*Conceptual Framework for Financial Reporting*, IFRS Foundation, March 2018].

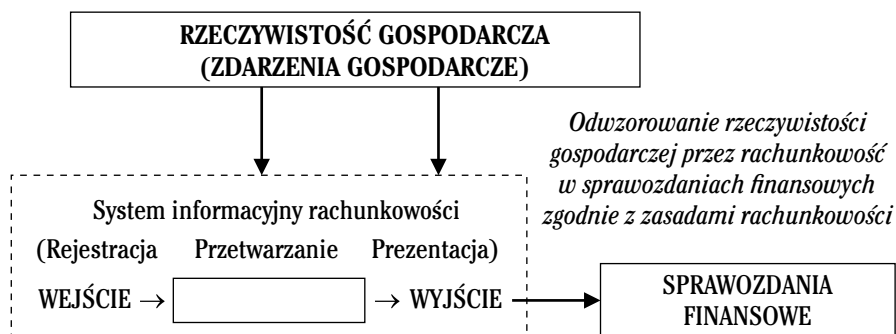
Reasumując, sprawozdania finansowe powinny przedstawiać istotne aspekty rzeczywistości gospodarczej jednostki. Aby było to możliwe, działania podmiotu powinny być w odpowiedni sposób zmierzone i wyrażone wartościowo. Sprawozdania finansowe zawierają zagregowane i przetworzone dane o zdarzeniach gospodarczych i transakcjach. Warunkiem ich sporządzenia jest funkcjonowanie odpowiedniego systemu ewidencji danych, rozumianego jako zbieranie, przetwarzanie i prezentacja danych o zdarzeniach gospodarczych i transakcjach zgodnie z nadrzędnymi zasadami rachunkowości (zob. rys. 10).

Rzeczywistość gospodarcza to codzienne funkcjonowanie podmiotu, to ciągle występujące zdarzenia i zawierane transakcje (zakup, sprzedaż, produkcja itp.). Aby można było dokonać oceny działalności jednostki w przeszłości i podejmować decyzje dotyczące jej pozycji w przyszłości, należy podzielić ciągle działanie jednostki na okresy.

Na początek okresu interesuje nas, jakimi środkami dysponowała jednostka (jakie były jej zasoby) i skąd pochodziły zgromadzone przez nią w danym momencie środki, czy były one finansowane kapitałem własnym, czy też kapitałem obcym.

Innymi słowy, dokonywana jest „inventaryzacja” składników majątkowych jednostki w celu określenia ich stanu na początek okresu, określenia, ile ich jest oraz pod jaką postacią występują, oraz skąd jednostka uzyskała fundusze na finansowanie swoich składników majątku.

Rysunek 10. Sprawozdania finansowe a system rachunkowości

Źródło: opracowanie własne.

Działalność gospodarcza obejmuje różnego rodzaju zdarzenia (działania), które można podzielić na trzy rodzaje:

- zdarzenia dotyczące działalności operacyjnej;
- zdarzenia dotyczące inwestowania;
- zdarzenia dotyczące finansowania.

Działalność operacyjna to zdarzenia wynikające z charakteru prowadzonej działalności statutowej przedsiębiorstwa, obejmującej głównie sprzedaż produktów, towarów lub usług. Aby możliwe było osiągnięcie celów działalności operacyjnej, konieczne jest inwestowanie w majątek produkcyjny, a także – po zaspokojeniu potrzeb działalności operacyjnej – inwestowanie w majątek finansowy. Zarówno działalność operacyjna, jak i inwestowanie wymaga źródeł finansowania, które stanowią przedmiot działalności finansowej przedsiębiorstwa.

Skutki działań podejmowanych w wymienionych wyżej obszarach działalności znajdują odzwierciedlenie w sprawozdaniach finansowych – bilansie, rachunku zysków i strat oraz rachunku przepływów pieniężnych, które zawierają odpowiednie kategorie finansowe związane z działalnością operacyjną, inwestycyjną i finansową.

PRZYKŁAD: Jan Kowalski rozpoczął działalność 1 kwietnia 20X1 r., wnosząc do spółki kupiony za własne pieniądze samochód dostawczy za 70 000 PLN. W kwietniu zaciągnął kredyt w wysokości 100 000 PLN i z uzyskanych środków zakupił towary. Na koniec kwietnia firma Jana Kowalskiego posiadała składniki majątku (aktywa) o wartości 170 000 PLN finansowane częściowo kapitałem własnym (70 000 PLN), a częściowo kapitałem obcym w postaci kredytu (100 000 PLN). Przedstawione informacje pozwalają sporządzić dwa bilanse: na 1 kwietnia 20X1 r. i 30 kwietnia 20X1 r.

Bilans sporządzony na dzień 1 kwietnia 20X1 r. (w PLN)

Aktywa		Pasywa	
Środki trwałe (samochód dostawczy)	70 000	Kapitał własny	70 000
Razem aktywa	70 000	Razem pasywa	70 000

Bilans sporządzony na dzień 30 kwietnia 20X1 r. (w PLN)

Aktywa		Pasywa	
Środki trwałe	70 000	Kapitał własny	70 000
Towary	100 000	Kredyt	100 000
Razem aktywa	170 000	Razem pasywa	170 000

30

PRZYKŁAD: Działalność operacyjna firmy Jana Kowalskiego polega na sprzedaży towarów. Kowalski w kwietniu podjął działania, które nie zaowocowały jeszcze sprzedażą towarów, ale były niezbędne do jej dokonania w przyszłości, czyli służyły działalności operacyjnej. W wyniku działalności inwestycyjnej – wniesienia aportem samochodu dostawczego powstał składnik majątku operacyjnego – środek trwały i jednocześnie pojawił się element działalności finansowej – kapitał własny – stanowiący źródło finansowania samochodu. W celu realizacji sprzedaży towarów Kowalski nabył je, co wymagało zaciągnięcia kredytu (element obcego źródła finansowania).

B. Bilans

31

Bilans składa się z dwóch podstawowych kategorii: **aktywów i źródeł finansowania**. Zestawienie wartościowe zasobów (majątku) jednostki jest określane mianem aktywów („lewa” strona bilansu).

WAŻNE! Aktywa mówią o sytuacji majątkowej podmiotu w danym dniu. Stanowią czynną, aktywną stronę bilansu.

W **aktywach** jest odwzorowana rzeczywistość gospodarcza podmiotu w odniesieniu do stanu jego posiadania. O tym, czy jest to odwzorowanie rzetelne i wiarygodne, decyduje wartość nadana poszczególnym elementom majątku. Wycena składników majątku jednostki to podstawowe zadanie rachunkowości. Dzięki aktywom bilansu wiadomo, jakimi środkami dysponowała jednostka w danym dniu. Ważne jest jednak, aby odpowiedzieć na pytanie, czy ich posiadanie będzie powodowało w przyszłości konieczność zapłaty, czy też są one finansowane z różnych własnych kapitałów przedsiębiorstwa, a zatem nie powodują obowiązku zapłaty w przyszłości.

Informacji o źródłach finansowania majątku jednostki w danym dniu dostarcza druga strona bilansu – źródła finansowania, określane mianem pasywów („prawa” strona bilansu, często zwana stroną bierną). Możliwe są dwa źródła finansowania majątku – własne, czyli kapitał właścicieli firmy, i obce, czyli kapitał obcy (zobowiązania).

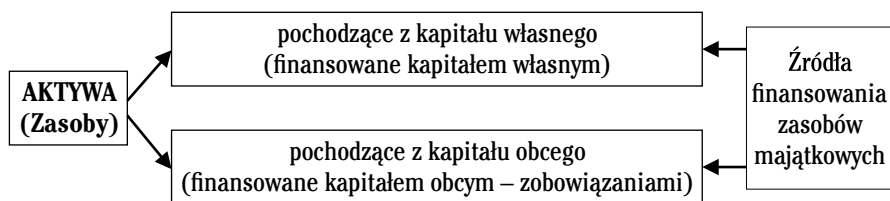
Zestawiając składniki aktywów z pasywami, pokazujemy rzeczywistość gospodarczą podmiotu w danym dniu, w postaci zasobów i źródeł ich finansowania (por. rys. 11).

Bilans bazuje na **złotej zasadzie bilansowania**, oznaczającej, że cały majątek jednostki musi mieć „pokrycie” w jej pasywach (por. rys. 12).

Inaczej mówiąc jednostka w bilansie ma obowiązek wykazania aktywów i wszystkich źródeł ich finansowania (pasywów). Ponieważ bilans odzwierciedla statycznie składniki majątkowe i źródła ich pochodzenia, z punktu widzenia oceny działalności podmiotu w danym okresie niezbędne jest rozpatrywanie dwóch bilansów: **bilansu otwarcia** (sporządzonego na dzień rozpoczynający okres) oraz **bilansu zamknięcia** (sporządzonego na dzień kończący dany okres). Porównanie pozycji bilansu otwarcia i bilansu zamknięcia pozwala ocenić zmiany w sytuacji finansowej podmiotu. Bilanse otwarcia i zamknięcia okresu działalności podmiotu dostarczają użytkownikom informacji w następujących obszarach:

- 1) jaki wpływ na sytuację finansową na koniec okresu *n* miały przeszłe zdarzenia i transakcje występujące w okresie *n* oraz jaka jest sytuacja finansowa na początku tego okresu;
- 2) jakie mogą być skutki sytuacji finansowej na koniec okresu *n* dla przyszłych działań, podejmowanych w okresie *n+1* i dla przyszłej sytuacji finansowej na koniec okresu *n+1*.

Rysunek 11. Zasoby majątkowe i źródła ich finansowania

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 12. Złota zasada bilansowania

A K T Y W A = P A S Y W A		
l u b		
A K T Y W A = K A P I T A Ł W Ł A S N Y + Z O B O W I Ą Z A N I A		

Źródło: opracowanie własne.

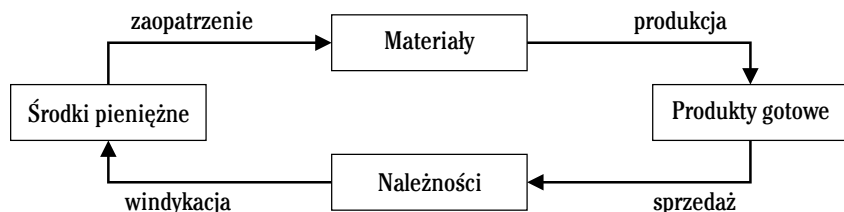
Informacja o ogólnej wartości majątku, kapitału własnego i zobowiązań jest niewystarczająca do podejmowania decyzji i oceny przeszłych i przyszłych działań jednostki. Ważna jest szczegółowa struktura aktywów i pasywów.

Najbardziej właściwym kryterium grupowania składników majątku z punktu widzenia oceny przyszłej sytuacji finansowej przedsiębiorstwa jest kryterium czasu.

Przyjęcie kryterium czasu do grupowania pozycji majątku powoduje wyodrębnienie w nim aktywów krótkoterminowych i długoterminowych. **Aktywa krótkoterminowe** to ta część składników majątku, która w ciągu jednego roku zamieni się na środki pieniężne, co oznacza, że jednostka będzie

mogła je wykorzystać w celu dalszego finansowania działalności. Często takie aktywa przyjmują nazwę obrotowe, która jest pochodną cyklu operacyjnego. Aktywa obrotowe to ta część aktywów, które są często wykorzystywane w ciągu jednego cyklu operacyjnego właściwego dla danej jednostki.

WAŻNE! Cykl operacyjny to okres, jaki upływa od momentu wydatkowania środków pieniężnych na zakup materiałów do produkcji wyrobów i usług do czasu wpływu środków pieniężnych uzyskanych ze sprzedaży wytworzonych dzięki nim wyrobów i usług.

35 Aktywa długoterminowe to majątek, który fizycznie będzie wykorzystywany w jednostce w okresie powyżej jednego roku obrotowego, co oznacza, że w bilansie na koniec okresu pojawi się ponownie (choć może mieć mniejszą wartość, jeśli w ciągu roku nastąpi jego częściowe zużycie, np. przez amortyzację w przypadku środka trwałego). Mówiąc o aktywach uczestniczących w cyklu operacyjnym, stosuje się nazwę trwałe, co oznacza, że dany składnik będzie wykorzystywany nie w jednym cyklu operacyjnym, ale w kilku lub kilkunastu cyklach operacyjnych.

WAŻNE! Należy pamiętać, że klasyfikacja aktywów na długo- i krótkoterminowe bazuje na terminie ich realizacji, który określamy licząc miesiące od dnia bilansowego, a nie od dnia pozyskania aktywów.

PRZYKŁAD: Jeżeli jednostka zakupi w marcu 20X1 r. obligacje z terminem wykupu za 18 miesięcy (tj. we wrześniu 20X2 r.), to w bilansie zamknęcia na dzień 31 grudnia 20X1 r. wykaze te obligacje w aktywach krótkoterminowych, gdyż od dnia bilansowego (31 grudnia 20X1 r.) do dnia realizacji obligacji upłyne 9 miesięcy.

36 Podział na aktywa długo- i krótkoterminowe jest jednak niewystarczający do szczegółowej analizy bilansu, należy zatem dokonać dalszego podziału aktywów w ramach ich grup. **Majątek krótkoterminowy** jest niejednorodny, może występować pod różną postacią. Podstawowe jego pozycje to:

- 1) aktywa rzeczowe, czyli zapasy w postaci materiałów, towarów, wyrobów gotowych, półproduktów, półfabrykatów czy usług;
- 2) krótkoterminowe aktywa finansowe, w tym udziały i akcje, dłużne papiery wartościowe oraz inne aktywa finansowe o okresie wykupu krótszym niż 12 miesięcy;
- 3) należności z tytułu dostaw i usług o terminie wymagalności do 12 miesięcy (lub w ciągu jednego cyklu właściwego dla danej jednostki);
- 4) aktywa pieniężne w postaci środków pieniężnych i innych aktywów pieniężnych;
- 5) pozostałe aktywa krótkoterminowe.

Podobny podział aktywów może być dokonany w stosunku do majątku długoterminowego. Wyróżniamy w nim:

- 1) aktywa rzeczowe;
- 2) wartości niematerialne i prawne;
- 3) aktywa finansowe długoterminowe;
- 4) pozostałe aktywa długoterminowe.

WAŻNE! Z punktu widzenia odwzorowania rzeczywistości gospodarczej odnośnie do sytuacji finansowej najważniejsze jest stwierdzenie, w jakim stopniu każda z pozycji aktywów przyniesie korzyści ekonomiczne w przyszłości i czy będą to korzyści zrealizowane w ciągu roku, czy w okresie powyżej roku od dnia bilansowego.

37

Kryterium podziału pasywów jest identyczne, jak w przypadku aktywów. Dzieli się one na dwie grupy:

1) **pasywa długoterminowe**, w tym:

- kapitał własny, którego spłata jest wymagana dopiero w momencie likwidacji podmiotu lub wycofania się udziałowca czy akcjonariusza;
- zobowiązania długoterminowe o terminie płatności powyżej 1 roku;
- rezerwy długoterminowe;
- pozostałe pasywa długoterminowe;

2) **pasywa bieżące**, w tym:

- zobowiązania krótkoterminowe – do spłaty w ciągu jednego roku (lub w ciągu jednego cyklu właściwego dla danej jednostki);
- rezerwy krótkoterminowe;
- pozostałe pasywa krótkoterminowe.

38

C. Rachunek zysków i strat

Skutki działalności jednostki w ciągu okresu ujmujemy w rachunku zysków i strat w postaci strumieni przychodów i kosztów. Przychody ze sprzedaży powstają wtedy, kiedy ma miejsce transakcja sprzedaży lub inna transakcja generująca korzyści; nie jest ważne, czy wpływają z tego tytułu pieniądze. Uznanie kosztów również nie jest uzależnione od przepływu pieniężnego. Koszty są uznawane w momencie rzeczywistego zużycia czynnika produkcji bez względu na płatność. Odwzorowanie przychodów i współmiernych do nich kosztów w danym okresie sprawozdawczym ma miejsce właśnie w rachunku zysków i strat.

39

WAŻNE! Rachunek zysków i strat mówi o tym, czy działalność w ciągu okresu była rentowna, nie mówi natomiast o tym, czy przyniosła nadwyżkę, czy niedobór środków pieniężnych. Ta ostatnia informacja jest dostarczana przez rachunek przepływów pieniężnych.

Rachunek zysków i strat pokazuje przychody w danym okresie uznając, że jest to pozycja najbardziej istotna. Od tej wielkości uzależniona jest wielkość kosztów, która widnieje w sprawozdaniu. Takie podejście to efekt nadrzędnej zasady rachunkowości – zasady współmierności przychodów i kosztów.

WAŻNE! Nie wszystkie koszty poniesione w danym okresie znajdują się w rachunku zysków i strat, jedynie tylko te, które są współmierne do zrealizowanych w danym okresie przychodów.

40 Zarówno przychody, jak i koszty mogą mieć różne źródło pochodzenia, co wyrażone jest w rachunku zysków i strat dzięki wyodrębnieniu w nim rodzajów działalności. Struktura rachunku zysków i strat obejmuje zwykle przychody i koszty następujących obszarów działalności:

I. działalności operacyjnej;

II. działalności finansowej;

III. podatku dochodowego.

Działalność operacyjna ma na celu odwzorowanie przychodów i kosztów, czyli rentowności najważniejszych dokonań jednostki w ciągu okresu. Rezultat tej działalności w najbardziej istotny sposób rzutuje na ogólną rentowność działalności podmiotu. Typowe rodzaje działalności operacyjnej to produkcja, usługi i działalność handlowa. W szerokim znaczeniu działalność operacyjna obejmuje także m.in. przychody ze sprzedaży majątku trwałego, dotacje oraz inną sprzedaż i koszty dotyczące elementów takiej działalności, która nie może być zaliczana do podstawowej działalności operacyjnej (w Polsce działalność ta nosi miano pozostałej działalności operacyjnej).

W następnej kolejności ma miejsce odwzorowanie w rachunku zysków i strat efektów **działalności finansowej** – głównie kosztów finansowania działalności oraz po stronie przychodów – przychodów wynikających m.in. z podjętych w przeszłych okresach inwestycji w majątek finansowy.

Po uwzględnieniu kosztów i przychodów finansowych otrzymujemy wynik na działalności gospodarczej. Ostatnią pozycją w rachunku zysków i strat obciążającą wynik finansowy jest pozycja **obowiązkowe obciążenia z tytułu podatku dochodowego**.

41 **WAŻNE!** Obciążenie z tytułu podatku dochodowego jest ustalane zgodnie z prawem podatkowym jako odpowiedni procent od podstawy opodatkowania za dany rok (dla osób prawnych). W praktyce podstawa opodatkowania i zysk brutto różnią się od siebie.

Jednostka realizuje określony wynik na poszczególnych rodzajach działalności, a każdy z nich ma wpływ na ostateczny wynik finansowy netto. Strukturę wyniku finansowego netto przedstawia rys. 13.

Rysunek 13. Ogólna struktura wyniku finansowego netto

Wynik na działalności operacyjnej
+
Wynik na działalności finansowej
+
Obowiązkowe obciążenia wyniku finansowego

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując, rachunek zysków i strat prezentuje rentowność jednostki w ciągu okresu, zachowując odrębność dla różnych rodzajów jej działalności.

D. Rachunek przepływów pieniężnych

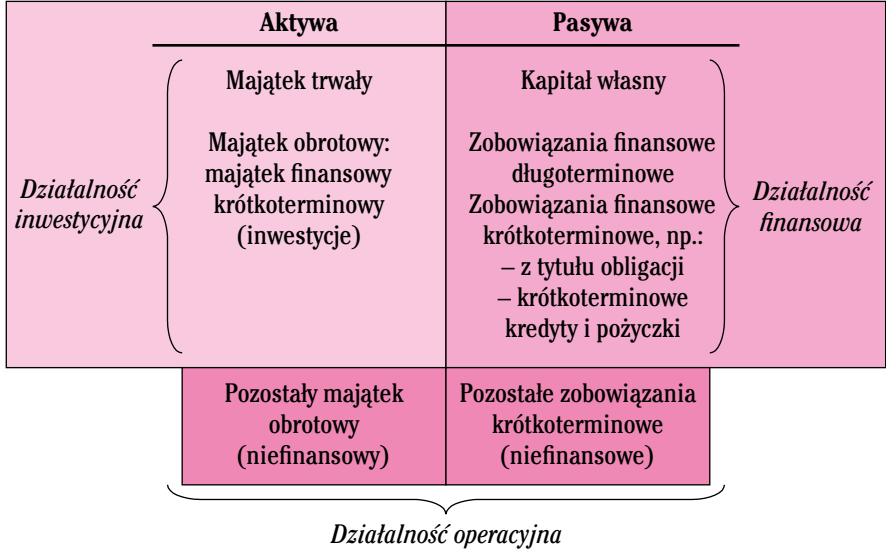
Rachunek przepływów pieniężnych prezentuje zrealizowane w ciągu okresu wpływy i wydatki netto każdego rodzaju działalności jednostki. Klasyfikacja działalności w rachunku przepływów pieniężnych ze względu na zasadę jego sporządzania, czyli zasadę kasową, jest odmienna od przyjętej w rachunku zysków i strat.

W rachunku przepływów pieniężnych wyróżnia się trzy rodzaje działalności:

- 1) działalność operacyjną;
- 2) działalność finansową;
- 3) działalność inwestycyjną.

Klasyfikacja ta oparta jest na bilansie, gdyż rachunek przepływów pieniężnych – tak jak bilans – prezentuje kategorie właściwe dla pomiaru sytuacji finansowej, wyjaśnia, dlaczego w momencie kończącym okres sytuacja finansowa jest inna, niż była w momencie jego rozpoczęcia (por. rys. 14).

Rysunek 14. Rodzaje działalności na potrzeby rachunku przepływów pieniężnych

Źródło: opracowanie własne, por. E. Walińska (red.), *Zasady wyceny bilansowej i ustalania wyniku zgodnie ze znowelizowaną Ustawą o rachunkowości*, Łódź 2002, s. 79.

Wpływy i wydatki mają odzwierciedlenie w środkach pieniężnych wykazywanych w bilansie, stąd też efektem ich zestawienia za dany okres jest zmiana stanu środków pieniężnych w ciągu okresu, która jest równa: środki pieniężne na koniec okresu minus środki pieniężne na początek okresu.

Jaki jest zatem cel sporządzania tego sprawozdania, skoro mając do dyspozycji bilans początkowy i końcowy danego okresu, wiemy, jakie były przepływy netto środków pieniężnych w ciągu okresu?

Rachunek przepływów pieniężnych ma pokazać, jakie były wpływy (wydatki) netto poszczególnych rodzajów działalności, dzięki czemu można odpowiedzieć na następujące pytania:

- jakie są źródła gotówki (lub jak jest pokrywany jej niedobór)?

- jakie są kierunki wykorzystania gotówki i jak jest lokowana jej nadwyżka?
- czy wynik finansowy wykazany w rachunku zysków i strat znajduje odzwierciedlenie w środkach pieniężnych netto (a jeśli nie, to dlaczego)?

Pytania te są o tyle istotne, że zapewnienie odpowiedniego dopływu gotówki do przedsiębiorstwa jest warunkiem koniecznym dla jego przetrwania (kontynuacji działania). W praktyce bardzo często wyraża się opinie, że rachunek przepływów pieniężnych i wykazane w nim kwoty strumieni pieniężnych netto stanowią test jakości „papierowych wyników finansowych”, ustalonych na bazie memoriałowej w rachunku zysków i strat.

WAŻNE! Jak pokazuje praktyka gospodarcza, w większości przypadków przedsiębiorstwa bankrutują nie z powodu niedostatecznej rentowności, lecz na skutek utraty płynności finansowej. Badania przeprowadzone w Wielkiej Brytanii i we Francji w latach 70. XX w. wykazały, że ok. 75–80% bankrutujących firm w momencie swojego upadku wykazywało dodatni wynik finansowy (zysk).

PRZYKŁAD: Firma zakupiła partię sprzętu komputerowego za łączną kwotę 100 000 PLN, którą odsprzedała z zyskiem za kwotę 130 000 PLN.

Rachunek zysków i strat (w PLN)		
Przychody ze sprzedaży	130 000	PLN
Wartość sprzedanych towarów	100 000	PLN
Zysk na transakcji	30 000	PLN

Firma osiągnęła zysk w wysokości 30 000 PLN, co do którego właściciele podjęli następujące decyzje:

- 50% zysku do podziału w formie dywidendy,
- 50% zysku na reinwestycje i rozwój firmy.

Firma kupiła sprzęt komputerowy po atrakcyjnej cenie, ponieważ zaoferowała natychmiastowy termin płatności. Z drugiej strony, transakcja sprzedaży była tak korzystna, gdyż firma zgodziła się na odroczony termin płatności 6 miesięcy. Stan początkowy środków pieniężnych 50 000 PLN.

Pełniejszy obraz sytuacji finansowej podmiotu przedstawiają poniższe sprawozdania finansowe

Należności 130 000 PLN	Rachunek zysków i strat	
	Przychody ze sprzedaży	130 000 PLN
Niedobór gotówki Sp. 50 000 PLN CF netto -115 000 PLN Sk. -65 000 PLN	Wartość sprzedanych towarów	100 000 PLN
	Zysk na transakcji	30 000 PLN
	Rachunek przepływów pieniężnych	
	Wpływy ze sprzedaży towarów	0 PLN
	Wydatki na zakup towarów	-100 000 PLN
	Przeptywy operacyjne netto	-100 000 PLN
	Wydatki finansowe (dywidenda)	-15 000 PLN
	Przeptywy netto (CF netto)	-115 000 PLN

Kierownictwo firmy, przewidując taki obrót sprawy, postanowiło zaciągnąć pożyczkę w kwocie 115 000 PLN.

Ostatecznie sprawozdania finansowe będą wyglądały zatem następująco:

Należności130 000 PLN

Stan gotówki

Sp.50 000 PLN

CF netto0 PLN

Sk.50 000 PLN

Pożyczka115 000 PLN

Rachunek zysków i strat

Przychody ze sprzedaży130 000 PLN

Wartość sprzedanych towarów100 000 PLN

Zysk na transakcji30 000 PLN

Rachunek przepływów pieniężnych

Wpływy operacyjne0 PLN

Wydatki operacyjne-100 000 PLN

Przeptywy operacyjne netto-100 000 PLN

Wpływy finansowe (pożyczka)115 000 PLN

Wydatki finansowe (dywidenda)-15 000 PLN

Przeptywy finansowe netto100 000 PLN

Przeptywy netto (CF netto)0 PLN

Reasumując, dokonania przedsiębiorstwa w ciągu okresu sprawozdawczego opisują dwa sprawozdania:

- rachunek zysków i strat;
- rachunek przepływów pieniężnych.

W pierwszym z nich możemy ocenić rentowność, w drugim – przepływy pieniężne rzutujące w sposób bezpośredni na stan środków pieniężnych. Wyniki końcowe obu sprawozdań znajdują odzwierciedlenie w bilansie sporządzonym na koniec okresu sprawozdawczego, z tym że:

- zysk/strata ustalona w rachunku zysków i strat stanowi element kapitału własnego (pasywa bilansu);
- nadwyżka/niedobór środków pieniężnych jest elementem środków pieniężnych – składnika aktywów jednostki.

PRZYKŁAD: Aktywa w bilansie otwarcia firmy Jana Kowalskiego na 1 maja 20X1 r. przedstawiają się następująco:

Aktywa bilansu sporządzonego na dzień 1 maja 20X1 r. (w PLN)

		Aktywa	
Majątek operacyjny	{	Środki trwałe	70 000
		(skutek działalności inwestycyjnej)	
	{	Towary	100 000
		Razem aktywa	170 000

W maju Kowalski sprzedał połowę towarów za łączną kwotę 150 000 PLN i uzyskał z tego tytułu wpływy. Dodatkowo zużył środki trwałe, co powoduje, że pojawia się koszt amortyzacji. Co prawda Kowalski nabył akcje, ale zdarzenie to nie powoduje w maju powstania ani kosztów, ani przychodów i dlatego nie znajduje odzwierciedlenia w rachunku zysków i strat za ten miesiąc.

Rachunek zysków i strat za maj 20X1 r. (w PLN)

Przychody ze sprzedaży towarów	150 000
Koszty sprzedanych towarów	50 000
Amortyzacja samochodu	1 000
(Kowalski przyjął, że będzie go używał przez 70 miesięcy)	
Zysk brutto	99 000
(założono, że spółka nie płaci podatku dochodowego przez pierwszy rok działalności)	

Aktywa bilansu sporządzonego na dzień 31 maja 20X1 r. (w PLN)

Aktywa		
<i>Aktywa operacyjne</i>	Środki trwałe	69 000
	Towary	50 000
<i>Aktywa finansowe</i>	Środki pieniężne	100 000
	Akcje	50 000
Razem aktywa		269 000

Jak przedstawia się aspekt pieniężny dokonanych zdarzeń w maju? Z porównania bilansów na początek i na koniec maja widać, że firma Kowalskiego wygenerowała nadwyżkę środków pieniężnych w wysokości 100 000 PLN. Wyjaśnienie dotyczące stanu środków pieniężnych można znaleźć w bilansach, ale również w specjalnym sprawozdaniu – rachunku przepływów pieniężnych.

Rachunek przepływów pieniężnych za maj 20X1 r.:

Wpływy ze sprzedaży towarów	(+) 150 000 PLN
Wydatki na nabycie akcji	(-) 50 000 PLN
Nadwyżka środków pieniężnych	(+) 100 000 PLN

Wpływy są związane z działalnością operacyjną spółki, natomiast wydatki – z działalnością inwestycyjną w majątek finansowy (akcje). Ponieważ spółka nie posiadała środków pieniężnych na początek maja, oznacza to, że na koniec maja posiada środki pieniężne w wysokości 100 000 PLN.

E. Sprawozdanie ze zmian w kapitale własnym

44

Sprawozdanie ze zmian w kapitale własnym stanowi uzupełniające sprawozdanie w stosunku do bilansu i rachunku zysków i strat.

Z punktu widzenia bilansu jest ono wyjaśnieniem zmiany stanu pozycji „Kapitał własny”, natomiast z punktu widzenia rachunku zysków i strat uzupełnieniem przychodów i kosztów bieżącego okresu ujętych w wyniku finansowym o przychody i koszty kapitałowe.

W ramach sprawozdania ze zmian w kapitale własnym ujmuje się:

- 1) transakcje kapitałowe z właścicielami kapitału (np. emisja kapitału, dywidendy);
- 2) przychody i koszty bieżącego okresu ujęte, zgodnie z zasadami rachunkowości, bezpośrednio w kapitale własnym (np. skutki aktualizacji wartości aktywów);

- 3) korekty błędów i korekty z tytułu zmian polityki rachunkowości, czyli przychody i koszty lat poprzednich;
- 4) niepodzielony wynik finansowy netto lat poprzednich;
- 5) zysk/stratę bieżącego okresu, czyli przychody i koszty ujęte w rachunku zysków i strat bieżącego okresu.

Kiedy istnieje potrzeba sporządzania sprawozdania ze zmian w kapitale własnym? Wtedy, gdy regulacje rachunkowości nakazują ujmowanie skutków określonych transakcji bieżącego okresu nie w rachunku zysków i strat, ale właśnie bezpośrednio w kapitale własnym. W takiej sytuacji sprawozdanie ze zmian w kapitale własnym odgrywa rolę drugiego rachunku zysków i strat, zawiera bowiem przychody i koszty kapitałowe.

WAŻNE! W polskiej praktyce rachunkowości – ze względu na wprowadzone od 1 stycznia 2002 r. zmiany w zasadach wyceny i ustalania wyniku finansowego – sprawozdanie to stało się odrębnym elementem sprawozdania finansowego pod nazwą „zestawienie zmian w kapitale własnym”.

F. Informacja dodatkowa

Aby sprawozdania finansowe dobrze spełniały swoje funkcje, powinny pomagać nie tylko w ocenie przeszłości, ale przede wszystkim w ocenie przyszłości jednostki.

Jeśli dysponujemy sprawozdaniami finansowymi, możemy dokonywać predykcji i określać przyszłe możliwości podmiotu w generowaniu zysku (czyli powiększaniu powierzonego kapitału) oraz oceniać zagrożenia sytuacji finansowej.

Bardzo ważną sprawą jest możliwość obserwacji rentowności i sytuacji finansowej na przestrzeni kilku okresów, pod warunkiem, że dane zawarte w sprawozdaniach są porównywalne. Porównywalność jest zapewniona tylko wtedy, gdy polityka rachunkowości jednostki nie ulega zmianie w obserwowanych okresach.

Innym aspektem mającym wpływ na podejmowanie decyzji na podstawie sprawozdań finansowych jest szczegółowość zawartych w nich danych. Wiadomo, że nie mogą one odwzorowywać rzeczywistości gospodarczej jednostki zbyt szczegółowo, gdyż stałyby się nieczytelne. Jak zatem rozwiązać powyższy problem? Rozwiązuje go informacja dodatkowa, która stanowi integralną część sprawozdania finansowego. W niej można znaleźć interesujące dane niezbędne do podjęcia decyzji – to właśnie informacja dodatkowa podnosi w sposób znaczący użyteczność sprawozdań finansowych dla zewnętrznych użytkowników.

Informacja dodatkowa stanowi zatem uzupełnienie danych zawartych w podstawowych składnikach sprawozdania finansowego. Dodatkowo powinna ona prezentować przyjętą przez jednostkę politykę rachunkowości.

Treść informacji dodatkowej można podzielić na dwie części:

- informacje liczbowe – wyjaśniające kwoty zagregowane, zawarte w bilansie, rachunku zysków i strat i rachunku przepływów pieniężnych;
- informacje opisowe – wyjaśniające zarówno kwoty z podstawowych sprawozdań finansowych, jak i mające na celu wskazanie takich informacji, które nie zostały ujęte w sprawozdaniu finansowym albo z powodu braku możliwości wyceny lub pomiaru zdarzeń, albo ze względu na fakt, że zdarzenia jeszcze w danym okresie nie miały miejsca i pojawiają się z dużym prawdopodobieństwem w okresach następnych.

46

Rola informacji dodatkowej w sprawozdawczości finansowej jednostki jest bardzo ważna, gdyż ujawnienie określonych informacji dotyczących przyszłych okresów ma czasem diametralne znaczenie dla właściwej oceny jednostki.

Informacja dodatkowa pozwala na zachowanie cech jakościowych sprawozdania finansowego. Dzięki niej uzyskujemy pewność, że zostały zachowane zasady rachunkowości gwarantujące porównywalność i istotność. Umożliwia ona realizację cechy „pełnego ujawniania informacji” prowadzącej do zrozumiałości, a ostatecznie do użyteczności sprawozdań finansowych. Uważny czytelnik może na jej podstawie odpowiedzieć sobie na pytania, na które odpowiedź nie jest możliwa w przypadku dysponowania wyłącznie bilansem, rachunkiem zysków i strat oraz rachunkiem przepływów pieniężnych.

PRZYKŁAD: Rozpatrując sprawozdania finansowe firmy Jana Kowalskiego, można, oprócz sporządzonych już bilansu, rachunku zysków i strat i rachunku przepływów pieniężnych, zaprezentować dodatkowy element sprawozdania finansowego – informację dodatkową.

W informacji dodatkowej sporządzonej za okres od maja do grudnia 20X1 r. znalazłyby się informacje opisowe dotyczące m.in.:

- okresu i metody amortyzacji – spółka przyjęła liniową metodę w okresie 70 miesięcy;
- podatku dochodowego od osób prawnych – spółka jest zwolniona z podatku dochodowego w okresie pierwszego roku działalności;
- podziału zysku – zysk netto przeznacza się na finansowanie inwestycji.

W części drugiej informacji dodatkowej można byłoby zaprezentować szczegółowe dane liczbowe dotyczące np. środków trwałych:

Stan środków trwałych (BO)	Umorzenie za okres 1.05.–31.12.20X1 r.	Sprzedaż/ Likwidacja	Wartość netto środków trwałych na dzień 31.12.20X1 r.
70 000 PLN	8000 PLN	-----	62 000 PLN

5. Istota i źródła regulacji rachunkowości

47

Rachunkowość, jako dziedzina praktyczna opisująca i rejestrująca zdarzenia gospodarcze w podmiotach, wymaga regulacji. Źródła tych regulacji, w zależności od przyjętego modelu rozwiązań w danym kraju, mogą mieć charakter prawny lub środowiskowy albo stanowić połączenie obu źródeł.

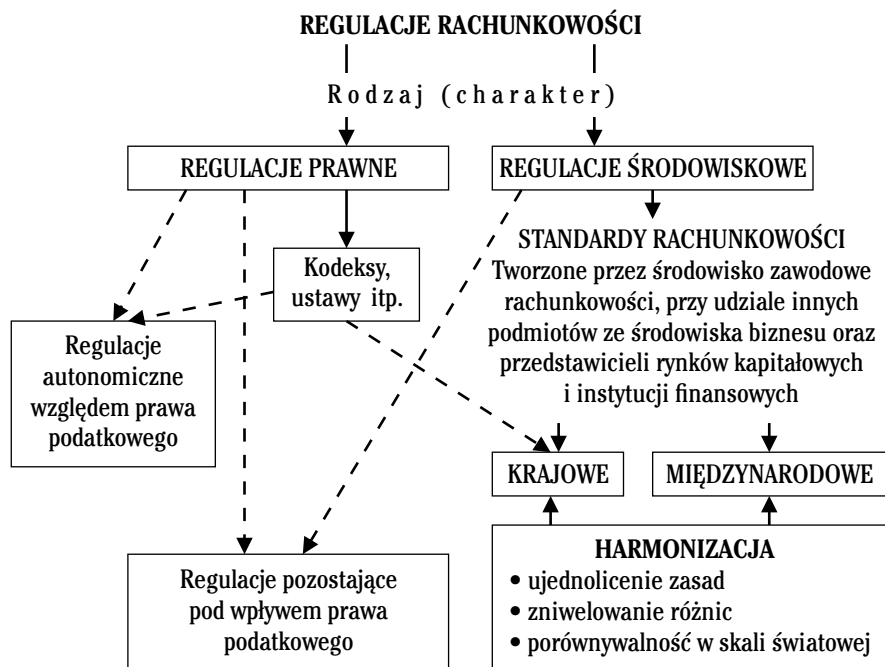
Obok regulacji krajowych, szczególne znaczenie w ostatnich latach mają międzynarodowe regulacje rachunkowości, ze względu na proces globalizacji rynku kapitałowego na świecie. Ponadto regulacje rachunkowości mogą (lub nie) pozostawać pod wpływem prawa podatkowego. W praktyce wielu krajów prawo bilansowe i prawo podatkowe stanowią niezależne zbiory regulacji działalności gospodarczej.

Według najważniejszych kryteriów źródła regulacji rachunkowości można sklasyfikować w następujący sposób:

- 1) krajowe/międzynarodowe;
- 2) prawne/środowiskowe;
- 3) pozostające lub niepozostające pod wpływem rozwiązań prawa podatkowego (por. rys. 15).

Rysunek 15. Rodzaj (charakter) regulacji rachunkowości

48

Źródło: opracowanie własne.

Międzynarodowe regulacje rachunkowości, mające charakter zarówno regulacji prawnych, jak i norm środowiskowych, nie pozostają pod wpływem przepisów podatkowych, stanowią w ten sposób autonomiczny względem prawa podatkowego system regulacji rachunkowości. Najbardziej istotnymi elementami międzynarodowych regulacji rachunkowości są dyrektywy Unii Europejskiej, które należy zaliczyć do regulacji prawnych (są one bowiem promulgowane przez Parlament Europejski), oraz Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF), wydawane przez organizację środowiskową z sektora prywatnego, jaką jest Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (IASB). O ile dyrektywy mają zastosowanie tylko w krajach Unii Europejskiej, o tyle Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (od 2002 r. Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej) mogą i powinny znajdować zastosowanie we wszystkich krajach świata. Te pierwsze są obowiązkowe dla krajów członkowskich Unii (ale dotyczą określonej grupy jednostek), te drugie pozostawiają możliwość wyboru ich stosowania (nie mają charakteru obligatoryjnego).

49

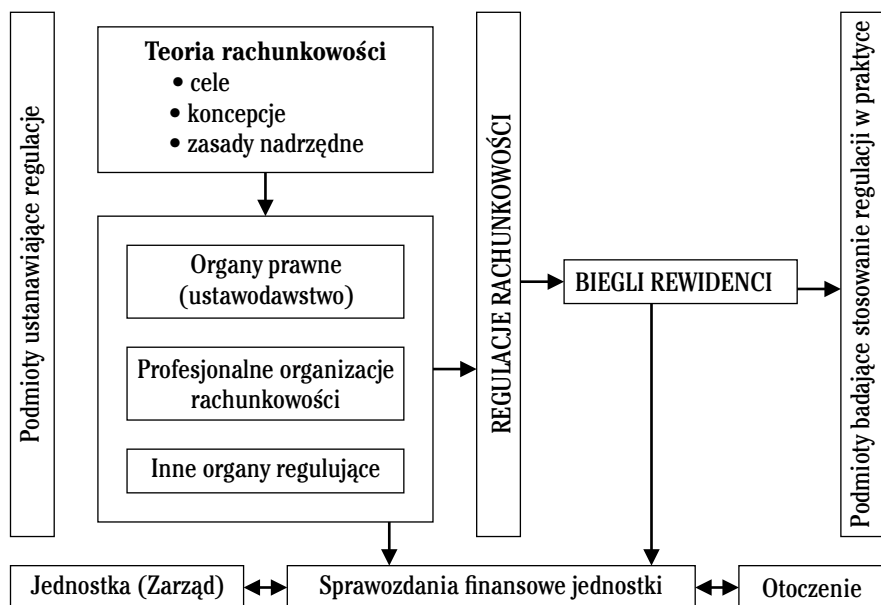
Zarówno dyrektywy, jak i Międzynarodowe Standardy Rachunkowości były pierwotnie opracowywane w latach 70. XX w. i w momencie ich powstawania nie przyświecał im cel harmonizacji rozwiązań. Dyrektywy powstawały z myślą o stworzeniu pewnych wspólnych ram sprawozdawczości finansowej dla krajów członkowskich Unii, Standardy miały na celu prezentację szczegółowych rozwiązań zagadnień uznanych za trudne dla krajów na całym świecie. Dyrektywy skupiły się na nadrzędnych zasadach, które są trwałym elementem rachunkowości oraz na zasadach ujawniania informacji w sprawozdaniach finansowych, dopuszczając wiele opcji w tym zakresie. Międzynarodowe Standardy Rachunkowości skoncentrowały się dodatkowo na szczegółowych problemach wyceny bilansowej i pomiaru wyniku finansowego.

Uregulowania dotyczące rachunkowości i obowiązków sprawozdawczych przedsiębiorstw mają szczególne znaczenie ze względu na odpowiedzialność Zarządu przed właścicielami ka-

50

pięta i związaną z nią oceną efektywności jego działania. W związku z tym niezbędne są regulacje i nadzór nie tylko ze strony państwa, ale również innych grup bezpośrednio zainteresowanych problemem sprawozdawczości finansowej (por. rys. 16).

Rysunek 16. Istota i źródła regulacji rachunkowości

Źródło: opracowanie własne.

51 Podstawowymi organami regulującymi sprawozdawczość finansową są zwykle: parlament i rząd oraz organizacje środowiskowe.

Parlament – jest odpowiedzialny za legislację bezpośrednio związaną ze sprawozdawczością finansową (ustawy, kodeksy).

Rząd – jest inicjatorem procesu legislacyjnego, a także wywiera znaczący wpływ na ostateczny kształt sprawozdawczości finansowej poprzez działanie odpowiednich ministerstw (np. handlu, przemysłu, finansów).

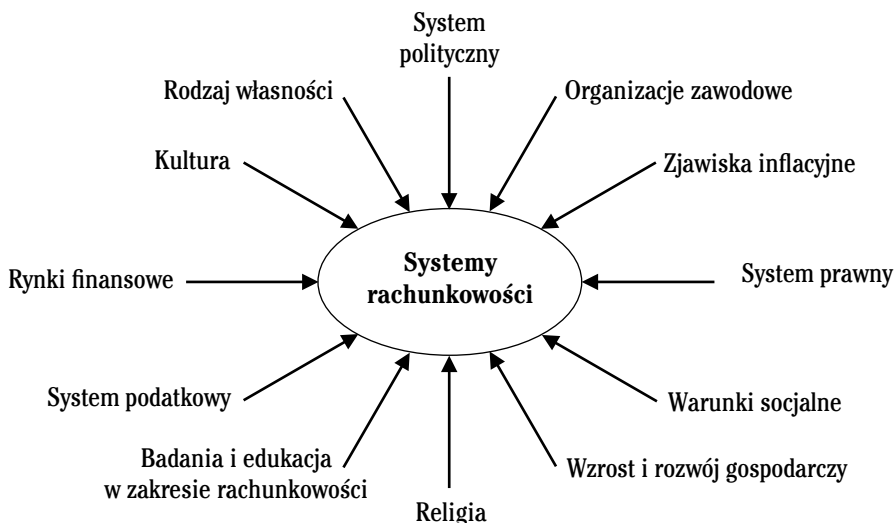
Organizacje profesjonalne rachunkowości – wydają dokumenty do dyskusji dotyczące sprawozdawczości finansowej, propozycje standardów rachunkowości, standardy stosowane przez podmioty w praktyce gospodarczej.

52 Bez względu na charakter regulacji rachunkowości oraz ich źródło mają one wspólny obszar zainteresowania – określają cel, zasady pomiaru i prezentacji informacji finansowych o działalności jednostki. W zależności jednak od przyjętych priorytetów odnośnie do użytkowników informacji generowanych przez rachunkowość przyjmują określone kierunki rozwiązań. Ostateczny kształt rachunkowości i sprawozdań finansowych jest wypadkową wielu czynników otoczenia zewnętrznego, a także wewnętrznych zasad funkcjonowania przedsiębiorstwa.

53 Rachunkowość jako system informacyjny jest ukierunkowana na zaspokajanie potrzeb informacyjnych szerokiego grona jej zewnętrznych użytkowników. Potrzeby te kształtowane są w dużej mierze pod wpływem okoliczności, zdarzeń lub relacji biznesowych charakterystycznych dla danej gospodarki, regionu geograficznego, systemu politycznego itp. Z koniunkcji powyższych zależności wynika, że efektywny system rachunkowości stanowi wypadkową uwa-

runkowań środowiskowych występujących w danym kraju lub regionie – odzwierciedla jego atrybuty i utrwała ich oddziaływanie (por. rys. 17).

Rysunek 17. Podstawowe grupy czynników środowiskowych determinujących kształt systemów rachunkowości

Źródło: L.H. Radebaugh, S.J. Gray, *International Accounting and Multinational Enterprises*, New York 1995, s. 44.

PRZYKŁAD: Czynniki środowiskowymi wpływającymi na kształt systemów rachunkowości mogą być:

1) **System polityczny i rodzaj własności.** W Polsce przed 1989 r. przepisy rachunkowości w dużej mierze były zorientowane na zaspokojenie potrzeb informacyjnych właścicieli przedsiębiorstw, czyli w większości przypadków Skarbu Państwa. Stąd też wiele rozwiązań rachunkowości było dostosowanych do potrzeb decyzyjnych organów państwowych, np. normatywny rachunek kosztów na potrzeby centralnego planowania. Po zmianie systemu politycznego w Polsce (od 1989 r.) nastąpiły gwałtowne zmiany polskich regulacji rachunkowości dostosowujące je do warunków gospodarki rynkowej:

1991 r. – rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 15 stycznia 1991 r. w sprawie zasad prowadzenia rachunkowości (Dz. U. Nr 10, poz. 35 z późn. zm.);

1994 r. – ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz. U. Nr 121, poz. 591 z późn. zm.);

2000 r. – istotna nowelizacja u.rach.: ustawa z dnia 9 listopada 2000 r. o zmianie ustawy o rachunkowości (Dz. U. Nr 113, poz. 1186);

2008 r. – istotna nowelizacja u.rach.: ustawa z dnia 18 marca 2008 r. o zmianie ustawy o rachunkowości (Dz. U. Nr 63, poz. 393);

2015 r. – istotna nowelizacja u.rach.: ustawa z dnia 23 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o rachunkowości oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1333).

2) **Zjawiska inflacyjne** – w gospodarkach cechujących się wysokim poziomem inflacji stosuje się specyficzne zasady rachunkowości (zwane potocznie rachunkowością inflacyjną – jak np. zasady określone w MSR 29 „Sprawozdawczość finansowa w warunkach hiperinflacji”), które w rachunku ekonomicznym uwzględniają utratę siły nabywczej pieniądza.

3) Rynki finansowe i dominujące źródła kapitału – w gospodarkach opartych głównie na systemie bankowym, jako dawcy kapitału, dominować będzie z reguły ostrożne podejście do wyceny bilansowej i ustalania wyniku finansowego, tak aby jak najlepiej zaspokoić potrzeby informacyjne banku – istotnego użytkownika systemu rachunkowości – zorientowanego przede wszystkim na odzyskanie kredytu udzielonego jednostce. Inaczej będzie w przypadku gospodarek o dominującym udziale rynków kapitałowych w roli dostawcy kapitału. Uczestnicy tych rynków co do zasady cechują się wyższą tolerancją ryzyka finansowego, a ich orientacja na maksymalizację stopy zwrotu z inwestycji powoduje, że cenniejsze dla nich jest poznanie rzeczywistej efektywności i rentowności finansowej podmiotów niż asekuracyjne spojrzenie przez pryzmat wartości stanowiących zabezpieczenie własnych udziałów. Stąd też zasada ostrożności (choć obowiązuje) ustępuje pierwszeństwa zasadzie współmierności kosztów i przychodów.

54

Czynniki środowiskowe były punktem wyjścia w procesie klasyfikacji systemów rachunkowości z perspektywy różnych konfiguracji zmiennych niezależnych. Zasadniczym rezultatem tego procesu było wyodrębnienie **dwóch głównych modeli rachunkowości** występujących w praktyce:

- modelu anglosaskiego (np.: USA, Wielka Brytania, Holandia, Kanada, Nowa Zelandia i Australia);
- modelu kontynentalnego (np.: kraje europejskie, z wyjątkiem W. Brytanii i Holandii; Japonia).

Modele te zostały wyróżnione ze względu na **dominujące źródło pochodzenia kapitału**, co w istocie oznacza orientację na potrzeby informacyjne odmiennych kategorii użytkowników informacji finansowych. W literaturze przedmiotu, odpowiednio do przedstawionych modeli rachunkowości, wskazuje się na dwa zasadnicze rodzaje systemów finansowania działalności gospodarczej (źródła kapitału), określane umownie jako:

- anglo-amerykański (o dominującym udziale rynków kapitałowych);
- japońsko-niemiecki (z silnie rozbudowanym systemem bankowym).

Powyższa dychotomia podziału systemów rachunkowości wynika z przyjęcia za kryterium wyboru tylko jednej zmiennej różnicującej. Przy uwzględnieniu większej liczby czynników klarowność dokonanego rozróżnienia ulega pewnemu zatarciu. Wyróżnione modele należałoby zatem traktować jako skrajne bieguny *continuum* możliwych do zidentyfikowania i występujących w praktyce modeli rachunkowości, między którymi znajdują się pewne konstrukcje pośrednie.

PRZYKŁAD: G.G. Mueller, H. Gernon i G.K. Meek wyróżniają sześć modeli rachunkowości: anglosaski, kontynentalny, południowoamerykański, model rachunkowości gospodarek mieszanym, model rachunkowości krajów komunistycznych oraz model oparty na standardach międzynarodowych.

55

Wymienione modele różnią się ze względu na priorytety, jakie legły u podstaw zdefiniowania celu ich funkcjonowania. Pierwszy z wymienionych, adekwatny do anglo-amerykańskiego systemu finansowania, charakteryzują następujące cechy:

- orientacja na rynek kapitałowy;
- duże znaczenie akcjonariuszy (właścicieli);
- postawa otwarta na ryzyko;
- prawo zwyczajowe (*common law*);
- standardy rachunkowości, np.: tworzone przez IASB, FASB, FRC;
- zasada rzetelnego i wiernego obrazu jednostki (*true and fair view*);
- przewaga zasady współmierności nad zasadą ostrożności, przewaga treści nad formą.

Model kontynentalny, ukształtowany w krajach, w których przedsiębiorstwa są bardzo silnie powiązane z bankami, zabezpieczającymi ich główne potrzeby finansowe, jest oparty na następujących determinantach:

- orientacja na stabilny rozwój przedsiębiorstw;
- duże znaczenie kredytodawców;
- postawa konserwatywna, unikanie ryzyka;
- kodeks handlowy;
- duży wpływ prawa podatkowego;
- plan kont;
- przewaga zasady ostrożności nad zasadą współmierności.

Funkcjonowanie opisanych modeli rachunkowości na świecie stanowi szczególnie ważny element podejmowanych działań mających na celu opracowanie globalnych standardów rachunkowości i sprawozdawczości finansowej. Widocznym przejawem tych działań jest dokonujący się proces konwergencji międzynarodowych regulacji rachunkowości (Międzynarodowych Standardów Rachunkowości – MSR/ Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej – MSSF) i regulacji amerykańskich (US GAAP).

WAŻNE! Regulacje MSR/MSSF stanowią zestaw rozwiązań w zakresie sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych jednostki, które można określić mianem międzynarodowego prawa bilansowego. Prawo to może stanowić punkt wyjścia do regulacji rachunkowości w poszczególnych krajach, które mogą być uzupełniane o niesprzeczne z tymi regulacjami rozwiązania szczegółowe. Istnieje zatem szansa na opracowanie ujednoliconych standardów rachunkowości w skali międzynarodowej.

6. Regulacje rachunkowości w Polsce

Rachunkowość w Polsce jest regulowana przede wszystkim przepisami ustawy o rachunkowości, co niewątpliwie podkreśla istotność zagadnienia, jakim jest prowadzenie ksiąg rachunkowych i sporządzanie sprawozdań finansowych. Regulacje rachunkowości w randze ustawy były efektem zmiany systemu polityczno-gospodarczego w 1989 r., która spowodowała konieczność uregulowania zasad rachunkowości z uwzględnieniem nowych realiów ekonomicznych. Początkowo najważniejszym aktem prawnym było rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 15 stycznia 1991 r. w sprawie zasad prowadzenia rachunkowości (Dz. U. Nr 10, poz. 35). Rozporządzenie to w dużej mierze bazowało na IV Dyrektywie EWG. Po raz pierwszy zasady polskiej rachunkowości oparto w rozporządzeniu na koncepcji *true and fair view*.

W odniesieniu do jednostek funkcjonujących na Gieldzie Papierów Wartościowych w Warszawie wydano rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 lipca 1991 r. (Dz. U. Nr 71, poz. 308) regulujące sposób ujawniania danych w prospektach emisyjnych firm emitujących akcje. Nakładało ono obowiązki sprawozdawcze na emitentów akcji w postaci sporządzania rachunku przepływów pieniężnych (oprócz bilansu i rachunku wyników).

Po raz pierwszy w Polsce regulacje prawa bilansowego uzyskały rangę ustawy w momencie opublikowania ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz. U. Nr 121, poz. 591). Było to przełomowe wydarzenie, gdyż w zakresie rachunkowości wprowadzono regulacje prawa bilansowego pozwalające na opis rzeczywistości gospodarczej w kategoriach bilansowych, a nie podatkowych. Przepisy ustawy ujednoliciły ogólne zasady rachunkowości jednostek pro-

wadzących działalność na terytorium RP, bez względu na rodzaj czy charakter prowadzonej przez nie działalności.

Ustawa o rachunkowości podlegała (i nadal podlega) ewolucji, zmierzając w kierunku wyznaczonym przede wszystkim przez Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (zwane dalej także: Międzynarodowe Standardy Rachunkowości, MSR, MSSF). Rezultatem tych zmian była nowelizacja ustawy o rachunkowości z dnia 9 listopada 2000 r. (Dz. U. Nr 113, poz. 1186). Długi okres przygotowywania nowelizacji wynikał przede wszystkim z liczby i charakteru zmian, jakich dokonano (wcześniej na przestrzeni pięciu lat ustawa o rachunkowości była nowelizowana 17 razy, ale w mniejszym zakresie). W rezultacie konieczny okazał się równie długi okres *vacatio legis*, który umożliwił jednostkom gospodarczym zapoznanie się z wprowadzonymi zmianami. Znowelizowana ustawa o rachunkowości obowiązuje od 1 stycznia 2002 r. Należy podkreślić, że od tego czasu miały miejsce kolejne nowelizacje, ale o znacznie mniejszym zakresie i nie tak rewolucyjnym charakterze. Najbardziej istotna nowelizacja była uchwalona dopiero 18 marca 2008 r. i obowiązuje od 1 listopada 2009 r. (Dz. U. Nr 63, poz. 393).

W latach 2010–2021 miały miejsce kolejne nowelizacje ustawy o rachunkowości, wynikające z konieczności dostosowania polskich rozwiązań do zmieniającego się prawa Unii Europejskiej.

59 Ustawa o rachunkowości składa się z 14 rozdziałów oraz 6 załączników.

Rozdział 1 opisuje zakres podmiotowy ustawy, zawiera część definicyjną, w której zdefiniowano podstawowe pojęcia z zakresu prawa bilansowego, jak również określono nadrzędne zasady rachunkowości. W rozdziale tym zostały sprecyzowane także obowiązki kierownictwa jednostki gospodarczej w zakresie rachunkowości, które determinują jedną z funkcji rachunkowości – funkcję rozliczeniową.

Rozdział 2 przedstawia wymagania prawne z zakresu prowadzenia ksiąg rachunkowych, określając wymaganą dokumentację, terminy otwierania i zamykania ksiąg rachunkowych, jak również elementy składowe tych ksiąg. Opisane zostały także zasady prowadzenia ksiąg rachunkowych przy wykorzystaniu komputera. Uregulowano również metody prowadzenia ksiąg pomocniczych oraz zestawienia obrotów i sald. W rozdziale tym przedstawiono ponadto wymagania z zakresu dokonywania zapisów księgowych na podstawie dowodów księgowych (wskazując niezbędne elementy składowe takiego dowodu).

Rozdział 3 został poświęcony zasadom przeprowadzania inwentaryzacji.

Rozdział 4 jest szczególnie istotny z punktu widzenia sporządzania sprawozdań finansowych. Określono w nim bowiem zasady wyceny poszczególnych składników majątku jednostki, jej źródeł finansowania (zarówno kapitału obcego, jak i własnego), a także zasady ustalania wyniku finansowego.

Rozdział 4a opisuje księgowe sposoby rozliczania połączeń spółek, w tym sposoby wyceny aktywów netto przejmowanych jednostek oraz rozliczania dodatniej bądź ujemnej wartości firmy.

Rozdział 5 przedstawia obowiązki sprawozdawcze jednostek gospodarczych, wskazując elementy składowe sprawozdania finansowego oraz podstawowe zasady jego sporządzania.

Rozdział 6 dotyczy sprawozdań finansowych sporządzanych przez jednostki powiązane.

Rozdział 6a poświęcony jest *Sprawozdaniu z płatności na rzecz administracji publicznej* i został dodany do ustawy o rachunkowości w ramach wdrożenia do przepisów krajowych regulacji zawartych w dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/34/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. Uregulowania zawarte w niniejszym rozdziale mają służyć ujawnianiu informacji o płatnościach dokonywanych przez przemysł wydobywczy i jednostki zajmujące się wyrębem lasów pierwotnych na rzecz administracji rządowej/państwowej.

Rozdział 7 jest poświęcony zasadom badania, składania do właściwego rejestru sądowego, udostępniania i ogłaszania sprawozdań finansowych.

W **rozdziale 8** przedstawiono zasady ochrony danych oraz obowiązki kierownictwa jednostki w tym zakresie.

Rozdział 8a określa wymogi formalne dla osób prowadzących czynności z zakresu usługowego prowadzenia ksiąg rachunkowych.

Rozdział 9 prezentuje zasady odpowiedzialności karnej osób naruszających przepisy u.rach. **Ostatnie dwa rozdziały (10 i 11)** dotyczą przepisów szczególnych i przejściowych oraz zmian w przepisach dotychczas obowiązujących, które wynikają z opublikowania znowelizowanej ustawy o rachunkowości.

Załączniki do ustawy o rachunkowości wskazują zakres informacji wykazywanych w sprawozdaniu finansowym przez różne podmioty gospodarcze i tak dla:

- jednostek innych niż banki, zakłady ubezpieczeń i zakłady reasekuracji – zakres określa załącznik nr 1,
- banków – zakres określa załącznik nr 2,
- zakładów ubezpieczeń i zakładów reasekuracji – zakres określa załącznik nr 3,
- jednostek mikro – zakres określa załącznik nr 4,
- jednostek małych korzystających z uproszczeń odnoszących się do sprawozdania finansowego – zakres określa załącznik nr 5,
- jednostek, o których mowa w art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, z wyjątkiem spółek kapitałowych, oraz jednostek, o których mowa w art. 3 ust. 3 pkt 1 i 2 tej ustawy – zakres określa załącznik nr 6.

60

WAŻNE! Ustawa o rachunkowości ma charakter ogólny. Jest uniwersalna ze względu na swoją formułę, gdyż podstawowe założenia i zasady omówione w ustawie obejmują wszystkie jednostki, natomiast niektóre zagadnienia, wymagające szczegółowych regulacji (np. rachunkowość instrumentów finansowych), a także zagadnienia dotyczące określonej grupy adresatów ustawy (szczególną grupę stanowią banki i ubezpieczyciele), zostały unormowane aktami prawnymi niższego rzędu – rozporządzeniami.

Szczególne miejsce wśród organów regulujących zasady rachunkowości w Polsce zajmuje **Komitet Standardów Rachunkowości**, który został powołany w 2001 roku rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 28 listopada 2001 r. w sprawie zakresu działania i sposobu organizacji Komitetu Standardów Rachunkowości (Dz. U. z 2019 r. poz. 2030). Do zakresu działań Komitetu należy m.in.:

- wydawanie krajowych standardów rachunkowości oraz przegląd i aktualizacja istniejących standardów;
- wydawanie stanowisk w problematycznych kwestiach z zakresu rachunkowości,
- opiniowanie projektów aktów prawnych w zakresie rachunkowości;
- analiza i opiniowanie projektów Międzynarodowych Standardów Rachunkowości oraz projektów ich zmian;
- współpraca z międzynarodowymi organizacjami do spraw standaryzacji rachunkowości;
- podejmowanie innych działań mających na celu harmonizację i standaryzację zasad rachunkowości.

Standardy rachunkowości opracowane przez Komitet mają stanowić wzór zawierający zalecenia i sugestie odnoszące się do rozwiązań stosowanych w zakresie ewidencji, wyceny i prezentacji składników majątku i zobowiązań oraz elementów wyniku finansowego. Mają one zapewnić lepszą jakość sprawozdań finansowych. Krajowe Standardy Rachunkowości są rodzajem norm prawnych, o charakterze zaleceń, które jednostki mogą stosować.

61

WAŻNE! Dotychczas w Polsce w rezultacie prac Komitetu Standardów Rachunkowości zostały opublikowane:

- KSR 1 „Rachunek przepływów pieniężnych” (Dz. Urz. MRiF z 2017 r. poz. 216),
- KSR 2 „Podatek dochodowy” (Dz. Urz. Min. Fin. z 2010 r. Nr 7 poz. 31),
- KSR 3 „Niezakończone usługi budowlane” (Dz. Urz. Min. Fin. z 2018 r. poz. 76),
- KSR 4 „Utrata wartości aktywów” (Dz. Urz. Min. Fin. z 2012 r. poz. 15),
- KSR 5 „Leasing, najem i dzierżawa” (Dz. Urz. Min. Fin. z 2018 r. poz. 77),
- KSR 6 „Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe” (Dz. Urz. Min. Fin. z 2014 r. poz. 12),
- KSR 7 „Zmiany zasad (polityki) rachunkowości, wartości szacunkowych, poprawianie błędów, zdarzenia następujące po dacie bilansu – ujęcie i prezentacja” (Dz. Urz. Min. Fin. z 2019 r. poz. 2),
- KSR 8 „Działalność deweloperska” (Dz. Urz. Min. Fin., Fun. i Pol. Reg. z 2020 r. poz. 38),
- KSR 9 „Sprawozdanie z działalności” (Dz. Urz. MRiF z 2018 r. poz. 4),
- KSR 10 „Umowy o partnerstwie publiczno-prywatnym oraz umowy koncesji na roboty budowlane lub usługi” (Dz. Urz. MRiF z 2017 r. poz. 142),
- KSR 11 „Środki trwałe” (Dz. Urz. MRiF z 2017 r. poz. 105),
- KSR 12 „Działalność rolnicza” (Dz. Urz. Min. Fin. z 2018 r. poz. 78),
- KSR 13 „Koszt wytworzenia jako podstawa wyceny produktów” (Dz. Urz. Min. Fin. z 2019 r. poz. 60).

Komitet Standardów Rachunkowości opracował również stanowiska m.in. w sprawie:

- księgowego ujęcia praw do emisji zanieczyszczeń,
- księgowego ujęcia praw majątkowych wynikających ze świadectw pochodzenia energii wytworzonej w odnawialnych źródłach energii,
- ustalania kosztu wytworzenia dla celów bilansowej wyceny zapasów (stanowisko zastąpił KSR 13),
- niektórych zasad prowadzenia ksiąg rachunkowych,
- wykazywania przez spółdzielnie mieszkaniowe w sprawozdaniu finansowym funduszy własnych oraz ustalania wyniku finansowego,
- inwentaryzacji drogą spisu z natury zapasów materiałów, towarów, wyrobów gotowych i półproduktów,
- ujęcia transakcji zamiany składnika aktywów niepieniężnych na inny składnik aktywów niepieniężnych,
- zasady rzetelnego i jasnego obrazu w realizacji przepisów art. 4 ust. 1 oraz 1a i 1b u.rach.,
- ujęcia, wyceny i prezentacji gruntów przekazanych w użytkowanie wieczyste w sprawozdaniach finansowych jednostek samorządu terytorialnego, a także w sprawie przekształcenia prawa wieczystego użytkowania tych gruntów w prawo własności,
- rozrachunków z kontrahentami.

Wraz ze zmianami regulacji m.in. w ustawie o rachunkowości także poszczególne standardy podlegają aktualizacji. KSR 1 został zaktualizowany w roku 2010, 2011 i 2018, KSR 3 – w 2009 i 2018, KSR 4 – w 2012 r., KSR 5 – w 2011 i 2018, KSR 6 – w 2014 r., KSR 7 – w 2018 r., KSR 8 – w 2018 i 2020, KSR 9 – w 2018 r. oraz KSR 10 – w 2017 r. W roku 2021 Komitet będzie kontynuował prace związane z opracowaniem projektów Krajowych Standardów Rachunkowości – m.in. „Przychody ze sprzedaży wyrobów, towarów i materiałów”, „Wartości niematerialne i prawne”, „Kontynuacja działalności oraz rachunkowość jednostek przy braku kontynuowania działalności”, „Inwestycje w nieruchomości i wartości niematerialne i prawne” oraz Stanowiskiem w sprawie ustalania wartości godziwej dla potrzeb rozliczania połączeń jednostek metodą nabycia.

W 2020 r. Komitet Standardów Rachunkowości opracował rekomendacje pt. Sprawozdanie finansowe w czasie pandemii COVID-19, które mogły być pomocne przy prowadzeniu ksiąg rachunkowych i sporządzaniu sprawozdań finansowych za 2020 rok.

Komitet skierował dokument do osób odpowiedzialnych za sporządzenie sprawozdania finansowego tj. kierowników jednostek, osób, którym powierzono prowadzenie ksiąg rachunkowych (księgowi jednostek, właściciele i pracownicy biur rachunkowych), pracowników służb finansowo-księgowych, a także interesariuszy, którzy oczekują rzetelnej i jasnej informacji o sytuacji finansowej i majątkowej oraz wyniku finansowym jednostek [<https://www.gov.pl/web/finanse/rekomendacje-i-inne-publicacje2>, dostęp: 10.03.2021 r.].

Komitet będzie kontynuował prace w ramach grup roboczych powołanych do opracowania koncepcji nowego załącznika do ustawy o rachunkowości dla spółdzielni mieszkaniowych, opracowania koncepcji aktualizacji regulacji dotyczących instrumentów finansowych oraz rewizji przepisów ustawy o rachunkowości dotyczących prowadzenia ksiąg rachunkowych, a także nad aktualizacją wydanych już standardów i stanowisk (zob. szerzej: Załącznik do uchwały nr 3/2021 Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 13 kwietnia 2021 r. Sprawozdanie z działalności Komitetu Standardów Rachunkowości w 2020 roku, <https://www.gov.pl/attachment/f3dc04f8-08e8-4c5e-bc19-e87e5cf56798> [dostęp: 24.05.2021 r.]).

Krajowe standardy rachunkowości, podobnie jak przepisy prawa dotyczące rachunkowości, uwzględniają zarówno polski ład prawny, jak i zalecenia Komisji Europejskiej i Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej.

Akcesja Polski do Unii Europejskiej spowodowała konieczność uwzględnienia obowiązku stosowania od 1 stycznia 2005 r. MSR/MSSF w wersji przyjętej do stosowania w UE przez spółki giełdowe sporządzające skonsolidowane sprawozdania finansowe. W związku z tym można wyróżnić trzy grupy jednostek, dla których istnieje inna hierarchia obowiązujących źródeł regulacji rachunkowości.

Pierwszą grupę stanowią jednostki, które są zobowiązane do stosowania Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej. Obowiązek ten został wskazany w nowelizacji ustawy o rachunkowości z dnia 27 sierpnia 2004 r., a dotyczy:

- sporządzających skonsolidowane sprawozdania finansowe emitentów papierów wartościowych dopuszczonych do publicznego obrotu oraz banków;
- sporządzających skonsolidowane sprawozdania finansowe emitentów wyłącznie dłużnych papierów wartościowych dopuszczonych do publicznego obrotu lub do obrotu na jednym z rynków regulowanych krajów Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Drugą grupę stanowią jednostki, które mogą (choć nie muszą) sporządzać sprawozdania finansowe zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Sprawozdawczości Finansowej. Do grupy tej zalicza się:

- sporządzających skonsolidowane (bądź jednostkowe) sprawozdania finansowe emitentów papierów wartościowych zamierzających ubiegać się lub ubiegających się o ich dopuszczenie do publicznego obrotu lub do obrotu na jednym z rynków regulowanych krajów Europejskiego Obszaru Gospodarczego;
- sporządzające skonsolidowane (bądź jednostkowe) sprawozdania finansowe jednostki wchodzące w skład grupy kapitałowej, w której jednostka dominująca wyższego szczebla sporządza skonsolidowane sprawozdanie finansowe zgodnie z MSR/MSSF.

Trzecią grupę stanowią jednostki inne niż wyżej wymienione, które co do zasady nie mogą stosować bezpośrednio Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej. Obowiązującym źródłem prawa bilansowego jest dla nich ustawa o rachunkowości wraz z przepisami wykonawczymi do niej. Jednak art. 10 ust. 3 ustawy wskazuje, że w przypadku zagadnień nieuregulowanych przepisami ustawy jednostka może stosować krajowe standardy rachunkowości wydane przez uprawniony w myśl ustawy Komitet Standardów Rachunkowości. Natomiast w przypadku braku odpowiedniego standardu krajowego może ona stosować Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej.

63

Globalizacja to trudne wyzwanie dla rachunkowości, jednak wydarzenia ostatnich lat wskazują, że XXI w. niesie nowe perspektywy jej rozwoju. Jak przewidywała A. Jaruga, generalnie rysuje się tendencja kilkustopniowej, sukcesywnej harmonizacji rachunkowości z udziałem IASB [zob. A. Jaruga, *Harmonizacja rachunkowości u progu XXI wieku (w:) Rachunkowość u progu XXI wieku*, Warszawa 1998, s. 72]:

- spółki transnarodowe, notujące i oferujące swoje akcje na rynkach międzynarodowych, będą dążyć do stosowania standardów międzynarodowych;
- spółki o zasięgu krajowym pozostaną przy krajowych regulacjach rachunkowości, ale w znacznym stopniu dostosowanych do globalnych standardów rachunkowości;
- średnie i małe przedsiębiorstwa zostaną poddane ograniczonym wymaganiom informacyjnym.

Globalne standardy rachunkowości są potrzebne przede wszystkim pierwszej grupie spółek i w tym zakresie harmonizacja zasad rachunkowości już doprowadziła do ujednolicenia w dużej mierze standardów wydanych przez IASB. Dalsze działania w kierunku globalnych standardów będą związane z porozumieniami zawartymi między IASB i FASB, w których dużą rolę może odegrać IOSCO. Wydaje się, że mechanizmy rynkowe mogą być jedynym skutecznym czynnikiem wpływającym na zmianę stosunku FASB do Międzynarodowych Standardów Rachunkowości.

Zasadniczą rolę w porozumieniu między FASB i IASB odgrywa SEC wchodząca w skład IOSCO [zob. szerzej A. Ostaszewicz, *Amerykańska Komisja Papierów Wartościowych i Giełd o Międzynarodowych Standardach Rachunkowości*, *Rachunkowość* 2000, nr 7, s. 421–422]. W gruncie rzeczy problem leży nie w różnicach merytorycznych między Międzynarodowymi Standardami Rachunkowości i Amerykańskimi Powszechnie Akceptowanymi Zasadami Rachunkowości, a w ich zakresie przedmiotowym (większy dorobek ma FASB, opracowała bowiem ponad 150 standardów w porównaniu z 57 standardami IASB) oraz w przekonaniu o wyższej jakości standardów amerykańskich [zob. A. Jaruga, *Instytucjonalizacja międzynarodowej harmonizacji rachunkowości...*, s. 59–60].

64

Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF/MSR) bazują na identycznej, jak w przypadku standardów FASB, filozofii rachunkowości przyjętej w modelu anglosaskim, który opiera się na:

- prawie zwyczajowym;
- neutralności rachunkowości względem prawa podatkowego;
- nadrzędności ogólnych zasad rachunkowości nad rozwiązaniami szczegółowymi;
- zasadzie *true and fair view*;
- dominacji interesów właściciela kapitału i jego ochronie.

Ta wspólna filozofia dotyczy przede wszystkim podejścia bilansowego i położenia punktu ciężkości na wycenie aktywów i zobowiązań. Ponadto oba źródła regulacji wykorzystują ramy konceptualne i dorobek teorii rachunkowości. Jak podkreśla A. Jaruga, nie może być harmonizacji rachunkowości bez ram konceptualnych, gdyż tylko one stanowią gwarancję zachowania spójności przedmiotowych standardów rachunkowości [A. Jaruga, *Harmonizacja rachunkowości u progu XXI wieku...*, s. 61]. Z kolei S.T. Surdykowska zauważa, że jedną z podstawowych przeszkód na drodze harmonizacji standardów międzynarodowych i amerykańskich jest zakres ujawnień informacji finansowych firm, zwłaszcza notowanych na giełdzie. Na amerykańskim rynku kapitałowym poziom ujawnień jest najwyższy na świecie [zob. S.T. Surdykowska, *Niektóre kontrowersje wokół zakresu ujawniania informacji przez spółki giełdowe w USA*, *Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej* 1997, t. 40, s. 194–203]. Występujące liczne podobieństwa standardów międzynarodowych i amerykańskich stwarzają nadzieję na wypracowanie przez IASB i FASB wspólnego zestawu rozwiązań akceptowanych w skali globalnej. Wydaje się, że kierunek konwergencji – już dziś bardzo wyraźnie zarysowany – mogą wyznaczać rozwiązania anglosaskie. Model anglosaski jest najbardziej przygotowany na wy-

zwania globalizacji, niosącej ze sobą nowe kryteria pomiaru i oceny, jakimi są wartość i perspektywa długiego okresu.

Procesy globalizacji z coraz większą siłą ujawniają słabości retrospektywnej rachunkowości. Poddawana nieustannej krytyce, będzie musiała bronić swoich ukształtowanych przez wieki zasad i koncepcji. Może to zrobić tylko w sytuacji funkcjonowania jednolitej organizacji środowiskowej i standardów rachunkowości.

W zakresie przedmiotowym globalizacja stanowi zagrożenie dla fundamentów systemu rachunkowości – tradycji pomiaru. Wymusza bowiem odejście od wyceny w koszcie historycznym na rzecz wyceny w wartości rynkowej lub w wartości będącej jej substytutem, co powoduje również zmianę zasad pomiaru dokonań – ukierunkowanie ich nie na zysk, a na wartość.

Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) stały się bazą ujednolicenia zasad i metod ujawniania informacji finansowych podmiotów rynkowych na szczeblu światowym. Rosnąca rola standardów wydawanych przez Radę Międzynarodowych Standardów Rachunkowości w procesie globalizacji rynków światowych oraz realna potrzeba stworzenia pola porównywalności sprawozdań finansowych jednostek, niezależnie od głównej siedziby ich działalności, doprowadziła do zapoczątkowania kolejnej fazy harmonizacji rachunkowości i standaryzacji ujawnień finansowych jednostek gospodarczych. W 2004 r. RMSR podjęła współpracę z instytucją o wieloletniej tradycji, ustalającą standardy sprawozdawczości finansowej Stanów Zjednoczonych – Amerykańską Radą Standardów Rachunkowości Finansowej (FASB – United States of America Financial Accounting Standards Board). Tym samym dokonuje się kolejny etap eliminowania rozbieżności między sprawozdawczością finansową w różnych krajach.

65

WAŻNE! Zakres przyjęcia przez Polskę międzynarodowych regulacji rachunkowości promulgowanych przez Radę Międzynarodowych Standardów Rachunkowości, wynika z rozporządzeń wykonawczych Komisji Europejskiej, przyjmujących do prawa UE określone standardy oraz ich interpretacje. W Polsce zmieniona ustawa o rachunkowości wprowadziła obowiązek sporządzania przez polskie spółki giełdowe oraz banki skonsolidowanych sprawozdań finansowych zgodnych z MSR i MSSF, począwszy od 1 stycznia 2005 r.

Należy zwrócić uwagę, iż obowiązek stosowania MSR/MSSF jako podstawy sporządzania sprawozdań finansowych przez spółki giełdowe obowiązuje jedynie przy sporządzaniu skonsolidowanych sprawozdań finansowych.

Ustawa pozwala jednak również na dobrowolne zastosowanie MSR/MSSF przy sporządzaniu sprawozdań finansowych przez:

- emitentów papierów wartościowych dopuszczonych do obrotu na jednym z rynków regulowanych krajów Europejskiego Obszaru Gospodarczego;
- emitentów zamierzających ubiegać się lub ubiegających się o ich dopuszczenie do obrotu na jednym z rynków regulowanych krajów Europejskiego Obszaru Gospodarczego;
- jednostki wchodzące w skład grupy kapitałowej, w której jednostka dominująca sporządza skonsolidowane sprawozdanie finansowe zgodnie z MSR;
- oddziały przedsiębiorcy zagranicznego, jeżeli ten przedsiębiorca sporządza sprawozdanie finansowe zgodnie z MSR.

Regulacje obecnie działającej Rady Międzynarodowych Standardów Rachunkowości obejmują zaakceptowane przez nią Założenia koncepcyjne, Międzynarodowe Standardy Rachunkowości i Interpretacje Stałego Komitetu ds. Interpretacji (wydane przez IASC) oraz Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (wydane przez IASB) – zob. rys. 18.

Regulacje IASB są ogólne i często nie przedstawiają jednoznacznych rozwiązań szczegółowych kwestii. Co najważniejsze, nie zawierają żadnych wytycznych dotyczących zasad księgowania, pomijają bowiem problematykę ewidencji, traktując ją jedynie jako technikę – narzędzie

66

dzie niezbędne do sporządzenia sprawozdań finansowych. Celem regulacji jest zapewnienie porównywalności sprawozdań finansowych, a nie zasad księgowania. Dominuje zatem spojrzenie sprawozdawcze, a nie ewidencyjne, oznaczające priorytet dla zasad wyceny i ustalania wyniku finansowego, czyli polityki rachunkowości.

WAŻNE! Regulacje IASB stanowią wzorzec rozwiązań do wykorzystania przez różne kraje, ale wzorzec wymagający uzupełnienia. Należy podkreślić, że został on opracowany z myślą przede wszystkim o dużych spółkach giełdowych zainteresowanych pozyskiwaniem kapitału na rynkach zagranicznych i jest wyraźnie zorientowany na potrzeby informacyjne użytkownika sprawozdań takich spółek. Nie dyskwalifikuje to jednak regulacji międzynarodowych jako bazy do wykorzystania przez inne jednostki. Większość zasad rachunkowości i rozwiązań szczegółowych nie zależy bowiem od rozmiarów prowadzonej działalności i może być wykorzystana w ograniczonym zakresie. Mając na uwadze mniejsze jednostki, IASB opublikowała w 2009 r. *Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej dla Małych i Średnich Przedsiębiorstw (MSSF dla MŚP)*. Celem było opracowanie rozwiązań dla jednostek, które nie są notowane na publicznych rynkach, natomiast są zobowiązane do publikowania tzw. sprawozdań finansowych ogólnego stosowania. *MSSF dla MŚP* jest standardem, który oparto na pełnej wersji standardów (MSR/MSSF) z uwzględnieniem uproszczeń wynikających z potrzeb małych i średnich jednostek. W szczególności uproszczenia te polegają na:

- pominięciu tematyki, która nie jest istotna dla MŚP, jak np. zysk przypadający na akcję, sprawozdawczość śródroczna czy sprawozdawczość w przekroju segmentów operacyjnych,
- pozostawieniu jednego dozwolonego rozwiązania w obszarach, w których MSSF pozwalają na wybór opcji (*MSSF dla MŚP* pozostawiają wybór prostszego rozwiązania, np. wyceny w wysokości kosztu/ceny nabycia),
- uproszczeniu zasad ujmowania i wyceny,
- znacznym zmniejszeniu ilości wymaganych ujawnień,
- uproszczeniu języka, jakim jest napisany *MSSF dla MŚP*.

W 2015 r. zakończono kompleksowy przegląd MSSF dla MŚP, w rezultacie którego wprowadzono ograniczone poprawki do tego standardu. Większe zmiany objęły jedynie trzy obszary i dotyczyły:

- umożliwienia wyceny rzeczowych aktywów trwałych według modelu wartości przeszacowanej,
- ujednolicenia z MSR 12 głównych zasad ujmowania i pomiaru odroczonego podatku dochodowego,
- ujednolicenia z MSSF 6 głównych zasad ujmowania i wyceny dotyczących poszukiwania i oceny aktywów (zasobów mineralnych).

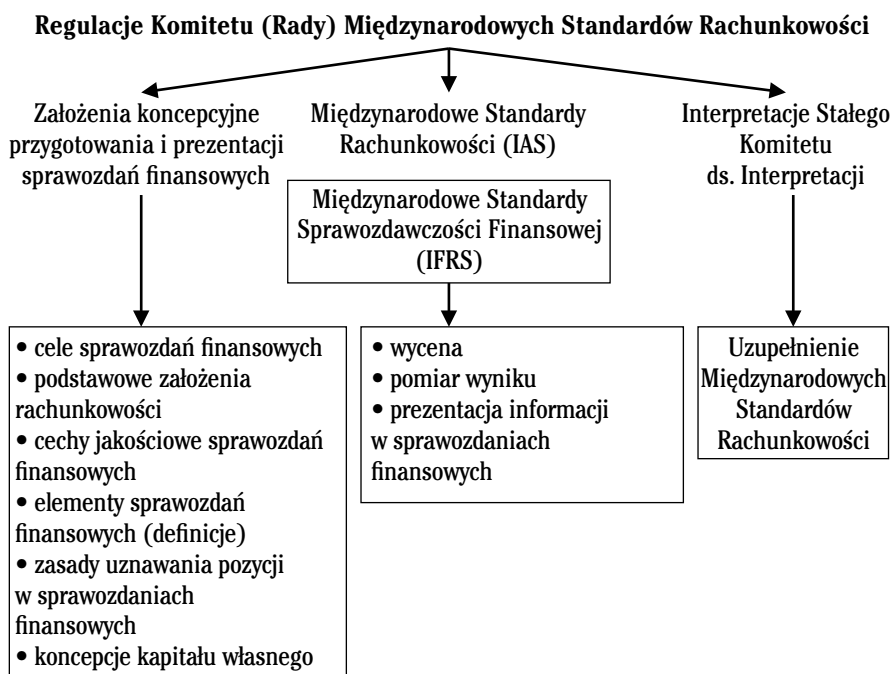
Kolejny przegląd miał mieć miejsce w 2016 r. Uznano jednak, że nie istnieją pilne potrzeby uzasadniające przeprowadzenie takiego przeglądu. Nowy przegląd MSSF dla MŚP rozpoczął się w styczniu 2020 r. Pierwszym krokiem było opublikowanie tzw. Request for Information (zapytania w celu zebrania informacji). Więcej na temat *MSSF dla MŚP* zob. w punkcie F. Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej dla małych i średnich przedsiębiorstw (*MSSF dla MŚP*).

Warto podkreślić, że *MSSF dla MŚP* stanowi podstawę dla regulacji sprawozdawczości finansowej w Wielkiej Brytanii i Irlandii, które od roku 2015 zastąpiły dotychczasowe standardy określane jako U.K.GAAP. Standardy:

- FRS 100 *Zastosowanie wymagań dotyczących sprawozdawczości finansowej (Application of Financial Reporting Requirements)*,
- FRS 101 *Ramy koncepcyjne ograniczonych ujawnień (Reduced Disclosure Framework)*,
- FRS 102 *Standard sprawozdawczości finansowej mający zastosowanie w Zjednoczonym Królestwie i Republice Irlandii (The Financial Reporting Standard Applicable in the UK and Republic of Ireland)*,

- FRS 103 *Umowy ubezpieczeniowe (Insurance Contracts)* – obowiązujący od 2019 r.,
- FRS 104 *Śródroczna sprawozdawczość finansowa (Interim Financial Reporting)* – obowiązujący od 2019 r.,
- FRS 105 *Standard sprawozdawczości finansowej dla jednostek mikro (The Financial Reporting Standard applicable to the Micro-entities Regime)* – obowiązujący od 2019 r. (jednostki mikro mogą stosować FRS 105, ale nie mają takiego obowiązku – mogą stosować inne regulacje obowiązujące w Wlk. Brytanii i Irlandii), zastępują obowiązujące wcześniej standardy (30 standardów FRS oraz 11 SSAP). Zgodnie z brytyjskimi regulacjami nowe zasady sprawozdawczości finansowej będą mogły być stosowane przez wszystkie jednostki (czyli nie tylko małe i średnie), które nie są zobowiązane do stosowania pełnej wersji MSSF.

Rysunek 18. Regulacje wydawane przez IASC (IASB)

Źródło: opracowanie własne.

Jaka jest istota poszczególnych elementów składowych regulacji IASB, czyli:

- Założeń koncepcyjnych;
- Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej;
- Interpretacji Stałego Komitetu ds. Interpretacji?

Założenia koncepcyjne określają podstawowe kategorie i zasady, którymi posługuje się rachunkowość w procesie pomiaru rzeczywistości gospodarczej jednostki, ogólne kryteria uznawania pozycji w sprawozdaniach finansowych, do których odwołują się poszczególne międzynarodowe standardy rachunkowości, oraz ogólny zarys przedmiotowy i cele sprawozdań finansowych. Standardy regulują zagadnienia szczegółowe zasygnalizowane w ramach koncepcyjnych, które można przyporządkować dwóm zasadniczym obszarom, czyli pomiarowi i prezentacji.

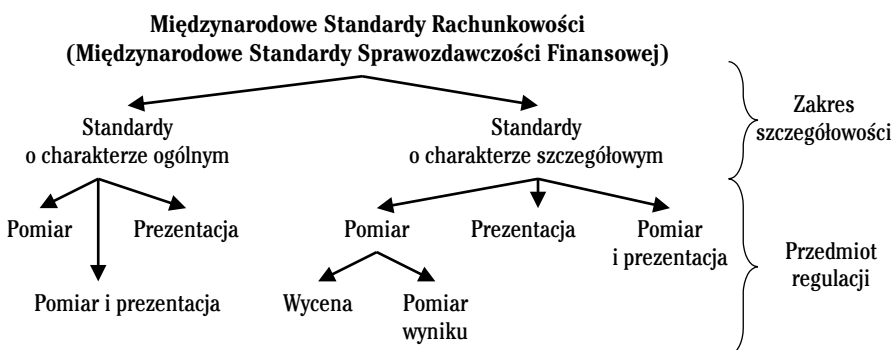
Ponadto niektóre standardy mają charakter ogólny, stanowiąc z jednej strony uszczegółowienie Założeń koncepcyjnych (por. rys. 19), a z drugiej – punkt wyjścia dla innych standardów.

PRZYKŁAD: Standardem o charakterze ogólnym dotyczącym prezentacji jest MSR 1, a dotyczącym pomiaru jest MSR 36.

MSR 1 *Prezentacja sprawozdań finansowych* odpowiada na pytanie, w jaki sposób i w jakim zakresie ujawniać informacje w sprawozdaniach finansowych. Zawiera on wskazówki uniwersalne, ogólne wymagania odnośnie do prezentacji, uzupełnione w poszczególnych standardach.

MSR 36 *Utrata wartości aktywów* ma również charakter ogólny – zawiera głównie zasady pomiaru wartości aktywów. Nie dotyczy zatem jednej pozycji bilansu i nie opisuje zasad jej wyceny, ale przedstawia problem dotyczący większości aktywów (z zakresu MSR 36 wyłączone zostały zagadnienia dotyczące utraty wartości np. aktywów finansowych, aktywów biologicznych, nieruchomości inwestycyjnych, aktywów trwałych zaklasyfikowanych jako przeznaczone do sprzedaży zgodnie z MSSF 5).

Rysunek 19. Klasyfikacja standardów międzynarodowych

Źródło: opracowanie własne.

Standardy międzynarodowe dotyczą tych obszarów rachunkowości, dla których w praktyce funkcjonuje wiele różnych rozwiązań.

69

Do chwili obecnej Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości wydała następujące nowe standardy sprawozdawczości finansowej (IFRS – International Financial Reporting Standards):

- IFRS 1 *First-time Adoption of International Financial Reporting Standards* (MSSF 1 Zastosowanie MSSF po raz pierwszy);
- IFRS 2 *Share-based Payment* (MSSF 2 Płatności w formie akcji);
- IFRS 3 *Business Combinations* (MSSF 3 Połączenia przedsięwzięć);
- IFRS 4 *Insurance Contracts* (MSSF 4 Umowy ubezpieczeniowe);
- IFRS 5 *Non-current Assets Held for Sale and Discontinued Operations* (MSSF 5 Aktywa trwale przeznaczone do sprzedaży oraz działalność zaniechana);
- IFRS 6 *Exploration for and Evaluation of Mineral Resources* (MSSF 6 Poszukiwanie i ocena zasobów mineralnych);
- IFRS 7 *Financial instruments: Disclosures* (MSSF 7 Instrumenty finansowe: ujawnianie informacji);
- IFRS 8 *Operating Segments* (MSSF 8 Segmenty działalności);
- IFRS 9 *Financial Instruments* (MSSF 9 Instrumenty finansowe);

- IFRS 10 *Consolidated Financial Statements* (MSSF 10 Skonsolidowane sprawozdania finansowe);
- IFRS 11 *Joint Arrangements* (MSSF 11 Wspólne ustalenia umowne);
- IFRS 12 *Disclosure of Interests in Other Entities* (MSSF 12 Ujawnianie informacji na temat udziałów w innych jednostkach);
- IFRS 13 *Fair Value Measurement* (MSSF 13 Wycena wartości godziwej);
- IFRS 14 *Regulatory Deferral Accounts* (MSSF 14 Regulacyjne rozliczenia międzyokresowe);
- IFRS 15 *Revenue from Contracts with Customers* (MSSF 15 Przychody z tytułu umów z klientami);
- IFRS 16 *Leases* (MSSF 16 Leasing);
- IFRS 17 *Insurance Contracts* (MSSF 17 Umowy ubezpieczeniowe).

W ramach wyżej wymienionych MSSF są dwa standardy dotyczące umów ubezpieczeniowych. MSSF 17 zacznie bowiem obowiązywać od 1 stycznia 2023 r. i aktualnie nadal ma zastosowanie MSSF 4. Warto podkreślić, że w odniesieniu do MSSF 17 nie została jeszcze podjęta decyzja o jego przyjęciu do stosowania w ramach MSR/MSSF zatwierdzonych przez Unię Europejską.

Tabela 3. Wykaz i cele aktualnie obowiązujących Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (stan na 1 czerwca 2021 r.)

Nr	MSR	Cel/zakres przedmiotowy standardu
1	<i>Presentation of Financial Statements</i>	Prezentacja sprawozdań finansowych
2	<i>Inventories</i>	Zapasy
7	<i>Statement of Cash Flows</i>	Rachunek przepływów pieniężnych
8	<i>Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors</i>	Polityka rachunkowości, zmiany szacunków i błędy
10	<i>Events after the Reporting Period</i>	Zdarzenia następujące po dniu bilansowym
12	<i>Income Taxes</i>	Podatek dochodowy
16	<i>Property, Plant and Equipment</i>	Rzeczowe aktywa trwałe
19	<i>Employee Benefits</i>	Świadczenia pracownicze
20	<i>Accounting for Government Grants and Disclosure of Government Assistance</i>	Dotacje rządowe oraz ujawnianie informacji na temat pomocy państwa
21	<i>The Effects of Changes in Foreign Exchange Rates</i>	Skutki zmian kursów wymiany walut obcych
23	<i>Borrowing Cost</i>	Koszty finansowania zewnętrznego
24	<i>Related Party Disclosures</i>	Informacje ujawniane na temat podmiotów powiązanych

Nr	MSR		Cel/zakres przedmiotowy standardu
26	<i>Accounting and Reporting by Retirement Benefit Plans</i>	Rachunkowość i sprawozdawczość programów świadczeń emerytalnych	Zasady dotyczące wyceny i ujawniania informacji w odniesieniu do sprawozdań programów świadczeń emerytalnych
27	<i>Separate Financial Statements</i>	Jednostkowe sprawozdania finansowe	Zasady ujmowania inwestycji w jednostkach zależnych, jednostkach stowarzyszonych i wspólnych przedsięwzięciach w jednostkowym sprawozdaniu finansowym
28	<i>Investments in Associates and Joint Ventures</i>	Inwestycje w jednostkach stowarzyszonych i wspólnych przedsięwzięciach	Zasady ujmowania inwestycji w jednostkach stowarzyszonych i wspólnych przedsięwzięciach przez inwestora bądź inwestorów sprawujących wspólną kontrolę nad jednostką, w której dokonano inwestycji lub wywierających znaczący wpływ na taką jednostkę
29	<i>Financial Reporting in Hyperinflationary Economies</i>	Sprawozdawczość finansowa w warunkach hiperinflacji	Zasady pomiaru wyniku w jednostkach gospodarczych, które prowadzą sprawozdawczość w walucie gospodarki podlegającej hiperinflacji
32	<i>Financial Instruments: Presentation</i>	Instrumenty finansowe: prezentacja	Zasady prezentacji instrumentów finansowych
33	<i>Earnings per Share</i>	Zysk przypadający na jedną akcję	Zasady pomiaru i prezentacji zysku przypadającego na jedną akcję
34	<i>Interim Financial Reporting</i>	Śródroczna sprawozdawczość finansowa	Zasady ujawniania i prezentacji informacji w śródrocznym sprawozdaniu finansowym; zasady wyceny odnoszące się do sprawozdania finansowego za okres śródroczny
36	<i>Impairment of Assets</i>	Utrata wartości aktywów	Zasady pomiaru utraty wartości (wyceny aktywów, które utraciły wartość)
37	<i>Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets</i>	Rezerwy, zobowiązania warunkowe i aktywa warunkowe	Zasady uznawania zobowiązań warunkowych i aktywów warunkowych oraz zasady wyceny i prezentacji rezerw
38	<i>Intangible Assets</i>	Wartości niematerialne	Zasady wyceny i prezentacji wartości niematerialnych
39	<i>Financial Instruments: Recognition and Measurement</i>	Instrumenty finansowe: ujmowanie i wycena	Zasady ujęcia, wyceny i ujawniania informacji o aktywach finansowych i zobowiązaniach finansowych
40	<i>Investment Property</i>	Nieruchomości inwestycyjne	Zasady wyceny nieruchomości inwestycyjnych i wymagane ujawnienia
41	<i>Agriculture</i>	Rolnictwo	Zasady rachunkowości dla działalności rolniczej obejmującej przekształcanie aktywów naturalnych (żywego inwentarza i roślin) w produkty rolne

*MSR 39 został od początku 2018 r. zastąpiony przez MSSF 9. Jednostki mogą jednak dokonać wyboru odnośnie do kontynuowania rachunkowości zabezpieczeń według zasad MSR 39. Ponadto zakłady ubezpieczeń mogą tymczasowo nie stosować MSSF 9 do czasu zastosowania nowego standardu w zakresie umów ubezpieczeniowych – MSSF 17 (możliwość taka dotyczy tylko takich zakładów zabezpieczeń, które wcześniej nie skorzystały z możliwości zastosowania wcześniejszych wersji MSSF 9, a ich działalność jest w dominującym stopniu związana z ubezpieczeniami).

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://www.iasplus.com/en/standards/standards>

Odrębną część regulacji międzynarodowych stanowią Interpretacje Stałego Komitetu ds. Interpretacji (SIC i IFRIC). Mają one charakter wytycznych do określonych standardów; pełnią zatem rolę uzupełniającą i są wygodnym narzędziem aktualizacji lub uszczegółowienia kwestii nierozwiązanych w standardach międzynarodowych, bez potrzeby ich modyfikacji (wykaz i powiązania interpretacji z poszczególnymi standardami zawiera tab. 4).

Tabela 4. Wykaz SIC (IFRIC) i powiązania z poszczególnymi MSR (MSSF) – stan na 1 czerwca 2021 r.

Nr	Tytuł	Standardy, do których ma zastosowanie
SIC 7	<i>Wprowadzenie waluty Euro</i>	MSR 21
SIC 10	<i>Pomoc państwa – brak konkretnego powiązania z działalnością operacyjną</i>	MSR 20
SIC 25	<i>Podatek dochodowy – zmiana statusu podatkowego jednostki gospodarczej lub jej udziałowców</i>	MSR 12
SIC 29	<i>Informacje do ujawnienia – Porozumienia dotyczące koncesji na usługi</i>	MSR 18
SIC 32	<i>Wartości niematerialne i prawne – koszty witryn internetowych</i>	MSR 38
IFRIC 1	<i>Zmiany dotyczące istniejących zobowiązań z tytułu wycofania środków trwałych z użycia, przywrócenia środowiska naturalnego do stanu pierwotnego i innych podobnych zobowiązań</i>	MSR 16
IFRIC 2	<i>Udziały członkowskie w spółdzielniach i podobne instrumenty</i>	MSR 32, MSR 39/MSSF 9
IFRIC 5	<i>Prawo do udziału wynikającego z uczestnictwa w funduszach likwidacyjnych, rekultywacyjnych oraz funduszach na naprawę środowiska</i>	(zastosowanie do sprawozdań finansowych za rok obrotowy rozpoczynający się 1.01.2006 lub później)
IFRIC 6	<i>Zobowiązania wynikające z uczestnictwa w specyficznym rynku – zużyty sprzęt elektryczny i elektroniczny</i>	MSR 37
IFRIC 7	<i>Zastosowanie metody przekształcenia w MSR 29 „Sprawozdawczość finansowa w warunkach hiperinflacji”</i>	MSR 29
IFRIC 9	<i>Ponowna ocena wbudowanych instrumentów pochodnych</i>	MSR 39/MSSF 9, MSSF 1, MSSF 3
IFRIC 10	<i>Sprawozdawczość śródroczna a utrata wartości aktywów</i>	MSR 34, MSR 36, MSR 39, MSSF 9
IFRIC 12	<i>Umowy na usługi koncesjonowane</i>	m.in. MSR 39, MSSF 1, MSSF 7, MSSF 9, MSR 8
IFRIC 14	<i>MSR 19 – Ograniczenia w rozpoznawaniu aktywów programów określonych świadczeń pracowniczych. Wymogi minimalnego finansowania i ich interakcje</i>	MSR 19
IFRIC 16	<i>Zabezpieczenia inwestycji netto w jednostkach zagranicznych</i>	MSR 8, MSR 21, MSR 39
IFRIC 17	<i>Dystrybucja aktywów niepieniężnych na rzecz właścicieli</i>	MSSF 3, MSSF 5, MSSF 7, MSR 1, MSR 10, MSR 27
IFRIC 19	<i>Wygaśnięcie zobowiązania finansowego poprzez wydanie instrumentów kapitałowych</i>	MSSF 2, MSSF 3, MSR 1, MSR 8, MSR 32, MSR 39
IFRIC 20	<i>Koszty usuwania nadkładów na etapie produkcji w kopalniach odkrywkowych</i>	MSR 1, MSR 2, MSR 16, MSR 38
IFRIC 21	<i>Opłaty</i>	MSR 37
IFRIC 22	<i>Transakcje w walucie obcej oraz wynagrodzenie wypłacone lub otrzymywane z góry</i>	MSR 21
IFRIC 23	<i>Niepewność co do traktowania podatkowego dochodu</i>	MSR 12

Uwaga! IFRIC 3 „Prawo do emisji” został wycofany.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://www.iasplus.com/en/standards/standards>

WAŻNE! Regulacje IASB stanowią zestaw rozwiązań w zakresie sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych jednostki, które można określić mianem międzynarodowego prawa bilansowego. Prawo to może stanowić punkt wyjścia do regulacji rachunkowości w poszczególnych krajach, które mogą być uzupełniane o niesprzeczne z tymi regulacjami rozwiązania szczegółowe. Istnieje zatem szansa na opracowanie ujednoliconych standardów rachunkowości w skali międzynarodowej.

Wstępem i niejako bazą tworzenia międzynarodowych standardów sprawozdawczości finansowej jednostek gospodarczych stały się zatwierdzone w 1989 r. (w 2018 r. została opublikowana nowa, zaktualizowana wersja) przez Komitet Międzynarodowych Standardów Rachunkowości „Ramy koncepcyjne sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych”. „Ramy koncepcyjne” są zbiorem głównych wymagań wobec sprawozdawczości finansowej. Określają podstawowe cele, fundamentalne założenia i zasady pomiaru rzeczywistości gospodarczej jednostki przez rachunkowość, ogólne kryteria ujmowania pozycji w sprawozdaniach finansowych, do których odwołują się poszczególne MSR/MSSF oraz cechy jakościowe, którym powinny odpowiadać sprawozdania finansowe. „Ramy koncepcyjne” stanowią regulacje o charakterze ogólnym.

Bardziej szczegółową bazę sporządzania sprawozdań finansowych stanowią standardy. Należy jednak pamiętać, że zarówno Międzynarodowe Standardy Rachunkowości, jak i Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej mają charakter otwarty. Podlegają ciągłym modyfikacjom, udoskonaleniom, uzupełnieniom i zastąpieniom przez nowe standardy.

Aby dokonać pewnej syntezy tematyki standardów, przedstawiono je w podziale na grupy, odzwierciedlającym ich charakter. I tak wyodrębniono:

- standardy prezentacyjne,
- standardy określające zasady wyceny pozycji bilansowych i pomiaru wyniku oraz
- standardy odnoszące się do zagadnień specjalnych, niekiedy obejmujących swym zakresem szczególnie transakcje i zdarzenia, a niekiedy dotyczące jedynie części podmiotów występujących na rynku.

Powyższa klasyfikacja jest klasyfikacją nieostrą, gdyż w przypadku wielu standardów ich charakter jest niejednoznaczny, a przez to przypisanie do jednej, konkretnej grupy – niemożliwe. Klasyfikacja ma zatem charakter syntetyzujący i porządkujący obszar Międzynarodowych Standardów Rachunkowości i Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej.

71

Poszczególne standardy określające sposób wykazywania informacji sprawozdawczych mogą odnosić się do ogółu jednostek gospodarczych, szczególnych obszarów (jak MSR 41 – „Rolnictwo”) bądź mogą precyzować metody prezentacji kategorii sprawozdania finansowego (jak np. MSSF 7 – „Instrumenty finansowe: ujawnianie informacji”).

WAŻNE! Do standardów regulujących zasady prezentacji informacji w sprawozdaniu finansowym należy zaliczyć w szczególności: MSR 1, MSR 7, MSR 8, MSR 10, MSR 24, MSR 32, MSSF 5, MSSF 7, MSSF 8.

WAŻNE! Szczegółowe zasady wyceny bilansowej stanowią przedmiot regulacji jedynie wybranych standardów. Należą do nich w szczególności:

- zapasy (MSR 2),
- środki trwałe (MSR 16),
- aktywa niematerialne (MSR 38),
- aktywa i zobowiązania finansowe (MSR 32, MSSF 9/MSR 39),
- nieruchomości inwestycyjne (MSR 40),
- utrata wartości aktywów (MSR 36),
- rezerwy (MSR 37).

Do typowych standardów poświęconym przede wszystkim ustalaniu wyniku finansowego należą:

- MSSF 15 „Przychody z umów z klientami”,
- MSR 21 „Skutki zmian kursów wymiany walut obcych”,
- MSR 23 „Koszty finansowania zewnętrznego”.

Międzynarodowe Standardy Rachunkowości/Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej regulujące szczególne transakcje i zdarzenia lub dotyczące szczególnych podmiotów to zawiera zarówno standardy skupiające się na aspekcie odnoszącym się do danej sytuacji występującej w przedsiębiorstwie, konkretnego typu specjalnych transakcji bądź dotyczące jedynie części podmiotów obecnych na rynku. Standardy te zawierają w sobie zwykle zasady tak prezentacji, jak i wyceny danego elementu bilansu.

Standardem szczególnym jest **MSSF 1 – „Zastosowanie Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej po raz pierwszy”**. Jak sama nazwa wskazuje, odnosi się on do sytuacji jednorazowej dla danej jednostki gospodarczej – sporządzenia sprawozdania finansowego, którego podstawą po raz pierwszy staną się regulacje zawarte w standardach. MSSF 1 nakazuje m.in. sporządzenie sprawozdań finansowych za dwa kolejne lata (okres sprawozdawczy i poprzedzający) z przekształceniem z mocą wsteczną bilansu otwarcia za pierwszy okres, za który prezentuje się pierwsze pełne porównawcze sprawozdanie finansowe. Standard odnosi się do sprawozdań poczynawszy od tych za rok kończący się 31 grudnia 2005. MSSF 1 zawiera wiele zwolnień dotyczących różnych zagadnień, które nie wymagają retrospektywnego podejścia przy zastosowaniu MSR/MSSF po raz pierwszy.

WAŻNE! Standardami opisującymi skutki konkretnych typów transakcji, są m.in.:

- MSR 19 „Świadczenia pracownicze”;
- MSR 20 „Dotacje państwowe oraz ujawnianie informacji na temat pomocy państwa”;
- MSR 26 „Rachunkowość i sprawozdawczość programów świadczeń emerytalnych”;
- MSR 27 „Jednostkowe sprawozdania finansowe”;
- MSR 28 „Inwestycje w jednostkach stowarzyszonych i wspólnych przedsięwzięciach”;
- MSSF 11 „Wspólne ustalenia umowne”;
- MSSF 10 „Skonsolidowane sprawozdania finansowe”;
- MSSF 12 „Ujawnianie informacji na temat udziałów w innych jednostkach”;
- MSSF 3 „Połączenia przedsięwzięć”;
- MSSF 16 „Leasing”.

Podstawa prawna: ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r. poz. 217 z późn. zm.).

Literatura: A. Ostaszewicz, *Amerykańska Komisja Papierów Wartościowych i Giełd o Międzynarodowych Standardach Rachunkowości*, *Rachunkowość* 2000, nr 7, s. 421–422; A. Jarugowa (red.), *Współczesne problemy rachunkowości*, Warszawa 1991; M. Klimas, Z. Messner, *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, Warszawa 1986; A. Jarugowa, J. Marcinkowski, M. Marcinkowska, *Rachunkowość banków komercyjnych*, Warszawa 1994; A. Jarugowa et al., *Rachunkowość dla menedżerów*, Łódź 1992; *Conceptual Framework for Financial Reporting*, IFRS Foundation, 2018; E. Burzymowa, *Rachunkowość przedsiębiorstw i instytucji*, Warszawa 1980; E. Walińska (red.), *Zasady wyceny bilansowej i ustalania wyniku zgodnie ze znowelizowaną Ustawą o rachunkowości*, Łódź 2002; E. Walińska, *Rachunkowość finansowa w świetle podatku dochodowego*, Warszawa 1997; I. Sobańska, *Rachunkowość zarządcza w praktyce światowej i polskiej na początku XXI wieku – aspekty strategiczne* (w:) *Rozwój teorii i praktyki zarządzania strategicznego – doświadczenia krajowe i międzynarodowe*, t. 1, red. J. Jeżak, Łódź 2003; R.M. Trueblood, *Study Group on the Objectives of Financial Statements*, AICPA 1973; S. Skrzywan, *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, Warszawa 1973; S.T. Surdykowska, *Rachunkowość międzynarodowa*, Kraków 1999; W. Brzezin, *Rachunkowość sensu stricto i sensu largo*, *Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej* 2000, t. 56.

Podstawowe kategorie pomiaru w rachunkowości

Ewa Walińska

SPIS TREŚCI

1. Pomiar rzeczywistości gospodarczej jako nadrzędny cel systemu rachunkowości	74
A. Istota pomiaru w rachunkowości	74
B. Ogólne zasady pomiaru sytuacji finansowej	76
C. Ogólne zasady pomiaru rentowności (dokonań)	77
2. Kategorie pomiaru sytuacji finansowej	79
A. Aktywa	79
B. Zobowiązania	86
C. Kapitał własny	93
3. Kategorie pomiaru rentowności (dokonań)	95
A. Przychody	95
B. Koszty	100
C. Wynik finansowy	104

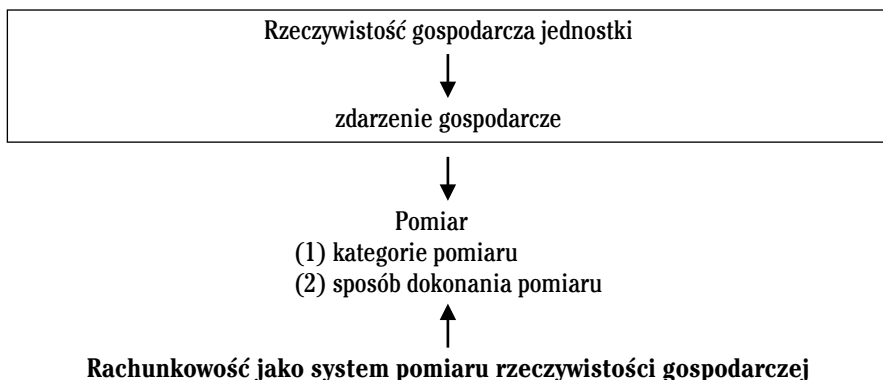
1. Pomiar rzeczywistości gospodarczej jako nadrzędny cel systemu rachunkowości

A. Istota pomiaru w rachunkowości

74

Rachunkowość to system pomiaru rzeczywistości gospodarczej przedsiębiorstwa. Aby był możliwy prawidłowy pomiar, należy określić przedmiot, kategorie i sposób jego dokonania (por. rys. 1). W przypadku rachunkowości przedmiotem pomiaru jest działalność gospodarcza, na którą składają się zdarzenia występujące w przedsiębiorstwie. Pomiar zdarzenia oznacza wyrażenie go w wartościach pieniężnych oraz wskazanie obszaru działalności gospodarczej, na który ma ono wpływ. W związku z tym konieczne jest zakwalifikowanie skutku zdarzenia do podstawowych kategorii finansowych, dzięki czemu jest możliwe wskazanie obszaru działalności jednostki, na który wpłynęło zdarzenie gospodarcze.

Rysunek 1. Rachunkowość jako system pomiaru rzeczywistości gospodarczej

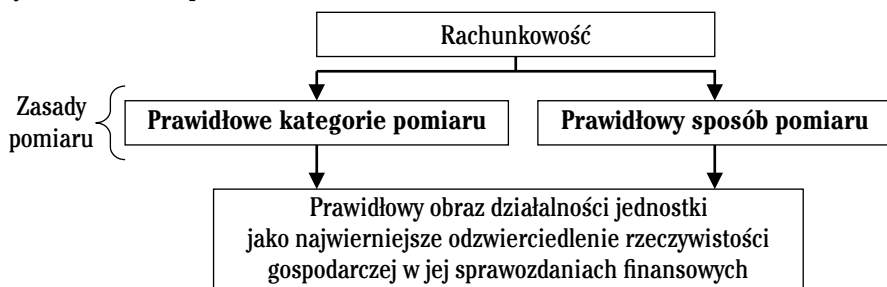
Źródło: opracowanie własne, por. E. Walińska (red.), *Zasady wyceny bilansowej i ustalania wyniku zgodnie ze znowelizowaną Ustawą o rachunkowości*, Łódź 2002, s. 44.

O prawidłowości systemu rachunkowości decydują zatem przyjęte w nim zasady pomiaru rzeczywistości gospodarczej, które należy rozumieć jako kategorie i sposób pomiaru (por. rys. 2).

75

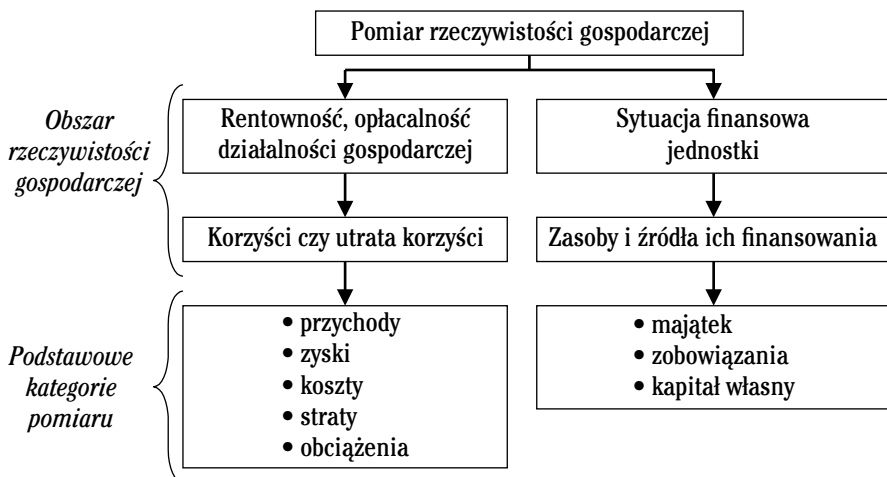
Przedmiotem pomiaru dokonywanego przez rachunkowość jest rentowność i sytuacja finansowa jednostki. Mimo że powyższe obszary są ze sobą nierozzerwalnie związane, do ich pomiaru używa się odmiennych kategorii finansowych (por. rys. 3).

Rysunek 2. Istota pomiaru w rachunkowości

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 3. Obszary i podstawowe kategorie pomiaru dokonywanego przez rachunkowość

Źródło: opracowanie własne, por. E. Walińska (red.), *Zasady wyceny bilansowej i ustalania wyniku zgodnie ze znowelizowaną Ustawą o rachunkowości*, Łódź 2002, s. 45.

B. Ogólne zasady pomiaru sytuacji finansowej

Do pomiaru sytuacji finansowej w rachunkowości są stosowane trzy podstawowe kategorie ekonomiczne – aktywa, zobowiązania i kapitał własny.

W pierwszym etapie procesu pomiaru sytuacji finansowej konieczne jest ustalenie, czy wskutek zdarzenia gospodarczego powstał składnik aktywów, czy zobowiązań. Jest to możliwe wyłącznie wtedy, gdy są zdefiniowane podstawowe kategorie pomiaru. Stwierdzenie powstania aktywów lub zobowiązań oznacza, że spełnione zostały warunki określone w ich definicji.

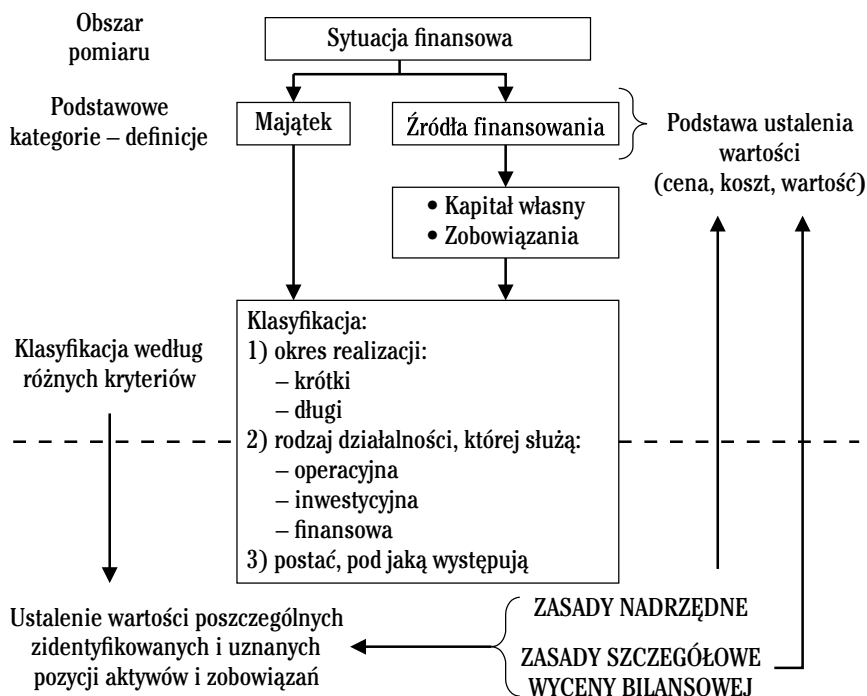
Kolejnym etapem pomiaru sytuacji finansowej jest ustalenie – w wiarygodny sposób – wartości składnika majątku lub źródeł finansowania. W tym celu jest niezbędne zdefiniowanie bazy – podstawy ustalenia wartości aktywów i zobowiązań. O tym, jaka podstawa zostanie

przyjęta do ustalenia wartości, decydują **zasady wyceny pozycji bilansowych – nadrzędne i szczegółowe**.

Dodatkowym elementem szeroko rozumianego pomiaru sytuacji finansowej jest klasyfikacja aktywów i zobowiązań. Możliwe są różne kryteria ich podziału, wśród których najważniejsze to:

- czas realizacji korzyści z aktywów lub czas pokrycia zobowiązań;
- postać, pod jaką występują aktywa i zobowiązania;
- rodzaj działalności, której służą (por. rys. 4).

Rysunek 4. Pomiar sytuacji finansowej

Źródło: opracowanie własne, por. E. Walińska (red.), *Zasady wyceny bilansowej i ustalania wyniku zgodnie ze znowelizowaną Ustawą o rachunkowości*, Łódź 2002, s. 46.

C. Ogólne zasady pomiaru rentowności (dokonań)

77

Jednym z obszarów pomiaru dokonywanego przez rachunkowość jest **opłacalność działań** podejmowanych przez przedsiębiorstwo. Często mówi się o tym obszarze działalności jako o dokonaniach jednostki. W celu prawidłowego odzwierciedlenia działań przedsiębiorstwa niezbędne jest wyznaczenie okresu, w którym są one podejmowane. Ocena dokonania zawsze musi być ograniczona do konkretnego okresu składającego się na całkowity okres działalności gospodarczej. Efektem pomiaru dokonania przedsiębiorstwa jest więc ustalenie ich wyniku w określonym czasie. Wynik jest kategorią wtórną, składającą się z dwóch podstawowych,

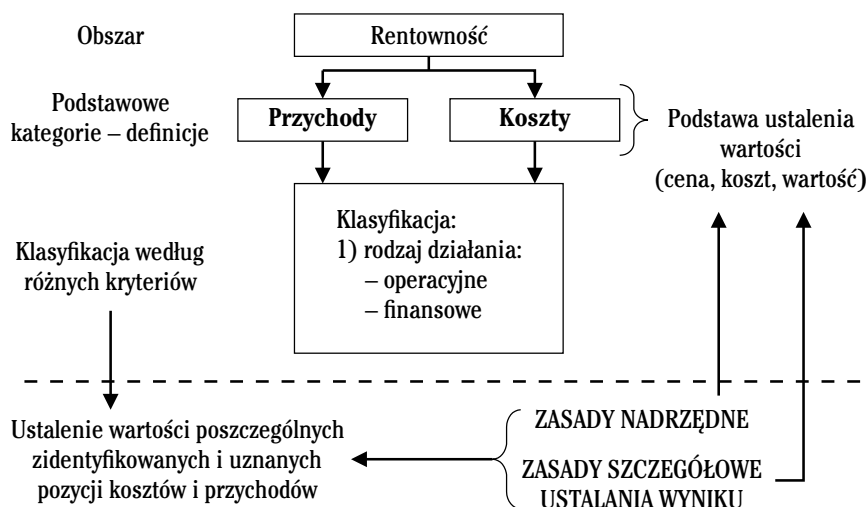
pierwotnych kategorii pomiaru dokonań – przychodów i kosztów. Od nich zależy zatem jakość wyniku, co oznacza, że jako podstawowe kategorie pomiaru wymagają zdefiniowania. Wtedy tylko wiadomo, czy mogą być użyte w procesie ustalania wyniku i czy znajdują prawidłowe zastosowanie w dokonywanym przez rachunkowość pomiarze rzeczywistości gospodarczej.

Zadaniem rachunkowości w procesie pomiaru wyniku finansowego jest po pierwsze stwierdzenie, czy zaistniały w danym okresie podstawowe kategorie, jakimi są przychody i koszty, po drugie ustalenie ich wartości, po trzecie ustalenie, jakiego są one rodzaju. O tym, czy w danym okresie przychody i koszty miały miejsce, decydują określone warunki, które muszą być spełnione zgodnie z definicją tych kategorii. Natomiast o tym, jakiego są one rodzaju, decyduje źródło ich pochodzenia.

Dodatkowym elementem pomiaru w rachunkowości jest ustalenie wartości powstałych kategorii przychodów i kosztów, co wymaga wskazania podstawy jej obliczenia. Wartość zależy od rodzaju (czyli od źródła pochodzenia) powstałych kategorii oraz od nadrzędnych i szczegółowych zasad rachunkowości (por. rys. 5).

78

Rysunek 5. Pomiar dokonań (rentowności) przedsiębiorstwa

Źródło: opracowanie własne, por. E. Walińska (red.), *Zasady wyceny bilansowej i ustalania wyniku zgodnie ze znowelizowaną Ustawą o rachunkowości*, Łódź 2002, s. 48.

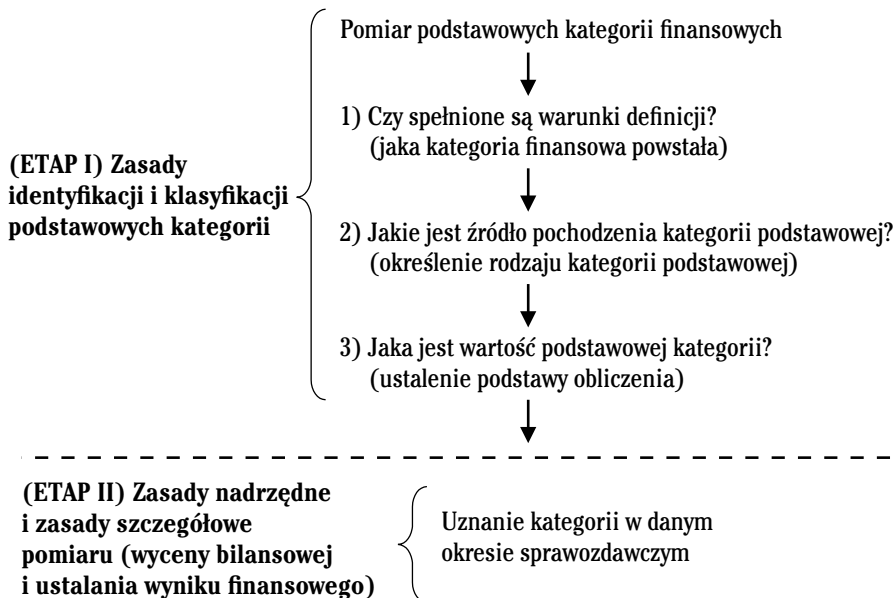
Reasumując, pomiar działalności gospodarczej, bez względu na jego obszar, powinien być dokonywany zgodnie z określoną procedurą, w której wyraźnie można wyodrębnić dwa etapy:

I – identyfikację i klasyfikację podstawowych kategorii finansowych;

II – zasady ich pomiaru, czyli zasady rachunkowości – zarówno nadrzędne, jak i szczegółowe (por. rys. 6).

Rachunkowość – zarówno jej teoria, jak i regulacje – definiuje podstawowe kategorie ekonomiczne, będące narzędziem pomiaru sytuacji finansowej i rentowności jednostki, a zarazem podstawowymi składnikami dwóch kluczowych sprawozdań finansowych – bilansu i rachunku zysków i strat. Są to aktywa, zobowiązania, przychody i koszty.

Rysunek 6. Procedura pomiaru w rachunkowości

Źródło: opracowanie własne, por. E. Walińska (red.), *Zasady wyceny bilansowej i ustalania wyniku zgodnie ze znowelizowaną Ustawą o rachunkowości*, Łódź 2002, s. 49.

2. Kategorie pomiaru sytuacji finansowej

A. Aktywa

79

Aktywa to „techniczne” określenie majątku przedsiębiorstwa. Inne nazwy, bardziej zrozumiałe dla nie-księgowych, to: zasoby gospodarcze, środki gospodarcze, składniki majątku. W świetle definicji aktywami są wyłącznie takie zasoby majątkowe, które jednocześnie spełniają cztery warunki:

- są kontrolowane przez jednostkę;
- posiadają wiarygodnie określoną wartość;
- powstały w wyniku przeszłych zdarzeń;
- spowodują w przyszłości wpływ do jednostki korzyści ekonomicznych.

80

Kontrola w rozumieniu definicji aktywów oznacza kontrolę ekonomiczną – aby zasoby majątkowe mogły być uznane za aktywa jednostki, nie jest wymagane prawo ich własności czy współwłasności. Oznacza to, że aktywami jednostki mogą być składniki majątku, które nie stanowią w sensie prawnym jej własności, ale przynoszą jednostce korzyści ekonomiczne, ponieważ są wykorzystywane w jej działalności. Precyzując pojęcie kontroli użyte w definicji aktywów, należałoby stwierdzić, że chodzi o kontrolę przyszłych korzyści ekonomicznych osiągniętych przez jednostkę z tytułu wykorzystania danego składnika majątku. Zazwyczaj prawo do kontroli przyszłych korzyści osiągniętych z zasobów majątkowych wynika z tytułu własności, ale nie jest to ani konieczny, ani wystarczający warunek do uznania tych zasobów za aktywa jednostki.

PRZYKŁAD: Środek trwały używany przez jednostkę (leasingobiorcę) na podstawie umowy leasingu finansowego, mimo że jest własnością leasingodawcy, stanowi składnik aktywów jednostki – leasingobiorcy, ponieważ korzyści uzyskiwane z jego używania są kontrolowane przez leasingobiorcę. Korzyści te to np. sprzedaż wyrobów produkowanych dzięki wykorzystaniu środka trwałego stanowiącego przedmiot leasingu finansowego. Dla właściciela prawnego (leasingodawcy) aktywem jest składnik majątku – należności z tytułu leasingu finansowego – przynoszący korzyści w postaci odsetek należnych z tytułu oddania środka trwałego w leasing finansowy.

Wiarygodnie określona wartość to kolejny warunek definicji aktywów, który w praktyce jest kontrowersyjny, zwłaszcza wtedy, gdy wartość składnika majątku jest ustalana w drodze oszacowania. Definicja aktywów mówi o wartości, która musi być określona w sposób wiarygodny, nie precyzuje jednak sposobu określenia tej wartości.

81

PRZYKŁAD: Wiarygodną wartością aktywów jest wartość wynikająca z dokumentów zewnętrznych, czyli np. cena zakupu towarów wynikająca z faktury zakupu. Odrębną kwestią jest, czy na dzień bilansowy, na który dokonujemy wyceny towarów, jest to ta wartość, w której powinny być one wykazane, czy też jednostka powinna dokonać korekty tej wartości z tytułu na przykład jej utraty powstałej w okresie od dnia pozyskania aktywów do dnia bilansowego. Jeśli zatem towary nie mogłyby być na dzień bilansowy sprzedane po cenie zakupu, tylko po niższej od niej cenie sprzedaży, to właśnie cena sprzedaży byłaby wiarygodną wartością towarów ujętych w bilansie.

Problem z wiarygodnym określeniem wartości aktywów powstaje zasadniczo w sytuacji, gdy są one pozyskiwane w inny sposób niż w drodze kupna czy wytworzenia we własnym zakresie, gdyż wtedy jest konieczne oszacowanie ich wartości. Wartość szacunkowa może być uznana za spełniającą warunki definicji aktywów tylko wtedy, gdy jest określona wiarygodnie. Niewątpliwie wiarygodną wartością szacunkową jest cena rynkowa. Jeśli jednak nie można jej określić, jednostka powinna ustalić wartość w inny sposób. W takiej sytuacji, jeśli jednostka zamierza uznać składnik majątku za składnik aktywów, powinna dokonać wyceny jego wartości przyjmując wiarygodny sposób jej określenia. Problem wiarygodnego oszacowania wartości może wystąpić na dzień bilansowy, na który jest dokonywana weryfikacja wartości posiadanych zasobów majątkowych.

PRZYKŁAD: Jednostka posiada prawo do wieczystego użytkowania gruntów, które uzyskała w przeszłości nieodpłatnie, w związku z czym nie ujęła go w swoich aktywach. Aby wprowadzić prawo do wieczystego użytkowania gruntów do bilansu (ksiąg rachunkowych), należy m.in. dokonać wiarygodnego określenia jego wartości, gdyż w przeciwnym wypadku nie może być ono uznane za składnik aktywów. Odmianą jest sytuacja, w której jednostka na dzień bilansowy rozpatruje składnik majątku pozyskany w przeszłości nieodpłatnie, ale wyceniony i wprowadzony do ksiąg w momencie jego pozyskania. Stanowi on już składnik aktywów, a ustalenie w wiarygodny sposób jego wartości może posłużyć jedynie do korekty wartości dotychczas wykazanej w bilansie.

Aktywami są **zasoby powstałe w wyniku przeszłych zdarzeń**, co oznacza, że jednostka ma obowiązek wskazania zdarzenia w przeszłości, w wyniku którego zasoby majątkowe zostały przez nią pozyskane. Innymi słowy jest zobligowana wskazać źródło pochodzenia zasobów – transakcję nabycia, nieodpłatnego otrzymania lub operację wytworzenia we własnym zakresie.

82

PRZYKŁAD: Jak należy postąpić w przypadku ujawnienia na dzień bilansowy (wskutek przeprowadzonej inwentaryzacji) składnika majątku, dla którego jednostka nie jest w stanie wskazać źródła pochodzenia – zdarzenia w przeszłości, w wyniku którego składnik ten powstał? W świetle obowiązujących w Polsce przez wiele lat przepisów, niezawierających definicji aktywów, ujawniony składnik majątku zwykle był wprowadzony do aktywów bilansu w kwocie oszacowanej i stanowił pozostały przychód operacyjny. W świetle obecnej ustawy o rachunkowości nie spełnia on jednego z warunków definicji – nie ma możliwości wskazania przeszłych zdarzeń, których jest skutkiem – a zatem, zgodnie z definicją aktywów, należałoby pozostawić go jako składnik aktywów pozabilansowych, czyli nieujętych w bilansie.

83

Aktywami są wyłącznie takie zasoby, które stanowią efekt przeszłych zdarzeń. Podstawowe zdarzenia, których skutkiem są aktywa, to m.in.:

- 1) nabycie (zakup):
 - bezgotówkowe;
 - gotówkowe;
 - 2) wytworzenie we własnym zakresie;
 - 3) nieodpłatne otrzymanie od innych jednostek (innych niż właściciele kapitału);
 - 4) otrzymanie od właścicieli kapitału.
- Poniżej przedstawiono wpływ tych zdarzeń na bilans, zakładając, że wartość pozyskanych przez przedsiębiorstwo aktywów – zapasów – wynosi 100 PLN.

UWAGA!

W całej publikacji skutki transakcji i zdarzeń prezentowane są jako kategorie bilansu oraz rachunku zysków i strat. Dla przejrzystości wywodu przedstawione są wycinki (fragmenty) bilansów oraz rachunków zysków i strat, zwane dalej „Bilansem” i „Rachunkiem zysków i strat”. „↑” oznacza zwiększenie, „↓” – zmniejszenie wartości danej kategorii sprawozdania finansowego].

PRZYKŁAD: Bezgotówkowe nabycie zapasów o wartości 100 PLN – powoduje zwiększenie majątku przedsiębiorstwa o 100 PLN oraz zwiększenie zobowiązań o 100 PLN. Jest to przypadek nabycia, za które nie dokonano zapłaty, czego wyrazem są zobowiązania.

Bilans

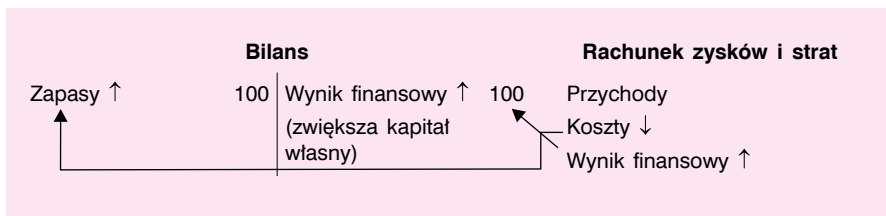
Zapasy ↑	100	Zobowiązanie ↑	100
----------	-----	----------------	-----

W przypadku **nabycia zapasów za gotówkę** jednostka przed dokonaniem transakcji zakupu towarów musiała posiadać inne aktywa – środki pieniężne, którymi zapłaciła za zapasy.

Bilans

Zapasy ↑	100		
Środki pieniężne ↓	100		

PRZYKŁAD: W przypadku wytworzenia zapasów we własnym zakresie – zapasów, które nie zostały sprzedane – poniesione koszty nie są ujmowane w wyniku okresu ich wytworzenia, wskutek czego powodują jego zwiększenie. Ten wzrost, na poziomie poniesionych kosztów wytworzenia, stanowi źródło finansowania zapasów.

PRZYKŁAD: W przypadku **nieodpłatnego otrzymania zapasów (nie od właściciela kapitału)** jednostka realizuje korzyść ekonomiczną wynikającą z faktu, że powiększyła majątek i nie posiada z tego tytułu zobowiązania. Korzyść ta w postaci zysku „wróci” do bilansu lub może być w uzasadnionych przypadkach (np. nieodpłatnego otrzymania środka trwałego) uznana za korzyść do rozliczenia w czasie, czyli może stanowić korzyść nie jednego, lecz kilku okresów.

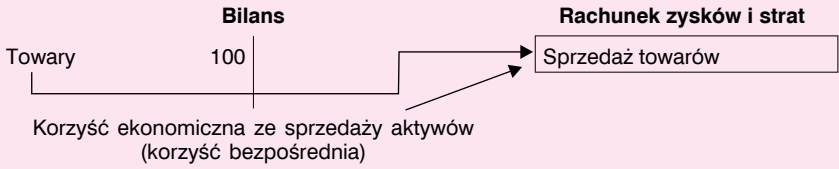
Bilans		Rachunek zysków i strat	
Zapasy ↑	100	Zysk ↑ 100 (lub) Przychody do rozliczenia w czasie ↑	Przychody ↑ 100 Koszty 0 Wynik finansowy ↑ 100

PRZYKŁAD: Jeśli aktywa (zapasy) są **wniesione aportem do jednostki przez właścicieli jej kapitału**, źródłem ich finansowania jest kapitał własny – podstawowy (np. akcyjny, udziałowy).

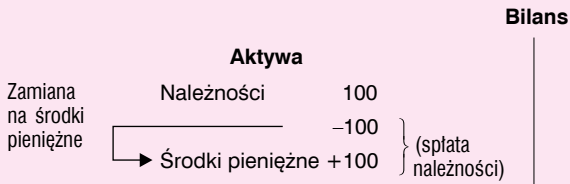
Bilans	
Zapasy ↑	100 Kapitał własny ↑ 100

Ostatni warunek definicji aktywów to **wpływ do jednostki korzyści ekonomicznych w przyszłości**. Definicja nie określa poziomu przyszłych korzyści z tytułu składnika aktywów, mówi jedynie, że takie korzyści wystąpią w przyszłości. Ten warunek znajduje zastosowanie w dwóch przypadkach, po pierwsze wtedy, gdy jednostka na dzień bilansowy posiada ujętę w bilansie aktywa, po drugie, jeśli posiada zasoby majątkowe, ale nie ujęła ich w bilansie. W pierwszym przypadku wskutek zastosowania definicji aktywów może okazać się, że składnik majątku należy usunąć z bilansu, gdyż nie przyniesie on jednostce wpływu korzyści ekonomicznych w przyszłości. Oznacza to, że nie będzie on wykorzystywany przez jednostkę do generowania korzyści ekonomicznych ani w sposób pośredni – np. przez wykorzystanie w procesie produkcji wyrobów, ani w sposób bezpośredni – poprzez jego sprzedaż. Powinien on zostać usunięty z bilansu na dzień bilansowy, gdyż nie spełnia warunku przyszłych korzyści ekonomicznych (i powinien być ujęty w ewidencji pozabilansowej).

PRZYKŁAD: Aktywa mogą przynosić korzyści ekonomiczne bezpośrednie, np. w postaci sprzedaży towarów.

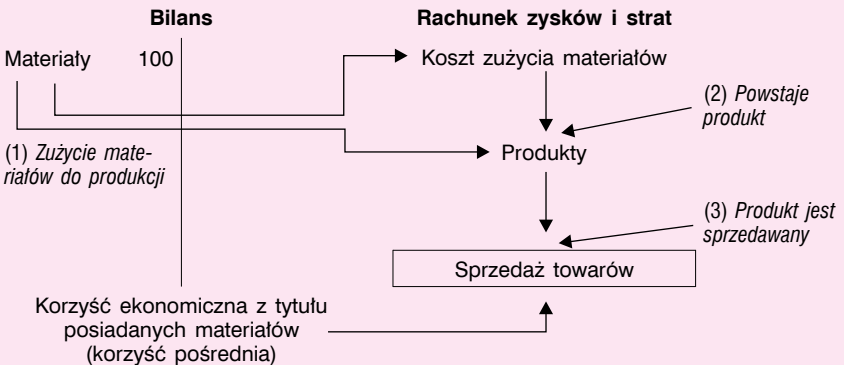
Inną korzyścią bezpośrednią z tytułu posiadania aktywów jest ich wymiana na inne aktywa, np. zamiana należności na środki pieniężne.

Korzyścią bezpośrednią z posiadania aktywów jest również ich wykorzystanie do uregulowania zobowiązań (dzięki posiadaniu aktywów jednostka może spłacić długi).

PRZYKŁAD: Aktywa mogą przynosić korzyści w postaci przychodów ze sprzedaży dóbr, do produkcji których będą wykorzystywane (np. materiały, które będą zużyte do produkcji wyrobów).

Odrębną kwestią jest poziom przyszłych korzyści i wartość aktywów wykazywana w bilansie na dzień bilansowy. Jeśli jednostka stwierdzi, że wartość przyszłych korzyści ekonomicznych ze składnika majątku jest mniejsza od jego wartości księgowej, to powinna ona dokonać obniżenia wartości księgowej do poziomu wartości przyszłych korzyści (czyli dokonać korekty z tytułu utraty wartości aktywów).

PRZYKŁAD: Jeśli jednostka posiada zapasy, których wartość księgowa wynosi 100 000 PLN, ale mogłaby je sprzedać za 80 000 PLN, to jej obowiązkiem jest obniżyć wartość księgową zapasów o 20 000 PLN, gdyż korzyści wynikające z ich sprzedaży w przyszłości (oszacowane na dzień bilansowy) wyniosą nie 100 000 PLN, a 80 000 PLN.

Odrębnym przypadkiem jest sytuacja, w której jednostka zastosowałaby definicję aktywów w stosunku do zasobów majątkowych nieujętych w bilansie, a które przyniosą jej przyszłe korzyści ekonomiczne. Takie zasoby majątkowe powinny być wprowadzone do bilansu pod warunkiem, że spełnione są pozostałe warunki definicji aktywów, czyli jednostka wskaże źródło ich pochodzenia i określi wiarygodnie ich wartość.

PRZYKŁAD: Na dzień bilansowy jednostka podpisała umowę wstępną na sprzedaż oprogramowania wytworzonego we własnym zakresie, które dotychczas użytkowała na własne potrzeby. Oprogramowanie to nie było ujawnione w aktywach jednostki. Cena sprzedaży netto oprogramowania wynosi 100 000 PLN. Na dzień bilansowy istnieje możliwość wprowadzenia do ksiąg rachunkowych tego składnika majątku, jeżeli:

- 1) jest to zasób kontrolowany przez jednostkę;
- 2) jednostka jest w stanie wskazać przeszłe zdarzenie powodujące jego powstanie;
- 3) jednostka jest w stanie wiarygodnie określić wartość zasobu;
- 4) jednostka jest w stanie wskazać przyszłe korzyści ekonomiczne z jego tytułu.

Rozważmy poszczególne warunki definicji aktywów zakładając, że jednostka ustaliła koszt wytworzenia oprogramowania na podstawie dokumentacji księgowej z lat ubiegłych na poziomie 30 000 PLN.

Warunek kontroli jest spełniony. Jednostka jest w stanie wskazać przeszłe zdarzenie powodujące powstanie oprogramowania – było nim wytworzenie we własnym zakresie, co oznacza, że może również ustalić w sposób wiarygodny koszt wytworzenia oprogramowania. Poświadczeniem przyszłych korzyści jednostki z tytułu sprzedaży oprogramowania jest zawarta umowa wstępna z nabywcą.

Czy jednostka na dzień bilansowy może wprowadzić oprogramowanie do bilansu, uznając je za składnik aktywów w kwocie 30 000 PLN? Jaki byłby skutek finansowy uznania oprogramowania za składnik aktywów?

Zgodnie z zasadą treści ekonomicznej omawiany przykład może być rozpatrywany w kategoriach błędu lat poprzednich, gdyż jednostka w latach poprzednich uznała koszty wytworzenia oprogramowania za koszty okresu, mimo że wskutek ich poniesienia powstał składnik majątku używany w okresie powyżej roku. Błąd polegał zatem na tym, że zamiast ujawnienia w bilansie składnika aktywów – oprogramowanie, jednostka zaliczyła do wyniku finansowego koszty jego wytworzenia.

Warunki definicji aktywów muszą być rozpatrywane łącznie, ponieważ są ze sobą nierozdzielnie związane. Wykorzystanie definicji aktywów przez jednostkę jest jej obowiązkiem i służy rzetelności sprawozdań finansowych. Definicja aktywów może spełniać dwa cele. Po pierwsze, służyć do weryfikacji wykazywanych w bilansie aktywów, powodując usunięcie tych, które nie spełniają warunków definicji. Po drugie, może być podstawową przesłanką do ujęcia

w bilansie tych aktywów, które nie zostały w nim ujęte, pomimo spełnienia przez nie wszystkich warunków definicji aktywów.

Drugi przypadek należy rozpatrywać w kategoriach wyjątku, a nie zasady. Ujawnienie aktywów w innym momencie niż na dzień ich pozyskania powinno należeć do sytuacji wyjątkowych, spowodowanych błędem lat poprzednich lub zmianą polityki rachunkowości.

B. Zobowiązania

86

Zobowiązania, obok aktywów, stanowią drugą podstawową kategorię bilansu. Są elementem źródeł finansowania.

WAŻNE! Według ustawy o rachunkowości zobowiązania to wynikający z przeszłych zdarzeń obowiązek wykonania świadczeń o wiarygodnie określonej wartości, które spowodują wykorzystanie już posiadanych lub przyszłych aktywów jednostki.

Zobowiązania zostały określone w definicji jako obowiązek wykonania świadczeń. Należałoby dodać: obowiązek **istniejący na dzień bilansowy** do wykonania **w przyszłości** świadczeń na rzecz różnych interesariuszy, zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych. Obowiązek wykonania świadczeń w przyszłości musi wynikać z przeszłych zdarzeń, a wykonanie świadczeń powinno spowodować wykorzystanie już posiadanych aktywów (czyli aktywów posiadanych na dzień bilansowy) lub przyszłych aktywów jednostki.

WAŻNE! Zobowiązania to inaczej długi, zadłużenie jednostki, czyli obce źródło finansowania majątku (tzw. kapitał obcy). W przeciwieństwie do kapitału własnego zobowiązania stanowią co do zasady przyszłe wydatki jednostki. Nie można było jednak w definicji zobowiązań ograniczyć się wyłącznie do jednego, co prawda typowego, sposobu regulowania zobowiązań, czyli regulowania zobowiązań w postaci wydatkowania środków pieniężnych. Dług może być spłacony w różny sposób, np. przez przekazanie wierzycielowi aktywów niepieniężnych – środków trwałych, zapasów itp. Dlatego też zobowiązanie zostało zdefiniowane szerzej niż przyszły wydatek.

87

Aby jednostka mogła wykazać zobowiązania, muszą być – podobnie jak w przypadku aktywów – spełnione określone warunki:

- 1) obowiązek wykonania świadczeń musi być pewny, czyli wynikać z konkretnych zdarzeń w przeszłości;
- 2) wartość świadczenia powinna być wiarygodnie określona, co staje się możliwe dopiero po spełnieniu warunku pierwszego – aby podjąć próbę oszacowania wartości, konieczna jest identyfikacja świadczenia, które jednostka jest zobligowana wykonać w przyszłości;
- 3) wykonanie świadczenia spowoduje wykorzystanie posiadanych już aktywów lub wykorzystanie aktywów, które jednostka pozyska dopiero w przyszłości.

Podstawowym warunkiem ujęcia w bilansie zobowiązań – zgodnie z ich definicją – jest odpływ przyszłych korzyści w wyniku ich uregulowania. Odpływ korzyści może nastąpić wskutek albo zmniejszenia środków pieniężnych (przypadek A), albo zmniejszenia innych niż środki pieniężne aktywów (przypadek B), albo zwiększenia kapitału własnego (przypadek C).

PRZYKŁAD: Spłata zobowiązania środkami pieniężnymi (przypadek A).

Bilans			
Środki pieniężne ↓	100	Zobowiązanie ↓	100

Środki pieniężne mogłyby być wykorzystane na zakup innych aktywów. Zapłata zobowiązania oznacza odpływ przyszłych korzyści.

Przekazanie innych niż środki pieniężne aktywów w zamian za likwidację zobowiązań (przypadek B).

Bilans			
Inne aktywa ↓ (np. towary)	100	Zobowiązanie ↓	100

Odpływ korzyści ekonomicznych ma miejsce, ponieważ nie nastąpi w przyszłości sprzedaż przekazanych na uregulowanie zobowiązań towarów.

Zamiana zobowiązania na kapitał własny (przypadek C).

Bilans			
		Zobowiązanie ↓	100
		Kapitał własny ↑	100

Odpływ korzyści ekonomicznych ma miejsce, ponieważ w przyszłości nie nastąpi wniesienie przez właścicieli żadnych aktywów w zamian za uzyskanie kapitału własnego.

Zobowiązaniami są również **rezerwy**, rozumiane jako zobowiązania, których termin wymagalności lub kwota nie są pewne. Oznacza to, że rezerwa powinna spełniać wszystkie warunki definicji zobowiązań, a więc przede wszystkim musi istnieć obowiązek wykonania świadczeń, ich wartość musi być określona wiarygodnie, a jedyną przesłanką do uznania rezerwy (a nie formalnego zobowiązania) jest niepewność co do kwoty świadczenia lub terminu wymagalności. Jak należałoby rozumieć niepewność co do kwoty rezerwy? Nie może ona wynikać ze sposobu jej obliczenia, gdyż ta musi być ustalona w sposób wiarygodny. Przyczyną niepewności odnośnie do kwoty rezerwy mogą być zmieniające się warunki otoczenia zewnętrznego lub wewnętrznego, czyli zmieniająca się rzeczywistość gospodarcza. To ona powoduje, że zmianie może ulegać kwota lub termin wymagalności.

PRZYKŁAD: Zarząd jednostki podpisał kontrakt menedżerski, z którego wynika, że w przypadku odwołania Zarządu przed zakończeniem kontraktu jednostka wypłaci mu odprawę w wysokości wynagrodzenia za 12 poprzednich miesięcy, licząc od dnia rozwiązania umowy. Okres kontraktu to 3 lata. Po 2 latach – przed dniem bilansowym – podjęto decyzję o odwołaniu Zarządu.

W którym momencie i w jaki sposób użytkownik sprawozdania finansowego powinien być poinformowany o skutkach finansowych rozwiązania kontraktu menedżerskiego? W momencie podpisania kontraktu skutek finansowy z tytułu rozwiązania kontraktu jest mało prawdopodobny do realizacji, ale możliwy, jeśli zaistnieje określone zdarzenie, czyli odwołanie Zarządu. Na dzień bilansowy kończący okres podpisania kontraktu jednostka powinna zatem ujawnić oszacowaną kwotę odprawy w informacji dodatkowej – jako zobowiązanie warunkowe (pozabilansowe).

Po dwóch latach, kiedy wiadomo, że Zarząd będzie odwołany, należałoby utworzyć rezerwę na skutki finansowe rozwiązania kontraktu. Nie określono jeszcze dokładnej kwoty i daty

wypłaty odprawy, ale fakt, że to nastąpi w przyszłym okresie jest bezsporny. Oznacza to, że zaistniał obowiązek wykonania świadczenia na rzecz Zarządu, wynikający ze zdarzenia w przeszłości (podpisanego kontraktu). W tej sytuacji kolejny warunek pozwalający na uznanie zobowiązania, czyli wiarygodnie określona wartość, jest możliwy do spełnienia i jednostka ma obowiązek taką wartość oszacować. Spełniony jest również kolejny warunek definicji zobowiązań – wykorzystanie już posiadanych lub przyszłych aktywów jednostki. Jednostka jest zobowiązana wykorzystać swoje aktywa – np. środki pieniężne – na spłatę kwot wynikających z kontraktu.

91 Definicja zobowiązań ogranicza praktyki tworzenia rezerw, często uzasadnianych zasadą ostrożności. Rezerwa jest co prawda szacunkiem, ale musi wynikać z określonego obowiązku wykonania świadczeń w przyszłości. Innymi słowy, zastępuje ona przejściowo pozycję „zobowiązania”, przejściowo, to znaczy do momentu, w którym jednostka uzyskuje pewność co do terminu i/lub kwoty zobowiązania. Jeśli nie jest możliwe spełnienie któregośkolwiek warunku z definicji zobowiązania, to ani zobowiązanie, ani rezerwa nie powinny być ujęte w księgach rachunkowych i sprawozdaniach finansowych. Oznacza to, że jednostka, mimo istnienia obowiązku wykonania świadczenia, nie ujmie zobowiązań w bilansie, a jedynie wykaże je jako zobowiązania pozabilansowe.

WAŻNE! W polskim prawie bilansowym wprowadzenie definicji zobowiązań jest jednym z wielu zabiegów, jakie czyni ustawodawca w celu poprawy jakości bilansu. Chodzi głównie o to, aby jednostki ujawniły wszystkie długi, nawet jeżeli ich realizacja będzie miała miejsce w odległej przyszłości. Z drugiej strony ma to na celu eliminację sztucznych rezerw, które nie spełniają definicji zobowiązań, stanowiąc w ten sposób narzędzie manipulacji wielkością wyniku finansowego.

Definicja zobowiązań ma ogromne znaczenie dla praktyki sporządzania i analizy sprawozdań finansowych. Oznacza konieczność przyporządkowania pozycji źródeł finansowania do dwóch grup – kapitału własnego lub szeroko pojętych zobowiązań, zgodnie z ich definicją. Wszystkie pozycje pasywów niespełniające warunków definicji zobowiązań co do istoty ekonomicznej stanowią pozycję **kapitału własnego**.

PRZYKŁAD: Konsekwencją wprowadzenia definicji zobowiązań jest konieczność podziału pasywów bilansu wyłącznie na dwie grupy – kapitał własny i zobowiązania. W związku z tym podziałem pojawiają się pewne wątpliwości. Dotyczą one przede wszystkim rozliczeń międzyokresowych obejmujących dwa rodzaje rozliczeń:

- rozliczenia międzyokresowe bierne kosztów;
- rozliczenia międzyokresowe przychodów.

O ile w pierwszym przypadku nie ma wątpliwości, że stanowią one zobowiązania, to w drugim taka wątpliwość występuje. Przykładowo pozycja „rozliczenia międzyokresowe przychodów z tytułu nieodpłatnego otrzymania środka trwałego” z pewnością nie stanowi zobowiązania w świetle definicji zobowiązań. Jeśli tak, to zgodnie z treścią ekonomiczną wydaje się, że powinna ona powiększać kapitał własny, a nie zobowiązania. Oznacza to, że jednostka, stosując definicję zobowiązań, powinna wykaazać tę pozycję jako element kapitału własnego, tworząc w tym celu odrębną jej pozycję.

Przedstawione rozwiązanie – ujęcie części rozliczeń międzyokresowych przychodów w grupie kapitału własnego – jest szczególnie ważne w analizie finansowej. Zmienia bowiem strukturę zadłużenia jednostki oraz wiele innych pochodnych wskaźników ekonomiczno-finansowych.

Brak ujęcia zobowiązania w bilansie powoduje ukrywanie bardzo istotnej informacji dla oceny przyszłej sytuacji finansowej jednostki. Definicja zobowiązań pozwala na ujawnienie powstałych w jednostkach zobowiązań po to, aby w sposób jasny i rzetelny prezentowały one swoją sytuację finansową. Jest to szczególnie istotne w dobie różnego rodzaju restrukturyzacji jednostek, które powodują określone skutki finansowe dla ich przyszłej sytuacji finansowej.

PRZYKŁAD: Jednostka na mocy umowy z inwestorem zagranicznym – podpisanej w roku 20X0 – przyjęła na siebie obowiązek redukcji zatrudnienia o 20% w okresie 3 lat. W umowie nie wskazano, którzy pracownicy będą zwolnieni, gdyż będzie to możliwe dopiero po szczegółowej analizie struktury zatrudnienia. Jednakże umowa została podpisana i obowiązek wykonania świadczenia na rzecz zwolnionych w przyszłości pracowników zaistniał w momencie jej podpisania. Oznacza to, że na ten moment jednostka powinna wiarygodnie oszacować kwotę odpraw z tytułu zwolnienia pracowników i wykazać ją jako rezerwę na odprawę pracownicze.

Jednostka nie ujawniła jednak takiej rezerwy w momencie podpisania umowy. Uczyniła to dopiero w kolejnym roku – roku 20X1, przy sporządzaniu sprawozdania finansowego za rok 20X1. W związku z powyższym – na 1.01.20X1 r. – oszacowała wartość przyszłych świadczeń na rzecz pracowników na kwotę 500 000 PLN, uznając tę kwotę za rezerwę, gdyż nie miała pewności zarówno co do poziomu, jak i wymagalności oraz ostatecznej listy zwalnianych osób i terminu ich zwolnienia. Skutkiem wprowadzenia po raz pierwszy do ksiąg rachunkowych rezerwy (zobowiązania) powinno być obniżenie kapitału własnego, w pozycji „zysk/strata lat poprzednich”, gdyż obowiązek wykonania świadczenia powstał w latach poprzednich, a nie w roku 20X1. Poniżej pokazano w bilansie skutek finansowy utworzenia rezerwy (pominięto skutek podatkowy).

Bilans

Kapitał własny	
– zysk/strata lat ubiegłych	–500 000
Rezerwa na odprawy dla pracowników	+500 000

Do momentu ostatecznego sporządzenia listy wynagrodzeń dla zwalnianych pracowników pozycja rezerw powinna podlegać weryfikacji, wskutek której kwota może ulegać zmianie. Będzie to jednak już tylko zmiana szacunku, której skutki należy odnosić na bieżący wynik finansowy.

Zdefiniowanie rezerw jako kategorii zobowiązań ma bezpośredni wpływ na zasady wyceny i prezentacji tych aktywów, które utraciły wartość. Utrata wartości nie może stanowić tytułu tworzenia rezerwy, gdyż nie spełnia ona warunku definicji zobowiązań.

PRZYKŁAD: Na dzień 31 grudnia 20X0 r. jednostka ujęła w sprawozdaniu finansowym rezerwy na prawdopodobne straty z tytułu likwidacji majątku na poziomie 10 000 PLN.

Zgodnie z definicją zobowiązań taka rezerwa nie stanowi zobowiązania i należy ją rozwiązać. Jest ona co do istoty ekonomicznej utratą wartości aktywów i powinna po zeweryfikowaniu pomniejszyć wartość aktywów. Jeśli była oszacowana w sposób wiarygodny, to oznacza, że jednostka wydzieliła majątek podlegający likwidacji, ustaliła dla niego cenę sprzedaży netto i określiła rezerwę jako różnicę między ceną sprzedaży netto a wartością księgową majątku, zatem jej rozwiązanie nie będzie miało skutku dla wyniku finansowego roku 20X1. Będzie miało wpływ jedynie na wartość aktywów i pasywów skorygowaną pod datą 1 stycznia 20X2 r.

Jednostka zamknęła księgi rachunkowe i na 31 grudnia 20X1 r. – wycinek bilansu przedstawiał się następująco:

Bilans zamknięcia na 31 grudnia 20X1 r.

Aktywa	10 000	Rezerwy na straty w aktywach	10 000
--------	--------	------------------------------	--------

Na 1 stycznia 20X2 r. jednostka powinna rozwiązać rezerwę na straty, niestanowiącą pozycji pasywów, i utworzyć odpis aktualizujący wartość aktywów.

Sporządzony wycinek bilansu na 1 stycznia 20X2 r. wyglądałby następująco:

Bilans otwarcia na 1 stycznia 20X2 r.

Aktywa (10 000 – 10 000 utrata wartości)	0	Rezerwy na straty w aktywach	0
---	---	------------------------------	---

C. Kapitał własny

93

Działalność gospodarcza w ciągu roku obrotowego może być finansowana z obcych lub własnych źródeł finansowania. Struktura źródeł finansowania majątku jednostki jest ujawniana w pasywach bilansu.

Źródła finansowania majątku dzielą się na zobowiązania i kapitały własne. Rodzaj kapitałów własnych jest uzależniony od formy prawnej jednostki.

WAŻNE! Kapitał własny jest w bilansie kategorią wtórną. Stanowi on udział właścicieli w aktywach przedsiębiorstwa pomniejszonych o jego zobowiązania.

Kapitał własny to wielkość odzwierciedlająca wartość księgową przedsiębiorstwa. Jest to swego rodzaju pojęcie abstrakcyjne. Wartość kapitału własnego z jednej strony oznacza roszczenie właścicieli wobec jednostki, z drugiej zaś oznacza aktywa netto, które należą do właścicieli (są finansowane przez właścicieli kapitału). Wartość kapitału zależy od wyceny majątku (aktywów) i zobowiązań – nie można dokonać jego wyceny w sposób bezpośredni.

PRZYKŁAD: Bilans jednostki A na 1 stycznia 20X1 r. jest następujący:
Bilans jednostki A na 1 stycznia 20X1 r.

Aktywa		Pasywa	
Środki pieniężne	300 000	Kapitał własny	100 000
		Zobowiązania	200 000

Z bilansu wynika, że kapitał własny wynosi 100 000 PLN. Można przyjąć, że faktycznie taka jest jego wartość, gdyż po spłacie zobowiązań jednostce pozostaną środki pieniężne w wysokości 100 000 PLN. Jeśli kapitał własny występuje pod postacią środków pieniężnych, jego wycena jest realna.
Bilans jednostki B na 1 stycznia 20X1 r. jest następujący:

Bilans jednostki B na 1 stycznia 20X1 r.

Aktywa		Pasywa	
Zapasy	300 000	Kapitał własny	100 000
		Zobowiązania	200 000

Z bilansu wynika, że kapitał własny spółki B też wynosi 100 000 PLN, ale pojawiają się wątpliwości, czy jest to jego realna wartość. Dlaczego?
Podstawowymi elementami mającymi wpływ na wycenę kapitału własnego w tym przypadku jest głównie wycena zapasów. Jeżeli cena sprzedaży zapasów wyniesie 400 000 PLN, to wartość kapitału własnego po ich sprzedaży wyniesie nie 100 000 PLN, ale 200 000 PLN. Środki pieniężne uzyskane z tytułu sprzedaży zapasów przeznaczone na pokrycie zobowiązań będą wynosiły 200 000 PLN, natomiast pozostała część (200 000 PLN) należąca jest właścicielom, czyli oznacza ich kapitał.
Załóżmy, że wycena zapasów spółki B w cenie historycznej na 1 stycznia 20X1 r. nie odzwierciedla prawidłowo korzyści ekonomicznych z tytułu ich sprzedaży. Jeśli cena sprzedaży zapasów wyniesie 250 000 PLN, to wartość kapitału własnego wyniesie 50 000 PLN, a nie 100 000 PLN.
Na wartość kapitału własnego ma wpływ również wartość zobowiązań. Jeśli przyjmiemy, że w bilansie spółki B na 1 stycznia 20X1 r. nie zostały ujawnione dodatkowe zobowiązania z tytułu odsetek za zwłokę w ich zapłacie, to wskutek ich ujęcia wartość kapitału własnego ulegnie zmianie. Jeżeli zapasy zostaną sprzedane za 250 000 PLN, a wartość zobowiązań odsetkowych wynosi 30 000 PLN, kapitał własny miałby wartość tylko 20 000 PLN.

Bilans jednostki B na 1 stycznia 20X1 r. – skorygowany

Aktywa		Pasywa	
Zapasy	250 000	Kapitał własny	20 000*
(w tym wartość początkowa minus odpis aktualizujący wartość 50 000)		Zobowiązania, w tym:	230 000
		– z tytułu odsetek od zobowiązań	30 000

* Kapitał własny przed korektą:	100 000 PLN
– odpis utraty wartości zapasów	– 50 000 PLN
– odsetki od zobowiązań	– 30 000 PLN
Kapitał własny po korekcie	20 000 PLN

Dla właścicieli kapitału bardzo ważna jest wycena w rachunkowości, dzięki której aktywa i zobowiązania uzyskują określone wartości, od których z kolei zależy wartość kapitału własnego.

94

W celu lepszego zrozumienia definicji podstawowych kategorii kapitał własny można podzielić na dwie części:

- 1) kapitał własny wnoszony przez właścicieli (kapitał własny podstawowy);
- 2) kapitał własny będący skutkiem dokonań jednostki w trakcie działalności (pozostały kapitał własny).

Pierwszy element kapitału własnego nie jest uzależniony od wyceny aktywów i zobowiązań, ponieważ jego wartość jest determinowana przez wartość wniesionych do jednostki udziałów (akcji) przez jej właścicieli; w takiej wartości pozostaje on w jednostce aż do momentu podjęcia ponownej decyzji w sprawie jego wysokości przez właścicieli kapitału.

Druga część kapitału własnego przyjmuje wartość uzależnioną od wyceny aktywów i zobowiązań będących skutkiem dokonań jednostki w trakcie jej działalności i na dzień bilansowy. Stanowi zatem efekt zdarzeń innych niż wynikających z decyzji właściciela odnośnie do wniesienia lub podziału kapitału własnego.

PRZYKŁAD: Na 31 grudnia 20X3 r. spółka posiadała następujące składniki majątku i źródła finansowania:

Bilans na 31 grudnia 20X3 r.

Aktywa		Pasywa	
Należności	10 000	Kapitał własny podstawowy	15 000
Środki pieniężne	20 000	Zobowiązania	15 000

Na dzień bilansowy ustalono, że należności mogą być ściągnięte w kwocie 8 000 PLN, a odsetki karne od zobowiązań za zwłokę w zapłacie wynoszą 1 000 PLN.

W przypadku, gdy przedstawione ustalenia nie zostaną ujęte w bilansie na dzień bilansowy wartość kapitału własnego wyniesie 15 000 PLN:

Aktywa	30 000
Zobowiązania	15 000
Kapitał własny	15 000

W przypadku, gdy przedstawione ustalenia zostaną ujęte w bilansie na dzień bilansowy zmieni się wartość aktywów, zobowiązań i w rezultacie kapitału własnego:

Aktywa	28 000
Zobowiązania	16 000
Kapitał własny	12 000

Bilans po korekcie na 31 grudnia 20X3 r.

Aktywa		Pasywa	
Należności	8 000	Kapitał własny, w tym:	12 000
Środki pieniężne	20 000	– Kapitał własny podstawowy	15 000
		– Pozostały kapitał własny	–3 000
		Zobowiązania	16 000

Wskutek wyceny aktywów i zobowiązań zmienia się ostatecznie kwota kapitału własnego w pozycji „Pozostały kapitał własny”. Kapitał własny podstawowy pozostaje bez zmian, gdyż wycena aktywów i zobowiązań nie jest związana z decyzją właściciela. Pozostały kapitał własny jest skutkiem dokonań przedsiębiorstwa w trakcie działalności gospodarczej podejmowanych na dzień bilansowy, mających zapewnić, że wykazywane wartości aktywów i zobowiązań spełniają warunki definicji i prezentują przyszłe korzyści ekonomiczne (lub ich odpływ).

3. Kategorie pomiaru rentowności (dokonań)

A. Przychody

Definicja przychodów bazuje na definicji aktywów. Przychód jest to wzrost korzyści ekonomicznych w okresie sprawozdawczym, który musi jednak spełniać określone warunki.

95

WAŻNE! Według ustawy o rachunkowości przychody i zyski to uprawdopodobnione powstanie w okresie sprawozdawczym korzyści ekonomicznych, o wiarygodnie określonej wartości, w formie zwiększenia wartości aktywów, albo zmniejszenia wartości zobowiązań, które doprowadzą do wzrostu kapitału własnego lub zmniejszenia jego niedoboru w inny sposób niż wniesienie środków przez udziałowców lub właścicieli.

Po pierwsze, przychód musi być uprawdopodobniony, po drugie należy ustalić wiarygodnie jego wartość, po trzecie jest to tylko taki wzrost korzyści ekonomicznych, który doprowadzi do wzrostu kapitału własnego (lub zmniejszenia jego niedoboru) w inny sposób niż wniesienie środków przez udziałowców lub właścicieli. Dodatkowo w definicji przychodu określono formę powstania korzyści ekonomicznych – może on oznaczać albo wzrost aktywów, albo zmniejszenie zobowiązań. Definicja przychodów bazuje na „złotej zasadzie bilansowej”, co powoduje, że moment uznania przychodów staje się jednoznaczny, mimo ogólnego charakteru ich definicji.

96

PRZYKŁAD: Jednostka nabyła aktywa za kwotę 100 000 PLN, płacąc gotówką za ich nabycie. Powstają korzyści ekonomiczne, ich wartość jest wiarygodnie określona i wynosi 100 000 PLN. Zwiększyły się aktywa, ale nie mamy do czynienia z przychodem, ponieważ wzrost aktywów nie doprowadził do wzrostu kapitału własnego, ale do pomniejszenia innych aktywów – środków pieniężnych.

PRZYKŁAD: Jednostka otrzymała nieodpłatnie aktywa, których wartość wiarygodnie oszacowano na kwotę 5000 PLN. To, czy należy uznać przychód, czy też nie zależy od kogo jednostka otrzymała aktywa. Jeżeli jest to darowizna od kontrahenta, który nie jest właścicielem kapitału jednostki, otrzymane aktywa stanowią przychód, gdyż powiększają się aktywa

i powiększa się kapitał własny w inny sposób niż wniesienie środków przez właściciela. Gdyby aktywa stanowiły aport od właściciela, przychód nie może być uznany.

PRZYKŁAD: W jednostce ma miejsce przedawnienie jej zobowiązań lub ich umorzenie. W efekcie zmniejszenia zobowiązań – dla zachowania równowagi bilansowej – musi nastąpić albo zwiększenie innej pozycji pasywów, albo zmniejszenie aktywów. W wyniku przedawnienia zobowiązań nie ulega zmianie wartość aktywów, natomiast zwiększa się kapitał własny. Jednostka odnosi korzyść ekonomiczną dlatego, że nie będzie musiała spłacać długów. Korzyść ta w rezultacie zwiększa kapitał własny, ale jest to inna droga wzrostu kapitału niż zwiększenie udziałów właścicieli. Korzyść ta jest przychodem.

97

Definicja przychodów (i zysków) nie odpowiada jeszcze na pytanie, w jaki sposób ująć przychód, pozwala jedynie stwierdzić, czy przychód powinien być uznany. To, czy będzie on ujęty w wyniku bieżącego okresu, czy też będzie odnoszony na kapitał własny bezpośrednio, zależy od rodzaju przychodu – źródła jego powstania.

PRZYKŁAD: Jeżeli w bieżącym okresie jednostka odnalazłaby skradziony wcześniej samochód, który został zlikwidowany w poprzednich latach (i uznana została w wyniku tego strata), oraz wprowadziła go do aktywów, powstałby zysk, co do istoty ekonomicznej przychód odniesiony na wynik finansowy bieżącego okresu, ponieważ odnalezienie samochodu miało miejsce w bieżącym okresie. Jeśli jednostka w danym okresie otrzymała środek trwały nieodpłatnie od osoby niebędącej właścicielem, to w tym okresie – okresie otrzymania – uzna jej przychód zgodnie z jego definicją. To, że należy go rozliczać w czasie, wynika ze szczegółowych zasad ustalania wyniku bieżącego okresu, przyjętych przez system rachunkowości.

Wprowadzenie aktywów do bilansu po raz pierwszy, wynikające z nieujawnienia ich w latach poprzednich, stanowi przychód jednostki, który ze względu na źródło powstania – zdarzenia lat poprzednich – jest odnoszony nie na wynik finansowy bieżącego okresu, ale na wynik lat poprzednich. Nie jest to typowy przypadek ujęcia przychodu, gdyż stanowi on skutek specjalnych zdarzeń – istotnych błędów popełnionych w poprzednich latach oraz istotnych zmian w polityce rachunkowości.

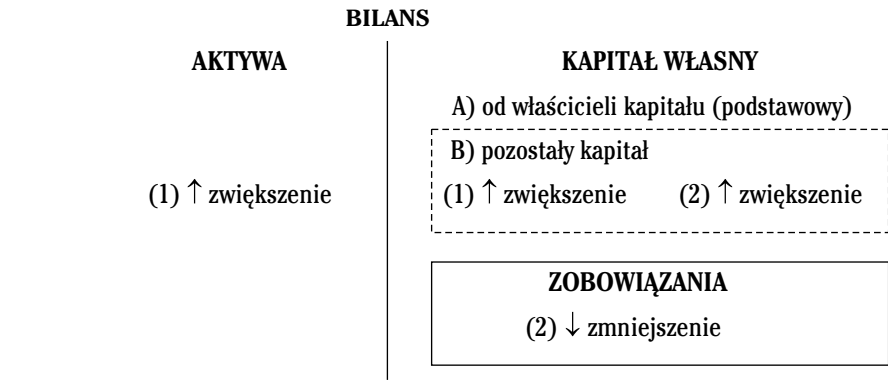
Odrębnym przypadkiem ujęcia przychodów bezpośrednio w kapitale własnym jest skutek aktualizacji wyceny określonych aktywów, np. w polskim prawie bilansowym – m.in. inwestycji długoterminowych w aktywa finansowe i środków trwałych.

98

Definicja przychodów określa moment uznania przychodu w sprawozdaniu finansowym. Zasady ujęcia przychodu w wyniku finansowym bieżącego okresu są ustalane odrębnie i nakazują albo ujęcie przychodu w całości w wyniku finansowym okresu uznania (lub kapitału własnym), albo ujęcie tylko części tego przychodu w wyniku finansowym okresu uznania przychodu. W ostatnim przypadku powstaje kategoria odroczonego przychodu, który zgodnie z treścią ekonomiczną powinien być wykazany w bilansie nie jako zobowiązanie, ale jako część kapitału własnego.

Reasumując, istota definicji kategorii przychodu musi być rozpatrywana w świetle kategorii bilansowych – aktywów, zobowiązań i kapitału własnego (por. rys. 7).

Rysunek 7. Istota definicji przychodu

gdzie: (1) przychód uznany w wyniku zwiększenia aktywów
(2) przychód uznany w wyniku zmniejszenia zobowiązań

Źródło: opracowanie własne.

Poniżej zilustrowano istotę definicji przychodu w kontekście kategorii bilansowych.

PRZYKŁAD: Wniesienie aportu przez właścicieli

Bilans

Aktywa ↑

Kapitał własny ↑

W jednostce ma miejsce wzrost aktywów, ale jego przyczyną jest dopłata właścicieli do kapitału – w formie aportu. Nie może mieć miejsca uznanie przychodu, ponieważ nastąpił przyrost kapitału własnego, ale drogą zwiększenia udziałów właścicieli.

PRZYKŁAD: Zamiana zobowiązań na udziały

Bilans

Kapitał własny ↑

Zobowiązania ↓

W tym przypadku przychód również nie zostanie uznany, mimo zmniejszenia zobowiązań, gdyż ich zmniejszenie oznacza co prawda wzrost kapitału własnego, ale drogą wzrostu udziałów właścicieli.

PRZYKŁAD: Spłata należności**Bilans**

Aktywa – środki pieniężne ↑

Aktywa – należności ↓

Kapitał własny – bez zmian

PRZYKŁAD: Zaciągnięcie kredytu**Bilans**

Aktywa – środki pieniężne ↑

Kapitał własny – bez zmian

Zobowiązania – kredyt ↑

W przypadku spłaty należności i zaciągnięcia kredytu co prawda powiększa się wartość aktywów, ale nie powoduje to zwiększenia kapitału własnego, zatem przyrost aktywów nie może prowadzić do uznania przychodu.

PRZYKŁAD: Spłata zobowiązań**Bilans**

Aktywa – środki pieniężne ↓

Kapitał własny – bez zmian

Zobowiązania ↓

W przypadku spłaty zobowiązań ulegają one zmniejszeniu, ale nie można uznać przychodu, ponieważ zmniejszają się aktywa, a wartość kapitału własnego pozostaje bez zmian.

PRZYKŁAD: Otrzymanie nieodpłatnie aktywów od kontrahenta**Bilans**

Aktywa ↑

Kapitał własny ↑

W efekcie otrzymania składnika aktywów zwiększa się suma bilansowa. Wzrost w pasywach może nastąpić jedynie w pozycji „kapitał własny”, nie mogą wzrosnąć zobowiązania ani ulec zmniejszeniu aktywa (bo otrzymanie aktywów jest nieodpłatne). Oznacza to, że nastąpił wzrost kapitału własnego, ale inną drogą niż zwiększenie udziałów właścicieli, wystąpił więc przychód.

PRZYKŁAD: Przedawnienie zobowiązań

Bilans

Kapitał własny ↑
Zobowiązania ↓

W efekcie zmniejszenia zobowiązań – dla zachowania równowagi bilansowej – musi nastąpić albo zwiększenie innej pozycji pasywów, albo zmniejszenie aktywów.

W wyniku przedawnienia zobowiązań nie ulega zmianie wartość aktywów, natomiast zwiększa się kapitał własny. Jednostka odnosi korzyść ekonomiczną dlatego, że nie będzie spłacać długów. Korzyść ta w rezultacie zwiększa kapitał własny, ale jest to inna droga wzrostu kapitału niż zwiększenie udziałów. Korzyść ta jest zatem przychodem.

B. Koszty

Koszt w rachunkowości jest uznawany w momencie, w którym następuje uprawdopodobnienie zmniejszenia korzyści ekonomicznych, spełniające określone w definicji kosztów warunki:

- 1) zmniejszenie korzyści powinno mieć wiarygodnie określoną wartość;
- 2) musi ono doprowadzić do zmniejszenia kapitału własnego (lub zwiększenia jego niedoboru) w inny sposób niż wycofanie środków przez właścicieli lub udziałowców.

WAŻNE! Według ustawy o rachunkowości, koszty i straty to uprawdopodobnione zmniejszenia w okresie sprawozdawczym korzyści ekonomicznych, o wiarygodnie określonej wartości, w formie zmniejszenia wartości aktywów albo zwiększenia wartości zobowiązań i rezerw, które doprowadzą do zmniejszenia kapitału własnego lub zwiększenia jego niedoboru w inny sposób niż wycofanie środków przez udziałowców lub właścicieli.

Definicja kosztu określa formę zmniejszenia korzyści ekonomicznych – jest to albo zmniejszenie wartości aktywów, albo zwiększenie wartości zobowiązań.

Definicja kosztu jest bardzo istotna przy rozróżnieniu dwóch pojęć – często używanych zamiennie: kosztów i nakładów. Poniesienie nakładów nie jest jednak jednoznaczne z poniesieniem kosztów. Jednostka może ponieść nakłady, ale nie uznać ich przejściowo za koszty. Klasyfikuje je wówczas jako element aktywów (czyli tzw. rozliczenia międzyokresowego czynne – RMC), uznając, że nie nastąpiła utrata korzyści, czyli zgodnie z definicją kosztu, nie można go uznać. Wręcz odwrotnie, taka klasyfikacja nakładów oznacza, że poniesione w danym okresie nakłady przyniosą w przyszłości korzyści, należy zatem uznać je za aktywa. W kontekście definicji kosztów i aktywów zmienia się istota rozliczeń międzyokresowych czynnych, do których często w praktyce stosuje się określenie „aktywowanie kosztów”. Co do istoty ekonomicznej w rozliczeniach międzyokresowych czynnych aktywowane są nie tylko koszty, ale również nakłady.

PRZYKŁAD: Jeżeli jednostka w roku n zapłaciła roczną składkę ubezpieczenia za samochód za rok $n + 1$, to nie poniosła jeszcze kosztu, gdyż nastąpiło co prawda zmniejszenie aktywów (środków pieniężnych), ale doprowadziło ono do wzrostu innego składnika aktywów – rozliczenia międzyokresowego czynnego (RMC). Koszt nie powstał (nie został poniesiony zgodnie z definicją). W powyższym zdarzeniu mamy do czynienia z poniesieniem nakładu (wydatku), a nie poniesieniem kosztu.

102 Poniżej zamieszczono przykłady sytuacji, w których ma miejsce uznanie kosztów zgodnie z ich definicją.

PRZYKŁAD: W jednostce miało miejsce przekazanie nieodpłatne kontrahentowi części zapasów (aktywów).

Bilans	
Aktywa ↓	Kapitał własny ↓
(przekazanie aktywów)	(zmniejszenie kapitału)

W efekcie przekazania aktywów innej jednostce zmniejsza się suma bilansowa o wartość nieodpłatnie przekazanych aktywów. Zmniejszenie w pasywach bilansu może nastąpić jedynie w pozycji „kapitał własny”, nie mogą zmniejszyć się zobowiązania, ponieważ przekazanie nie stanowi zaspokojenia jakichkolwiek zobowiązań. Równowaga bilansowa nie może być również osiągnięta poprzez zwiększenie innych aktywów, gdyż przekazanie aktywów jest nieodpłatne, a więc jednostka nie spodziewa się żadnych korzyści ekonomicznych (aktywów) z tego tytułu. Oznacza to, że nastąpiło zmniejszenie wartości kapitału własnego, ale inną drogą niż podział kapitału między właścicieli. W opisanym przypadku należy zatem uznać koszt.

PRZYKŁAD: Pracownicy wykonali pracę i zostali naliczone ich wynagrodzenia na liście płac.

Bilans

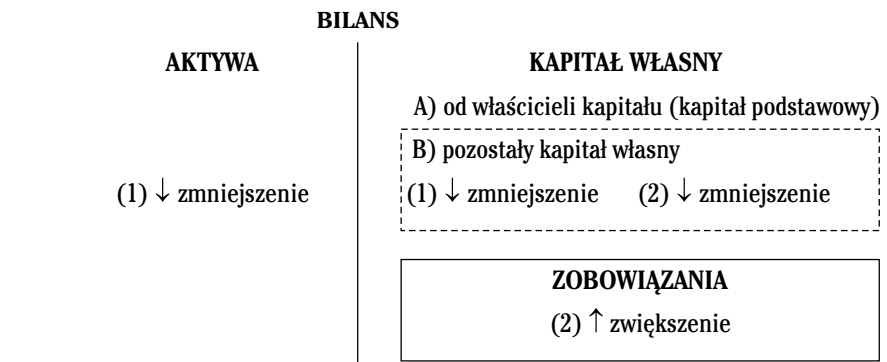
Kapitał własny ↓
Zobowiązania z tytułu wynagrodzeń ↑

W efekcie wzrostu zobowiązań z tytułu wynagrodzeń dla zachowania równowagi bilansowej musi nastąpić albo zmniejszenie wartości innej pozycji pasywów, albo zwiększenie wartości aktywów. W wyniku pojawienia się zobowiązania wobec pracowników za wykonaną pracę nie ulega zmianie wartość aktywów, natomiast zmniejsza się kapitał własny. Jednostka ponosi koszt (z tytułu zużycia siły roboczej), który w rezultacie powoduje uszczuplenie kapitału własnego, ale jest to inna droga zmniejszenia kapitału niż jego podział między właścicieli. Zmniejszenie kapitału własnego jest w tym przypadku kosztem.

Reasumując, istota definicji kategorii kosztu musi być rozpatrywana w świetle bilansu (por. rys. 8). W przeciwieństwie do przychodów koszty oznaczają utratę (zmniejszenie) korzyści ekonomicznych. Podobnie jak w przypadku przychodów, definicja kosztów nie określa, w jaki sposób należy ująć koszt, a jedynie pozwala stwierdzić, że koszt powinien być uznany.

PRZYKŁAD: Jeżeli jednostka w danym okresie ujawnia rezerwy z tytułu obowiązku wykonania świadczenia, który to obowiązek powstał w poprzednim okresie, to koszt jest uznany, ale powinien być odniesiony nie na bieżący wynik finansowy, ale bezpośrednio na kapitał własny, gdyż zdarzenie będące źródłem jego powstania wystąpiło w poprzednich okresach. Nie jest to typowe ujęcie kosztów i może mieć miejsce głównie w przypadku istotnych błędów lat poprzednich lub zmiany polityki rachunkowości.

Rysunek 8. Istota definicji kosztu

gdzie: (1) koszt uznany w wyniku zmniejszenia aktywów
(2) koszt uznany w wyniku zwiększenia zobowiązań

Źródło: opracowanie własne.

Poniżej zilustrowano definicję kosztów na przykładach kilku zdarzeń.

PRZYKŁAD: Deklaracja dywidendy

Bilans	
	Kapitał własny ↓
	Zobowiązania ↑

W tym przypadku koszt nie może być uznany, mimo zwiększenia zobowiązań, ponieważ ich zwiększenie powoduje uszczuplenie udziału właścicieli w kapitale własnym.

PRZYKŁAD: Udzielenie pożyczki

Bilans	
Aktywa – środki pieniężne ↓	Kapitał własny – bez zmian
Aktywa – udzielona pożyczka ↑	

PRZYKŁAD: Spłata kredytu**Bilans**

Aktywa – środki pieniężne ↓

Kapitał własny – bez zmian

Zobowiązania – kredyt ↓

PRZYKŁAD: Zaciągnięcie kredytu**Bilans**

Aktywa – środki pieniężne ↑

Kapitał własny – bez zmian

Zobowiązania – kredyt ↑

W ostatnich trzech przykładach koszt nie może być uznany, mimo że ma miejsce zmniejszenie aktywów lub zwiększenie zobowiązań. Skutkiem zmian aktywów i zobowiązań nie jest bowiem zmniejszenie kapitału własnego.

PRZYKŁAD: Przekazanie nieodpłatne aktywów innej jednostce**Bilans**

Aktywa ↓

Kapitał własny ↓

W efekcie zmniejszenia aktywów zmniejsza się suma bilansowa także w pasywach. Zmniejszenie może nastąpić jedynie w pozycji „kapitał własny”, nie mogą zmniejszyć się zobowiązania, ponieważ przekazanie jest nieodpłatne.

Oznacza to, że nastąpiło zmniejszenie wartości kapitału własnego, ale inną drogą niż podział kapitału między właścicieli. W opisanym przypadku należy zatem uznać koszt.

C. Wynik finansowy

WAŻNE! Wynik finansowy – to różnica przychodów i kosztów uznanych w okresie sprawozdawczym.

Wynik finansowy w świetle terminologii stosowanej w rachunkowości to zysk brutto, a zatem nie obejmuje on jeszcze obowiązkowych obciążeń z tytułu podatku dochodowego.

Zysk brutto pomniejszony o obowiązkowe odpisy z tytułu podatku dochodowego jest określany mianem zysku netto, wyniku finansowego netto bądź zysku do podziału dla właścicieli kapitału.

PRZYKŁAD: Przedsiębiorstwo osiągnęło przychody ze sprzedaży w wysokości 100 000 PLN, sprzedając towary nabyte za 80 000 PLN. Dodatkowo poniosło koszty zarządzania w wysokości 5000 PLN. Stopa podatku dochodowego wynosiła 20%.

Zysk brutto = Przychody – Koszty

Zysk brutto = 100 000 – 80 000 – 5000 = 15 000 PLN

Zysk brutto obciążony jest kosztem z tytułu podatku dochodowego od osób prawnych w wysokości 20%, czyli kwotą 3000 PLN.

Zysk netto wynosi zatem:

Zysk netto = Zysk brutto – Podatek dochodowy

Zysk netto = 15 000 – 3000 = 12 000 PLN

Zysk netto w wysokości 12 000 PLN stanowi zysk do podziału przez inwestorów, którzy decydują, jaka część zostanie w spółce – zwiększając kapitał własny, a jaka część będzie zadeklarowana na dywidendy.

Na wynik finansowy netto, oprócz typowych kosztów i przychodów, ma wpływ podatek dochodowy uznawany w rachunkowości za koszt działalności gospodarczej. Uważa się, że jest to koszt ponoszony przez jednostkę w związku z tym, że rząd świadczy usługi na jej rzecz. Są one związane z prawem legalnego prowadzenia działalności przynoszącej przedsiębiorstwu korzyści w sprzyjającym klimacie ekonomicznym, który zapewnia rząd [por. E.S. Hendriksen, M. van Breda, *Teoria rachunkowości*, Warszawa 2002, s. 704].

Specyfika podatków dochodowych została uwzględniona przez specjalne miejsce, jakie zajęły w rachunku zysków i strat – między zyskiem brutto i zyskiem netto. Ponadto uzyskały one w wielu krajach odmienną nazwę – zamiast „koszty z tytułu podatku dochodowego” zostały określone mianem „obciążenia z tytułu podatku dochodowego”. W ten sposób podatek dochodowy stał się pełnoprawną pozycją wynikową – zazwyczaj kosztem, ale w określonych przypadkach również przychodem. Od innych przychodów i kosztów odróżnia go źródło powstania, ponieważ nie jest on skutkiem bezpośrednim zdarzenia, ale jedynie jego skutkiem pośrednim.

WAŻNE! Podatek dochodowy – jako kategoria ekonomiczna powodująca wydatek dla przedsiębiorstwa – od początku swojego istnienia stanowił nie lada dylemat dla rachunkowców. W celu umiejscowienia go w strukturze teorii rachunkowości – zgodnie z jej nadrzędnymi zasadami – wymagał zdefiniowania. Początkowo był traktowany jako nietypowy element wyniku – bardziej jako kategoria podziału zysku niż koszt działalności. Rodziło to określone skutki przede wszystkim dla systemu wynagradzania członków Zarządu jednostki, ponieważ byli oni motywowani nagrodami liczonymi od zysku brutto, czyli zysku nieobciążonego podatkiem dochodowym. Argumentem za traktowaniem podatku jako elementu podziału zysku było to, że posiada on inne cechy niż typowe koszty ponoszone przez jednostkę. Za podstawową cechę pozwalającą odróżnić podatek dochodowy od kosztu uznawano fakt, że płatności podatkowe nie są realizowane w zamian za konkretne usługi lub produkty, a ponadto, że jednostka nie ma żadnego wpływu na to, czy podatek zostanie na nią nałożony. Właśnie te szczególne charakterystyki podatku były przywoływane jako uzasadnienie uznania go za element dystrybucji (podziału) wyniku. W konsekwencji rząd był traktowany jako interesariusz jednostki – udziałowiec, który partycypuje w zyskach jednostki, mając priorytet w stosunku do innych udziałowców [por. M.G. Winborne, D.L. Kleespie, *Tax Allocation in Perspective*, Accounting Review 1966, październik, s. 737–738].

Podstawa prawna: art. 3 ust. 1 pkt 12, 13, 18, 20, 21, 22, 28, 29, 30, 31 u.rach.

Literatura: *Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements*, IASC 1989; *Conceptual Framework for Financial Reporting*, IFRS Foundation, March 2018; E.S. Hendriksen, M. van Breda, *Teoria rachunkowości*, Warszawa 2002; E. Walińska (red.), *Zasady wyceny bilansowej i ustalania wyniku zgodnie ze znowelizowaną Ustawą o rachunkowości*, Łódź 2002; M.G. Winborne, D.L. Kleespie, *Tax Allocation in Perspective*, Accounting Review 1966, październik; E. Walińska (red.), *Rachunkowość finansowa – ujęcie sprawozdawcze i ewidencyjne. Podręcznik*, wyd. 2., Warszawa 2014.